

Новото начало.
Година
шестдесет
и шеста
брой 1
2023 г.

ПЛАМЪК

Списание-алманах за литература,
изкуство и публицистика
Издание на Съюза на българските писатели
Основано от Гео Милев

СЪДЪРЖАНИЕ

ПАМЕТ

5	Георги Константинов	ГЕО МИЛЕВ – НЕУДЪРЖИМАТА ПЛАМЕННОСТ
13	Недялко Йорданов	Из „ЕПОПЕЯ НА НЕЗАБРАВИМИТЕ“: ГЕО МИЛЕВ
15	Иван Гранитски	Из „ГЕО МИЛЕВ И ТРАГИКАТА НА НАЦИОНАЛНАТА СЪДБА“
17	Николай Христов	ПЛАМЕННИЯТ

НОВА ПОЕЗИЯ

19	Петко Недялков	СТИХОТВОРЕНИЯ
22	Вугка Николова	СТИХОТВОРЕНИЯ из цикъла „Жумие“
25	Ахмет Емин Атасой	СТИХОТВОРЕНИЯ

НОВА ПРОЗА

29	Светла Георгиева	КРАСИВАТА СВОБОДА ПРЕДИ РАЗСЪМВАНЕ. Разказ
39	Божидар Манов	Из „ХОРА С ПРЯКОРИ“. Тъжни разкази
50	Бисер Тошев	МАЙЧИН ПОМЕН. Разказ
54	Пенка Бангова	УБИЙЦИТЕ. Разказ

64 Иван Бързаков ЧОВЕКЪТ ОТ ДРУГИЯ СВЯТ.
НЕОЧАКВАНО. Разкази

66 Ани Русева ЖОРО. ДЪРВОТО НА ЖИВОТА.
Разкази

70 Величка Драганова ЕСКИЗИ

73 Ася Дертлиева АФОРИЗМИ

БЪДЕЩА КНИГА

75 Златимир Коларов ПО ТЪНКАТА ПОВЪРХНОСТ
НА ЛЕДА. Откъс от роман

ПАМЕТ

84 Борис Априлов ОТБРАНАТА НА СПАРТА. Разказ

ПОЕТИЧЕСКИ МЕРИДИАН

97 Ия Кива, Украйна СТИХОТВОРЕНИЯ.
Превод Денис Олегов

ПАМЕТ

102 Катя Зографова ЕПИСТОЛАРНИЯТ АРХИВ
НА ВЕСНА ПАРУН В БЪЛГАРИЯ
И НЕГОВИТЕ ХОРИЗОНТИ

110 Никола Иванов ПАМЕТ ЗА МАЛИНА ТОМОВА

ПРОЧЕТЕНО ОТНОВО

114 Лалка Павлова ИЗМЕРЕНИЯТА НА ДУАЛИЗМА
В РОМАНА „СТРАННИЯТ РИЦАР
НА СВЕЩЕНАТА КНИГА“
ОТ АНТОН ДОНЧЕВ

КРИТИЧЕСКИ ОТЗИВИ

126 Георги Майоров ДО ХИМНИТЕ НА ОРФЕЙ.
За тритомника на Трендафил
Василев

129 Стоянка Митева-Балева НЕСТИХВАЩ ОГЪН. Книга за
Константин Величков от Програм
Димов

134 Кирилка Демирева ДА ПОГЛЕДНЕШ ЖИВОТА
ОТКЪМ ВЕСЕЛАТА МУ СТРАНА.
За Мина Карагъозова

138 Прогрум Димов ИСТИНСКИЯТ ВЕСЕЛИН АНДРЕЕВ

ХОРИЗОНТИ

143 Емил Чоран ЕДИН ОТ ПОСЛЕДНИТЕ
ЕВРОПЕЙСКИ ХУМАНИСТИ.
Из „Фрактури“. Превод Огнян
Стамболиев

147 Иванка Павлова УНГАРСКИ ПОЕТИЧЕСКИ ГЛАСОВЕ

153 Йовица Ачин, Сърбия КАК СЕ ПИШЕ РАЗКАЗ.
Превод Левена Филчева

**ТОЗИ БРОЙ ИЗЛИЗА
С БЛАГОРОДНАТА
ПОДКРЕПА НА**

**НАЦИОНАЛЕН
ДАРИТЕЛСКИ ФОНД
„13 ВЕКА БЪЛГАРИЯ“**

На корицата: Гео Милев. Автопортрет, акварел

Гео Мураев, 1923 година

Geo Muraev

ПАМЕТ

Георги Константинов
ГЕО МИЛЕВ –
НЕУДЪРЖИМАТА
ПЛАМЕННОСТ

Един от най-пламенните български поети. Гениална глава, жестоко белязана от огнен шрапнел на Доѳранския фронт... Съзгател на искрящото от артистизъм списание „Везни“ и на списанието-легенда „Пламък“. Автор на безпощадна публицистика и на ярки поетически творби – като „Дъжг“, „Изповед“, „Аг“, „Ден на гнева“, поемата „Септември“ – творби, озарени от една световна война и от българския пожар през септември 1923-та. Поетът, на когото знаменитият белгийски поет Емил Верхарн е казал: „Вие сте самата пламенност!“...

И по някакъв каприз на съдбата този пламенен български поет е роден в студен януарски ден. Годината е 1895-та. Родното място е Рагнево, недалеч от Стара Загора. Самият Гео ще напише в своето „Експресивно-календарче за 1921 година“: „В този ден съм аз роден. Голямата мечка настръхна замръзнала – бяла от лег; между блестящите щ ледни зъби – разтрошения диск на Полярната звезда... Аз грабвам в ръка сърцето си – огромен леден камък – и чакам: готов за бой. Горко на меките чела!“

Какво пророчество за лична духовна мисия!

Гео Милев споменава Полярната звезда в януарското небе, но всъщност е роден под високата звезда на творчеството. Сред тракийските снегове е избликнал един артистичен пламък, събрал цветовете на много дарби. Според спомена на баща му, възрожденецът-книжар Мильо Касабов, малкият Георги още три-четири годишен започва да рисува – с пръчка в градинската пръст, с молив по къщните стени. Едва тръгнал на училище, нашарва купища листове с карикатури и скици на познати хора, с автопортрети. Често пъти ръката му изпълва белите полета на учебници и тетрадки. Рисунките му са нещо като продължение и почивка след дългото четене... Обича да казва наизуст прочетеното, изправен пред погледите на близки и познати хора. Още отрано става вдъхновен рецитатор на Ботев, Вазов, дяго Славейков, на по-новите поети, между които съкровено място заема Яворов. Започва да разлиства и страници от световната поезия, неведнъж рецитира стихове на различни езици. Като ученик в старозагорската гимназия сам издава и лично редактира ръкописни вестници. Твърде рано е започнало и неговото поетическо авторство.

Пише стихове, поглежда творбите си в ръкописни, изячно изработени сборници. В едно от своите юношески издания (вестник „Изкуство“ от 6-ти септември 1909 година) за пръв път се погнисува със съкратеното собствено име Гео – вместо Георги. По-късно прибавя и бащиното име Милев. Поетическото начало е доста хаотично, с белези на разнопосочни влияния, но стремително и неугържимо. По-нататък по възходящия път ще се появят стихосбирките „Жестокият пръстен“, „Иконите спят“, поемата „Септември“...

Казано на библейски език – чудото е станало, то вече има образ и име. Под българското небе е разцъфтяло странно и своенравно артистично цвете, нямащо равно на себе си в рогната ни литература. Неповторима гарба, избликлала от видимите и невидими висоти на българския дух и устремена към света. Дарба, която има чувствителните сетива за всяка духовна промяна, за всяко значимо вълнение за човечеството – било на запад, било на изток, в полето на творчеството или по бойните полета, по време на всеобщи надежди или в дни на погром. Истински пример за многостранен български талант, появил се не толкова поради, колкото въпреки балканските нрави. И стърчащ високо в рогния пейзаж – над провинциалната грандомания и нашенските комплекси за малоценност.

Точно тази многостранна гарба, родствена с гениалност, го съпровожда чак до ранната му смърт. Тя му помага да сътворява стихове и да превежда стихове, да води полемки по различни естетически и обществени въпроси, да рецензира и режисира театрални постановки (например пиесата на Стриндберг „Мъртвешки танц“ в Народния театър), да издава будещи респект поетически антологии, да редактира две знамените литературни списания, да рисува образи на свои съвременници, да оформя собственоръчно корици на книги, да напише и защитите докторска дисертация, да състави немско-български речник, да премине през много житейски и творчески противоречия и да стигне до своята върхова поема „Септември“, която му отрежда видно място в българската, пък и в цялата европейска поезия.

Изреждайки (в доста съкратен вид) тези проявления на мощната му творческа енергия, нека не забравяме, че говорим за един поет, жестоко убит само на 30-годишна възраст. Уви, в България никога не е било изключение да бъдат брутално погубвани изключителните ни поети. Особено, когато те гръзко изричат истината в лицето на тираничната и духовно ограничена власт.

Нискочелите убийци егва ли са си представяли какъв поет, какъв избранник на музите те загробват в коварната софийска нощ. Само смътно са усещали, че неговите свободолюбиви думи са изречени с категорична убеденост и опасна гарба. Точно така – сигурно само по нашите земи може да съществува такова съчетание от думи: „опасна гарба“! Да бъдеш свободолюбив и истински талантлив в България винаги е било опасно предизвикателство. Неслучайно понякога наричат страната ни „земя на убитите поети“...

Можем само да гадаем колко още неповторими творби щеше да създаде Гео, ако беше продължил своя творчески полет отвъд Христовата си възраст... Навярно щеше да изведе на още по-висока орбита и своя буен

артистизъм, и своето гръзко чувство за справедливост, и своя тънък усет към магията на заобикалящата ни природа. Несъмнено най-високата мярка, която той ни е оставил, е поемата „Септември“, искряща от социална страст и епически патос. Да си спомним, че още в първата му книга „Жестокият пръстен“ имаше и такива лирически бисери:

*О, гъжд, о, гъжд, обилен и печален
– по тротоарите танцуваща вода! –
Пиян, разголен, волен, вакханален
– но с черна маска – ти танцуваш
безсмисления танец на скръбта...*

Само за миг скръбно да предположим – може да е ваял същият гъжд в гибелната майска нощ на 1925-та година...

II.

Но да се върнем към най-ранната младост на поета и да отбележим нещо много важно. Когато 17-годишният Гео заминава да следва в Лайпциг, той вече е овладял добре основните европейски езици. Да не забравяме и това, че природната му способност на полиглот е само част от неистовата му амбиция да сближи своята българска артистичност с литературата на Европа и света, да бъде активен съвременник на всичко ново по литературната планета. Роген в малка (и донякъде периферна) балканска страна, той ясно приема себе си като модерен български европеец или европейски българин – като многостранна творческа личност, презираща всякакви граници. И то във време, когато точно жаждата за преразпределение на границите е причина за близкото избухване на световна кървава война.

След двегодишно студентстване в Германия, той се отправя за Лондон, където има намерение да усъвършенства английския си език, да обогати познанията си за английската литература. Но както писмата му, така и творбите му, идващи оттам, подсказват, че литературата като наука не може да му даде много. Всъщност той е намерил своя собствен излаз към просторното литературно море. Новите творчески течения на века – символизъм, експресионизъм, току-що появилият се футуризм – люшкат и неговата поетическа лодка. В творчеството му не липсват и неговци, твърде реалистични въпреки, наблюдения и настроения в големия град край Темза:

*... Заплетени от век в стъкла, и дим, и лампи – скитат
безсънните тълпи на вавилоновия град.
И стенат: ала кой ще чуи какво те питат?
И ще ли чуят те сами – любимите от нас –
глас от всевишна песен?...*

По същото време гръмва оръдейната песен на Първата световна война и Гео Милев трябва да се върне от своя естетски мир в мрачните окопи на Балканския фронт.

Един странен, даже абсурден факт: великолепно му знаене на европейски езици е причина да бъде пратен на предна фронтова линия – като началник на команда от 26 немски войници, обслужващи подслушвателен апарат на гојранския фронт. Командата има за задача да прихваща и разгадава вражеските телефонни заповеди, издавани на различни езици и тъй като сред немските офицери няма специалист с такава ерудиция, възлагат командирството на нашия поет. След жестокото му раняване („главата ми – кървав фенер с разтрошени стъкла...“) той дълги дни се мятта на границата между живота и смъртта... Оживява, но го очаква познатият маршрут към Германия – този път не като романтичен студент по литература, а като пациент в немските болници. Това внимание към лекуването му се дължи преди всичко на германската държава, която го възприема като офицер, командвал по време на войната немска част. Малко след пристигането си поетът ще напише споменатото стихотворение, тръгвайки от един стих на руския поет Саша Чорни:

*Главата ми –
кървав фенер с разтрошени стъкла,
загубен през вятър и дъжд, и мъгла
в полунощни поля.
Аз умирам под кота 506
и възкръсвам в Берлин и Париж.
Няма век, няма час – има Днес!*

Ала наивно е да се помисли, че Гео-Милевият дух може да бъде ограничен от рамката на болничното легло и че неговите мисли витаят само около предишни и бъдещи медицински операции. Нямаме представа как точно е станало това, но още от първите си седмици там Гео започва да сътрудничи на лявото модернистично списание „Акцион“ (предоставя свои текстове, превежда на немски „Богомилски легенди“ от Николай Райнов), влиза във връзка и със сродното „Дер щурм“, следи отблизо и възтанието на спартакистите, за което написва съпричастни думи в „Грозни прози“. Неговата поетика намира все по-здрав опорни точки в немския експресионизъм, още повече, че това литературно течение получава значителна доза социална енергия от настъпилите революционни събития – както на запад, така и на изток. Несъмнено Гео Милев е търсел скорошно изцеление от тежката контузия и в трескавата литературна работа, която винаги е била съществена част от неговия стил на живот. Превежда нови стихове, завършва превода си на „Поетическо изкуство“ от Боало, получава по пощата току-що излезлия на български негов превод на „Хамлет“ и прави конкретни бележки по него. По същото време разсъждава за необходимостта от ново литературно списание в България и знаем, че това ще бъде „Везни“, станало месеци по-късно истинска трибуна на авангардизма у нас. В Берлин вероятно се ражда и творбата „Моята душа“, написана на немски език, чийто стил подсказва, макар и без категорично доказателство, Гео-Милевото авторство. В нея има и такива редове:

*Душата ми е бунт, душата ми е погром.
 Душата ми е чистилище (помитащ огън).
 Душата ми е факел, хвърлен в сърцата.
 Душата ми е яростният пристъп на
 една отчаяна маса, която къса, която гори...*

Неусетно и естествено младият Гео Милев върви към своя истински поетически език – езикът на „Аг“, на „Ден на гнева“, на „Септември“... Към онази речева стихия на вулканичната му артистичност, към звучната и синкопирана музика на неговия бунтовен дух. Широкият свят му е подарил просторна свобода на мислите, думите и жестовете. И скоро Гео Милев ще се изправи сред мъгливия пейзаж като голям и вдъхновен европейски поет... Още първите броеве на неговото списание „Везни“ показват това. Българската поезия вече никога няма да бъде само това, което е било досега...

Защото „Везни“ е първият ярък знак на Гео-Милевата жажда за литературно обновление в културния ни живот. Промяна, в която се въздигат нови творчески кумири и се развенчават всепризнати автори. Под флага на европеизирането на българската литература там се обявяват на висок глас нови естетически правила. Понесен от обновителна стихия и преводаческа страст, Гео Милев лансира десетки, в повечето случаи малко известни у нас, имена на световната литература: от Рембо, Ибсен, Ницше, Метерлинк, Верхарн, до Демел, Блез Сандрар, Пол Валери, Куркегор, Александър Блок, Маяковски. В списанието нахлува и младата вълна от български поети-авангардисти. В трите годишнини на „Везни“ са публикувани творби от близо хиляда автора. Там проблясват и дарбите на такива български творци като Людмил Стоянов, Христо Ясенев, Николай Райнов, Емануил Пондимитров, Николай Лилив, Ламар, Чавдар Мутафов и много други. Новаторските литературни текстове вървят ръка за ръка с творби на модерни художници: Ван Гог, Гоген, Едуард Мунк, Кокоска, Кандински, Шагал. Появяват се и творби на млади български художници като Иван Милев, Сирак Скитник, Васил Захариев, Цанко Лавренов. Активно е вниманието на Гео Милев и към изявите на българския театър. Неговата студия „Театрално изкуство“ и паметните му изяви като режисьор (особено споменатата постановка на „Мъртвешки танц“ от Стриндберг в Народния театър, събуждала със своята новост немалко спорове в театралните среди) показват, че театърът е друга негова голяма любов. Активни са оценителските реакции на Гео Милев и към българската музика, не пропуска да дискутира даже проблемите на родната архитектура... Но по-важна за нас е архитектурата на Гео-Милевата поезия в този динамичен период. В 1922 година под перото му се появяват и такива пламенни късове:

*Братя,
 сега е последния час,
 последния ден;
 100 години пред нас*

*Камил Демолен
говори разпалено
и убедително
и сочи
великата страшна Бастилия.
Сега е последния час.
Всеки от нас
с последни усилия
трябва да скочи
на крак!*

... „Денят на гнева“ е започнал и скоро ще достигне своя зенит.

III.

Вече казахме, че списание „Пламяк“ е истинска творческа легенда. Легенда, чието начало е едно граматично време – 1924-та година. И всички знаем, че главният герой в тази легенда е неукротимият и щедро талантилив Гео Милев. Той пръв вижда в мечтите си това списание – българска трибуна на европейския модернизъм, трептящ флаг на социалната чувствителност и пример на искрено роголюбие. В легендата влизат имената си и такива творци като Христо Ясенов, Антон Страшимиров, Георги Шейтанов, Ламар, Николай Хрелков и много още. Точно в „Пламяк“ излизат многократно и творбите на почти непознатите дотогава у нас световни поети и писатели – да споменем само Верхарн, Ъптън Синклер, Маяковски, Уитман. Списание „Пламяк“ е не само вълнуващ сбор от артистични гуми, а пламтящо огнище на идеи, гързък диспут с мрачната българска реалност, непрекъснат бунт на мисълта. Това е предната линия на радикалните хуманни идеи, на младите луди глави в литературата ни, които са обзети от силната жажда за промяна на действителността. Мощен катализатор за този изблик са кървавите Септемврийски събития от 1923 г. Новите мисли, вдъхновени от дълбоко съпричастие с народната грама, гръзките метафори, съзвучни с модерните търсения на запад и на изток се стрелкат в почти всички публикации на списанието. На пръв поглед те се стрелкат хаотично, но погледнати мащабно, звучат по своему единно и целенасочено. Огромна роля за това просторно единство играе самата личност на Гео Милев. Неслучайно Антон Страшимиров казва за него, че „хора като Гео Милев се раждат на 100 години един път“... С публицистично и поетическо перо Гео критикува, спори, разобличава, вее високо своето творческо знаме, изразявайки не само свои лични, но и общи духовни възгледения. В гумите му, особено в публицистичните, напират тревога и болка за страдащия народ, те са пронизани от силни, нека ясно кажем, Ботеви искри. Да си припомним някои от тези гуми:

„...Изпог отломките на фантазията излиза поетът, пробуден от своите розови сънища и лазурни блянове – слисан, изумен, прогледнал – и вижда прег себе си разкървадения лик на Народа...“

Или:

*„Забранено е –
да се говори
да се мисли
да се пише
да се чете
а най-сетне и
да се живее...“*

И финалът на същата статия („Полицейска кривука“):

„Ще останем там дето е народа! За да останем верни на мисълта и съвестта си. И да останем истински родолюбци, а не „родолюбци“ като ония алчни тартюфи, които с разпалени жестове призовават всеки час образа на България, а в мрака на нощта клаха и колят българския народ.“

Все по-силно кипи вулканичен огън и в поезията му. В брой 7-8, 1924 година на „Пламък“ се появява земеръсната поема „Септември“ на Гео Милев, която поражда смъртта и безсмъртието на големия български и европейски поет. Една поема, която извисява народната трагедия до планетарна грама:

*Нощта ражда из мъртва утроба
вековната злоба
на роба...*

Тази грама, в която „хора на черния труд“ въстават с „воля за светъл живот“, се разиграва тук, но тя е стряскащ вик към целия свят. Тя тръбва от „Мъглиж, Стара и Нова Загора“, от „Берковица или Саранбей“, но нейният луд порив и последвал погром искат обяснение и възмездие от цялата планета. Тя блъска по вратите на световните религии и идеологии, раздрусва съвести и властолюбия. „Метежният устрем“ е имал всъщност едно-единствено искане към този свят: справедливост. И светът тръбва да отговори, защо справедливостта е удавена в море от кръв...

Ала Гео съзира в тази гибелна грама и затрептял лъч на планетарна надежда:

*По небесните лостове
високи без край
със вължета и лостове
ще снемем блажения рай
долу
върху печалния
в кърви обляния
земен шар.
Всичко писано от философи, поети –
ще се сбъдне!...*

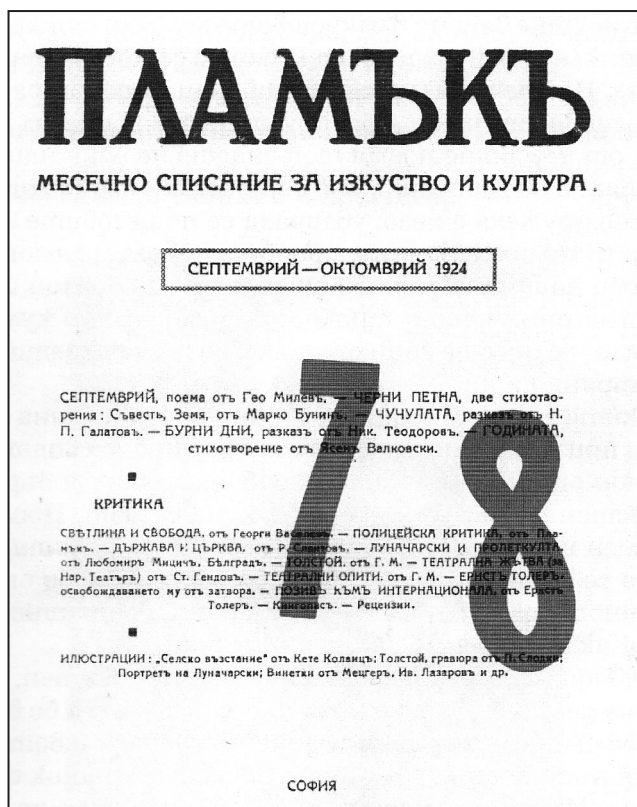
За тази поема е писано и говорено много. Ще споменем само, че Гео-Милевата поема „Септември“ е най-превежданата българска поема по света:

била е претворявана на немски, френски, испански, английски, португалски, италиански, руски, гръцки и много други езици, включително на китайски и японски. Може да се каже, че публикацията на поемата „Септември“ е знаков връх в цялата годишна на списание „Пламък“ – като че ли всичко останало в неговите страници преизвестява и подготвя излизането на тази поема. Да, поемата „Септември“ е рядък шедевър и в българската поезия, и в европейската литература.

Самият Гео Милев стои високо над своето време – като неугасващ фар над гърмящия прибор на българската съдба. И в най-мрачните мигове на народния живот, когато се надига тиранията на несправедливостта и властва грубия диктат на бездарието – думите, които той ни е оставил, вдъхват смела надежда във всяко честно сърце.

И пак чуваме гласа на големия поет:

„Но все пак: всяка тирания – колкото и черна да е тя – е само една черна запемая в историческото развитие на обществото; никога точка.“

Корицата на „Пламък“ бр. 7 – 8, 1924 г. –
където е публикувана поемата на Гео Милев „Септември“

Недялко Йорданов
Из „Епопея на незабравимите“:
Гео Милев

Гео Милев. Един от най-големите интелектуалци на България. Пише и превежда модерна поезия. Воюва на фронта и остава с едно око. Толкова ми е станал близък с този перчем, който закрива изкуственото стъклено око, заменило истинското. Жестоката 1923 с потушаването на септемврийското въстание и още по-жестоката 1925 с кървавия терор след атентата на църквата „Света Неделя“. И гениалната поема „Септември“ – уникална като форма и съдържание. Причината за неговото изчезване и неговата смърт. Откриват костите му 25 години след това и там лежи зловещото стъклено око, по което го познават...

А е бил само на 30...

ГЕО МИЛЕВ

Чета... Възторг и ужас ме обзема.
Как си написал таз убийствена поема.

Какво безстрашие... След септемврийския погром.
Как си прежалил и живот, и дом...

Ти... Интелектът... Ти... Поетът... Модернист...
Как пишеш сам на кървавия лист...

Как го печаташ храбро в своето списание.
И после следва страшна смърт... За наказание...

И заедно със другите погребани... Накуп...
Без обяснение... И няма нищо... Няма труп.

И двадесет и пет години... Пълна тайна.
Разкопките... Находката случайна.

И костите... И твоето Око в земята...
Огромно... Стъклено... Подарък от войната.

**Българио... Спомни си в този труден миг
за своя позабравен смел поет велик.**

**Спомни си другото Око и гългия перчем.
И време е... Да! Време е все пак да разберем**

**че той бе сам и горд под небосвода...
Член на единствената партия... Народа!**

**И ми е тъжно... Да, все пак намерихме му гроба...
Ала защо, Българио, е тази дива злоба**

**след новата поредна пирова победа...
Нима не виждаш как Окоето му ни гледа.**

Гео Милев. Малко известен автопортрет

Иван Гранитски
**Из „ГЕО МИЛЕВ И ТРАГИКАТА
 НА НАЦИОНАЛНАТА СЪДБА“**

Историята на отечествената литература е трагично-сияйна пулсация на българската народна съдба. Жесток мартуролог на страдания, жертви и покрусци и същевременно – светло възнесение и неугържима пламенност. Удивително, феноменално е припокриването и взаимното проникване на индивидуалната поетическа съдба, на индивидуалния поетически глас и движението на национален дух, тътнежа на расовото саморазгръщане. И сякаш всяка конкретна поетическа биография следва или отразява грамата на българското историческо развитие.

Ботев е експлозията на освободения народностен гений, първата ярка манифестация на „пречистения в горнилото на робството български дух“, по определението на Гео Милев. При това индивидуалната Ботева съдба провидчески предсказва ориста на онези следващи поколения от поети, които ще бъдат едновременно и рупор на обществените тежнениа, и генератор на националните ценности и морал. От Ботев насам вече България става страната на убиваните поети. Тази зловеща закономерност отразява простия и заедно с това величествен факт, че истински значимите български поети са не просто трубадури на собствените си лирически трепети, а **върховно излъчване на българската съдба**. Тъкмо тази горда независимост и неустрашима борбеност на големите ни поети докарва до бяс отечествените управници повече от един век. И те си отмъщават като ги убиват. Злокобно и трагично е, но може би преди политическите причини, преди социално ангажираните аргументи се вие съскацията мотив на завистта, на бездарието.

Как силните на деня биха понесли живия Ботев след Освобождението? Вазов с рембрандовски краски описва нравственото разтление на българското общество в епохата на така нареченото първоначално натрупване на капитала. Разказите и повестите му красноречиво показват погаването на националните идеали на големите поборници, избуяването на една политическа класа или по-точно каста, която няма чест и съвест, да не говорим за морални принципи. Можеше ли да живее авторът на „Борба“ и „Моята молитва“ сред подобна обществена воня?

Възможно ли беше Алеко Константинов, Яворов и Дебелянов да имат по-друга съдба? Поруганието на възрожденските идеали, продажността, въведена в официална политика, дебелашкото тържествуване на пошлостта и бездарието прегопределят фатално индивидуалната съдба на тези големи българи. А в нея се оглежда и грамата и общественото развитие

на един малък, но талантилив народ, лъган от посредствени политици поради своята социална невинност и добродушие, яхан от всякакви хаджииванчопенчовци, чиято погла цел е да го държат в страх и трепет, за да ръфат стръвно от бедното народно тяло.

Българската история погазва публичния образ на човеци и човеци. Едните са благородният мотор на общественото развитие, гениите на пробуждащата се народна душа – Раковски, Левски, Каравелов.

Другите са хаджииванчопенчовци – огромна лепкава маса, на която се злобуди ореолът на светците. Но тъкмо поради бездарието си тя превръща първите в светци и по този начин се самоотрича, самоприковава към стълба ва позора.

Българската поезия има поети и поети. Първите са поетите на българската съдба, будителите на народната свяст, слабеите на хармонията – Ботев, Вазов, Алеко Константинов, Пенчо Славейков, Яворов, Дебелянов... Вторите са поетите на собствените си гребни лирически трепети, егостично самосъзерцаващите се. Без да ги противопоставяме (защото литературното движение никога не е еднородно и едноизмерно), без да лишаваме българската поезия от нейното полифонично многозвучие, от пълнотата на многото и различни поетически гласове, не можем да не видим главния разделителен признак. Носещите греди на българската поезия са тъкмо поетите, в чиято индивидуална съдба и творчество се оглежда жестоката и трагична съдба на нацията. Ботев, Пенчо Славейков, Яворов, Дебелянов са живото личностно и естетическо-художествено отражение на покрусения, накълцания сякаш с топор лемеж на българския дух след Освобождението. Смазан от две национални катастрофи, спънат в естественото си обединение, разбит в илюзиите си за социална справедливост, свобода и равенство, потиснат от политиканства и просташка партизанщина, този лемеж, този порив кристализира като една сълза на майка България в поезията на споменатите творци. В тази трагично огромна сълза те се оглеждат и тях тях оглежда. Това е тъжната симфония на българската душа.

Именно в такъв контекст трябва да разглеждаме и Гео Милев. След Ботев, Пенчо Славейков, Яворов и Дебелянов Гео Милев е следващото действие от **драмата на отечествения дух**, петата част от симфонията.

Гео Милев – пароксизъм на националната чувствителност, конвулсия на отечествените идеали, естетическо избухване на българската воля за живот, странни невероятни **везни** на народнопесенния гений и модерните европейски художествени тенденции, **пламък** от съзерцание и действие.

Гео Милев е естественото, исторически закономерно и естетически предопределено поредно избухване на българския поетически гений в условията на задълбочаваща се грама на българското общество. Той е presto-то на отечествената поезия, противостоянието на вкаменена динамика и огнено съзерцание, пулсиращото кълбо на интелект, лирически гений и непримирима гражданска позиция. В такъв аспект Гео Милев поема в себе си вибрациите на противоположни естетически и художествени търсения, богатството на поетическия натюрел на Ботев, Пенчо Славейков, Яворов, Дебелянов именно като своеобразни хроникьори на страданията и възземанията на българската душа.

Николай Христов **ПЛАМЕНИЯТ**

С името на Гео Милев живея от ранното си детство. То се произнасяше в редки, но наситени с тревожност вечерни часове, когато баща ми, заочен съратник на поета като хасковски кореспондент на неговите списания през годините 1923 – 25, с тежка въздишка заговаряше за Гео Милев, завършвайки с неизменните думи: „Жив изгорен в Софийската дирекция на полицията“.

Тези думи раждаха страшни видения в детското ми съзнание: огнени вихри, трагично виещи се ръце, пламтящо чело, върху което пада черна пепел... Години след това легендата за тази смърт се разсея пред реалната, но не по-малко страшна истина: всъщност Гео Милев е бил варварски удушен от палачи-офицери в казармено подземие.

Той е убит през пролетта на 1925 година, след като се е утвърдил вече като един от най-големите поети на България.

Откъде идва Гео Милев?

Най-напред – от достолението на един патриархален български род: син е на Мильо Касабов, известен книжар и издател в Стара Загора. След това – от изтънчения свят на модерното европейско изкуство: като студент в Лайпциг – изучава философия и театрално изкуство, в Лондон се запознава с английската литература, води кореспонденция с видни писатели, среща се с белгийския поет Емил Верхарн. След това отново е в Лайпциг, но бушуващата Първа световна война го принуждава да се завърне в България през 1915 година. Тук започва изумителна дейност: превежда и публикува поезия от Маларме, Демел, Верлен, Верхарн и Ницше, популяризира български поети, организира театрална група. Но този подем рязко се прекъсва – той е мобилизиран и изпратен на фронта.

При едно сражение край Дойран (Македония) е тежко ранен в главата и загубва дясното си око. Това събитие е съдбоносно не само за житейската му съдба, но и за формирането му като писател с остра чувствителност към страданията и възжеленията на угнетения човек.

Гео Милев се завръща от фронта преобразен. Взривът, който превръща главата му в „кървав фенер с разтрошени стъкла“ (негов израз), разрушава и неговия поетичен свят на тихи съзерцания и невидими вътрешни превъплъщения. И се ражда бунтът, яростта, неустовото презрение към смъртта.

Видял толкова отблизо смъртта, той престава да се пази от нея. Той е вече отвъд чертата на живота, не го спъват оковите на самосъхранението. Той е придобил абсолютната вътрешна свобода на човек, за когото нищо не е по-страшно от онова, което е вече преживял. Такъв човек

не може да мълчи, когато се унижава човекът. В дните след Септемврийското въстание през 1923 година поетът, потънал в размисъл, наблюдава с ужасено око – а всъщност с изостреното си докрай вътрешно зрение – новата национална трагедия. Всичко наоколо се е люлеело, но той е носел в себе си равновесието на своя дух, стоическото спокойствие на обречения.

В годините след войната и по време на трагичните български събития Гео Милев създава най-зрялата част от своето творчество: книгите със стихове „Иконите спят“, „Панахида на поета П.К. Яворов“, лирико-есеистичните „Грозни прози“ и „Експресионистично календарче“, и венеца на своето творчество – поемата „Септември“, посветена на споменатото вече въстание през 1923 година. Съставя няколко антологии на съвременната европейска и българска поезия. Издава алманах „Везни“ и списание „Пламък“, в които публикува ярки полемични статии срещу мракобесието в българските политически нрави.

Безсилни да заглушат неговия глас, властниците го арестуват и предават на злоещата Трета секция на Военното министерство. Заедно със стотици други видни интелектуалци и общественици Гео Милев трагично загива – едва тридесетгодишен. За него и всички загинали мъченици писателят Антон Страшимиров още тогава изрича знаменитите думи: „Този кървав стълб от блякави имена ще ужасява поколенията“.

Този вик на непримирената съвест и досега люлее небето на България.

**След раняването
от фронта, 1917 г.**

Петко Недялков
СТИХОТВОРЕНИЯ

МОРЕ

Отново сам. На този водогел:
оттатък е смъртта, отсам – животът.
По пътя криволичещ съм поел
и призивна е сетната му нота.

На вечното завръщане в кръга
детето в мене то разплаква
и ме изплюва на брега
с илюзия, че ме очаква.

Стопилка от олово, откъде се взе
това море – в мечтите ми да влезе,
да се умилква в моите нозе,
а зад гърба ми – да се плези.

Заслушана в камшичния си глас
коварно пясъчна вълна подскача.
Потъващ кораб – туй съм аз,
а ти – маймунката на неговата мачта.

РАМКИРАН СОНЕТ

на Иван Колев

Затишие. По морската глазура
опъва струна немощна вълна
и се преплитат, чакайки лазура,
ята от чайки на валма.

Менхири от бетон в задруги
припомнят в чинното небе,
на роти в строй, един зад други,
какво сервилничене бе,
как се трезвее мълчешком.

В скъсени сенки с цвят на ром
Бургас осмъва като Бронкс.
И тази нощ се прекатуря.
Излято цялото от бронз,
море клокочи нейде... Буря.

МОРЕ И СЛЪНЦЕ

Морето ври – казан от ага –
незримо за човешките очи,
море, необещаващо пощада,
но стихващо – за миг да измучи

измъчена до смърт душата,
да слее с канонадата му своя вик,
в съня от спомени да се премията
като внезапно уволнен войник.

Морето с облака бананен –
чаршаф след гостенин неканен
в разхвърляно легло в зори.

И, колело в каляската на Краля,
за нищо никой без да го кори
виж слънцето – все още се търкаля.

КЪПАНЕ С КЕНТАВРИ

В поредното си салто смъртоносно
подскача слънцето над залива в Пирея.
...И глъч – жените северни се реят,
наметнати с вълните къдрокоси.

Но изведнъж: мъжествен поздрав –
сред прахоляка хергеле се е задало –
и вдига пара потното му тяло,
пухтят димящите му тъмни ноздри.

В морето се изсипват на фурия,
разпенват се опашки, шиш, гриви
и святка чилест цвят игриво,
а пръските о гърбовете им се бият.

Разголено е всичко: във водата
гърди, бедра и рамене се люшкат
и тръпнат нежните им гушки
в омая сладостна на страст чудата.

А залезът смирен, на глътки малки,
се съгласява мракът да се гаври:
конете са превърнати в кентаври
а пък жените северни – в русалки.

БАДЕМОВА ТИШИНА

на Тома Върбанов

На прахоляка в усмирителната риза
към заник слънцето червено слиза.

Между земята и небето – връзки телеграфни –
източват стълбовете шиш на жирафи.

От облаците ли или от тъмните корони
несговорчиви птици е денят изронил

с езика грапав на бадемовата тишина,
от глина сякаш ваяна, макар – от светлина?

И само в сенчести стени, на хладно сврян,
с корем на мряна блясва призрачен циан.

Вигка Николова
Стихотворения из цикъла
„Житие“

* * *

Да се завърнеш в себе си,

когато
водата вече е преминала
през теснините и им е простила,
когато е изболедувала водопадните си скокове
и сега ги благославя заради шемета,
когато плува в най-пълното си собствено течение
и слята със самата равнина
пие от безкрайното и го поглъщат
всичките ѝ капчици,
когато предчувствува вкуса
на вечното море

и бавна, и в спокойствие – тя му се отдава.

* * *

(към Хуан Рамон Хименес)

Какво богатство на мига!

Приготвих тъй вкусни ястия
и със подправките –
сервирах ги, за да красят трапезата
и я оставих недокосната.
Обвих леглата
с най-белите, прозирно-чистите
покривала – подобно зимата
със спящия върху земята сняг.
Съблякох себе си
от всичките подробности харесвани

и от думите, искрящи без топлина
и се отдръгнах.
И в този миг познах
една Презгърдка,
в която аз възкръсвам!

* * *

Да гледаш Слънцето в очите
и да му благодариш
в мига на залеза,
когато
на птицата крилете
са златно-медени...

БЛАГОДАРСТВЕНА МОЛИТВА

Знам,
Ти си на всичко
и в мене си
и затова аз мога да Ти кажа:
Боже на моя път!

Ти който ме допусна
да обходя
всяка черна точица
на пращинката и на цвета,
за да живея от хубостта
на всякоя обвивка на душата,
Ти който ми поднесе мигата,
за да съзра
движенията гъвкави на морето Ти
и оттам да дишам не въздух,
а възторг,
Ти, който ме доведе,
за да усещам стъпките на думите,
когато се разпуква кълбото им
и те нахлуват в тялото ми зрими
и убийствени за него
и любовни за сърцето ми,
Ти, който изпрати

две дихания и ми се довери
да ги родя
в образите на деца за моя немой живот тук,
за да страдам зародишната крехкост
на земята ни,
Ти, който ме изправи върху нея
да пия от водата ѝ,
и да начена от сладостта на хляба ѝ,
за да узная болката на изворите днес,

О, Тамко на всичкото
и мой,
в моя идващ път
волята Ти
дано не е отново за днешното тук,
О Боже...

Гео Милев. Рисунка

Ахмет Емин Атасой
СТИХОТВОРЕНИЯ

човек трябва да се оглежда и да се ослушва
не само на кръстовищата
и пред жп линии;
а преди да изрече необмислени тежки слова,
с които може да причини
душевни развалини.
да не предпочита винаги лесните маршрути
по които се пътува gratuit
или с евтин билет;
защото може в най-щастливите си минути
да бъде изненадан от някой
с трънен букет.
човек трябва да знае добре своята тежест –
да има собствена мярка
и свой личен вкус;
когато истината и лъжата ги подлага
на тест,
само съвестта си
да използва вместо лакмус.
да се учи и да не забрави мъдростите стари
дори и да се мисли
за ярко земно слънце;
да има много звания, много почести и лаври
но всякога и всякъде да бъде
само с едно лице.
да живее по собствен начин, раздавайки се
като добрина, като любезност,
като топлинка
и когато сетният вятър забинаги го отнесе
да остане в душите
с човешката си усмивка.

НЕЧАКАН ГОСТ

понякога, когато ме напусне сънят
 и ме нападнат
 куп мисли и спомени,
 ту съм беглец в някой странен свят,
 ту пък – стар герой
 в саги вълшебни.
 хващам пътищата, забравили за мен,
 отивам на адреси,
 извехтели отдавна,
 търся искрици от живота си стихуен
 и тръпки от първата ми
 любовна рана
 лутам се сред тълпи, вече отчуждени,
 и наивно търся
 приятелите си стари,
 без да знам, че те завинаги са отвяни
 от бурите свирени
 на житейските гари.
 сякаш съм пътник, случайно оцелял
 в някоя
 самолетна катастрофа тежка;
 на убийствената самота съм се предал,
 прощайки се
 с всяка вяра и надежда.
 тъкмо се каня безпомощно да ридая,
 настава чудо
 сякаш по Божия милост:
 чука се на вратата ми и какво да видя –
 стои вдъхновението
 като нечакан гост.

* * *

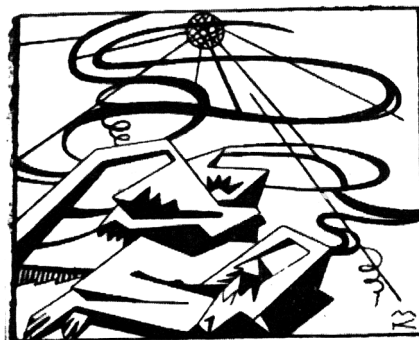
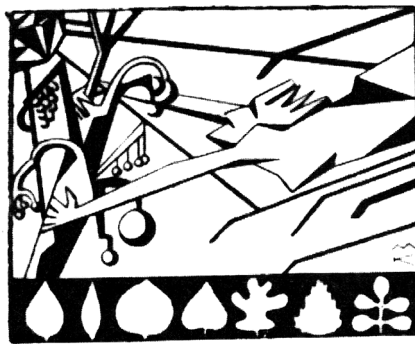
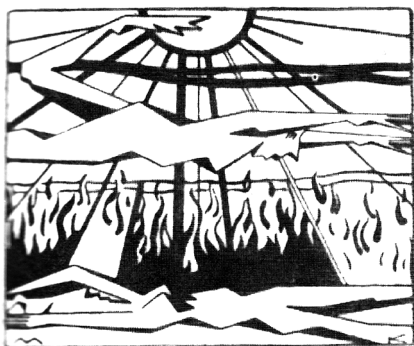
тази вечер пак да сме самички
 на масата, наредена по твоя вкус,
 очите ти като радостни свещички
 пак да ускорят моя неспокоен пулс.
 ракията, гроздова или смокинова,
 да пием на гълтки, бавни и големи,
 и аз скришом на покривката нова
 да пиша кратки любовни поеми.

да съзерцавам дълго, изцяло унесен,
 красотата ти изящна, недооткрита...
 и да се напия от гласа ти – песен,
 по-опияняваща от всяка напитка.
 без да съм и опитал ястията вкусни
 да усещам ситост от странни чувства,
 да ме блазнят дяволските ти устни,
 да се изгубя в нощта на твоята коса.
 както художникът гледа своя модел,
 да те гледам с умиление и възторг;
 да ти говоря горестно като молител,
 застанал на изповед пред своя Бог.
 за да останем така и в бъдните дни,
 за да увековеча този спомен за мига,
 аз ще закова с неръждаеми пирони
 забързаните стрелки на часовника.

ЦВЕТЕТО ОТ КРАЙПЪТНИЯ БЪЗ

цветето,
 което ти откъсна
 от крайпътния бъз,
 ухаеше на любов отлежала,
 но несподелена,
 чиито въздишки
 можех да разбера
 само аз
 и само аз да усещам
 нейната магия неземна.
 ти ми го подари
 безгласно
 и без парадност,
 тъй както се поднася
 нещо мило и интимно
 и аз
 също безшумно изживях
 своята радост,
 но обхванат от трепет
 и вълнение незримо.
 спогледахме се мигом
 с погледи
 многозначни,
 чийто секретен език

разбрахме само ти и аз;
в този миг
сякаш ни вещаеше
гни празнични
цветето, което ти откъсна
от крайпътния бъз.

Гео Милев. Рисунки

Светла Георгиева
КРАСИВАТА СВОБОДА
ПРЕДИ РАЗСЪМВАНЕ

Разказ

– Вярвам, че поставихме едно добро начало – каза шейхът.

Английският му беше безупречен, точно толкова, колкото и скрин-тящата белота на свободно падащият тоб и на гутрата¹ от фина материя, която покриваше главата му и спускаше достойни гънки върху раменете. Тъмният му, неразгадаем поглед плуваше в синкава влага. Във вените му течеше нефт. Сред аскетичната простота на облеклото само пръстенът с огромен рубин просветваше на ръката му, за да потвърди, че преговорите бяха водени с правилния човек.

Шейхът изказа благопожелания към европейците в черни костюми, и на сбогуване се ръкува с всеки един от тях. После се отправи към изхода, следван от придружителите си. Тънките бели покривала на мъжете се раздвижиха зад гърба им в спонтанен полъх.

* * *

Десетина души бяха събрани в заседателната зала на последния етаж на една гръзко извисена сграда от стъкло и стомана. Бяха вперили погледи в голям екран, върху който се сменяха диаграми. Разговаряха с пестеливи изречения, знаещи и разбиращи. Ето тук можем да проследим колебанията на пазара за последното полугодие. Това са предвижданията ни в случай, че нещата се развият по нашия сценарий. Имаме обещание за преференциални цени на суров петрол срещу износ на стратегически технологии. Полагаме всички усилия да финализираме сделката. Нека да чуем господин Шулц, той е експерт в отношенията с арабските страни. Ще припомним, че там традиционно се оценяват жестове, потвърждаващи добрите намерения и в личен план. В такъв случай нека помислим за подходящ подарък, като израз на приятелските ни чувства към шейха. Какъв подарък би изглеждал ценен за него? Ето сведенията, с които разполагаме: това е любимата му яхта... тук е на кон... да, той притежава ферма за елитни животни, говори се, че бил страстен ценител на расовите коне... Отлична идея. Господин Хофман, поръчайте да намерят подходящ кон... не, по-добре да са два: двойка чистокръвни коне с добро родословие. Най-висока класа, никакви компромиси. Господин Майер, заемете се с организирането на транспорта. Шрьодер, препра-

¹ Тоб, гутра – в традиционното мъжко арабско облекло: свободно падаща дълга дреха и кърпа, която покрива главата и раменете.

мете документите в моя офис. Е, господо, можем да се поздравим с един обещаващ старт.

* * *

Фургонът заби покрай сградите на летището и спря пред бетонната ограда с надпис „Карго“. Някой поглед към пропуска папка с документи, двама служители се раздвижиха, огледаха, провериха, накрая металната врата с бавно плъзгане се отвори.

Граничната полиция прегледа всеки лист в папката и постави своите печати. Една лампа премигна в зелено. Барьерата се вдигна. Фургонът премина червената линия, с което практически напусна формалните граници на Европа. Придвижиха го в малък вътрешен двор с циментова настилка, където подредени в правилни редици контейнери чинно чакаха реда си, за да поемат по своите пътища. Няколкото работници, които дотогава се бяха припичали на пестеливото сутрешно слънце, един по един се приближиха да разгледат новата пратка.

Откъм фургона се долавяше стаен гъх на слама и нетърпение.

* * *

Директорът на Службата за специализирани товарни превози крачеше с бърза стъпка през халето. До него подтичваше началникът на товарачите Курт, възпълен мъж със зачервено лице, на когото току-що бяха връчили купчина документи.

– ... и защо ще ги докарват при нас, господин директор, като на шейсет километра оттук има грамадно летище, специализирано, с всичко каквото е необходимо...

– Така е, затова и таксите при тях са значително по-солени. Транспортната фирма е предпочела да прибере нещо от парите, не е ли ясно. После, при нас потокът не е толкова натоварен, и очакват всичко да стане доста по-бързо.

– Да, де... ама все пак, коне. Не са някакви пилци.

– Ти си професионалист, Курт. Пилци, коне – за теб не е проблем.

– Закъде ги товарим?

– Саудитска Арабия. Постарай се да стане бързо и чисто. Това са елитни коне. Трябва да пристигнат в най-добър вид.

Двамата прекосиха вътрешния двор и работниците, скупчени около новия фургон, отстъпиха встрани.

Директорът се спря пред прозореца, откъдето надничаха две глави, оглавниците застопорени с верига към стените на бокса – изглеждаше безопасно и той прекара пръст по челото с бяло петно, за да покаже, че е вътре в нещата. Отгърпна бързо ръката си, когато конят изпръхтя.

– ... Ами, това е. Курт, поемаш тези красавци. Имаш полет в петък, дотогава ще е минала задължителната карантина. Тук в папката са всички инструкции. Трябва да се хранят... какво пише... на всеки осем часа. И... да се поят, предполагам. И... да, хвани някой от хората ти да почиства, нали така. Ако има нещо, докладвай ми. Приятна работа, момчета – директорът кимна ведро към работниците, и си тръгна.

Началникът на товарачите Курт известно време разучаваше документи, после огледа хората си.

– Има ли някой, дето да е от село?

Няколко ръце се вдигнаха колебливо. Курт кимна към бокса с конете. Работниците вдигаха рамене – това не ни влиза в договора, и после, ние имахме крава, не сме имали кон, и, стига де, шефе, нали знаеш, че едва насмогваме. Бяха яки мъже, много от тях нагошли от по-изгладнелите краища на източна Европа.

В този момент откъм халето затрака количката на чистача. Млад мъж, мургаз и слаб. Работеше тихо и старателно. Началникът го повика с ръка.

– Халил, страх ли те е от коне?

– Не, господине.

– Можеш ли да се оправяш с кон?

– Да, господине.

– Тук имаме два. Ще ги храниш, докато ги натоварим. И ще чистиш. Имат приготвена храна в онзи контейнер. Я, върви се запознай.

Приблужи фургона, вгледа се отблизо. Поднесе гланта си, за да я погущат. Внимателно отвори вратата, говореше им нещо на свой език. Протегна пак ръка, погали първо жребца, да го поздравя и успокои. Прокара пръсти по шията, ласкаво, бавно. Докосна нежната, кадифена повърхност на ноздрите, конят отговори с тихо пръхтене. После погали кобилата, а ръцете му знаеха, бяха смирени и разбиращи. След малко се обърна към началника. Говореше бавно, търсеше думите.

– Господине... Трябва да се разхожат.

– Откъде знаеш?

– Те така казват – кимна с глава към конете.

– Те го казват, а? Виж ти. Я стига, може да стане беля.

– Те са обзгени, господине. Няма беля. – За пръв път погледна настоятелно началника в очите. – Трябва да ядат. Трябва да ходят. Това трябва. Иначе може да се разболеят. От саклет.

– Саклет, значи. Х-м. Е, хайде да видим. Обаче внимавай.

Халил се върна при конете, погали ги отново, нещо им обясни. Свали от куката юзгите, огледа ги – нови и скъпи. Внимателно ги постави. Първо на мъжкия, после на кобилата. Движенията му бяха уважителни и сръчни. Потупа по шията единия кон, след това другия. После отвори преградите.

* * *

Документите лежаха прилежно погредени в черна кожена папка. Върху всеки от тях имаше сложни гербове и печати. Дълго и славно родословие, подробно описано. Чистокръвна порода Тракенер, гордостта на Източна Прусия. Двойна лосова лопатка, отпечатана на левия хълбок на жребца¹. Силни, смели и елегантни ездитни коне. Красив екстериор, отлични състезателни качества. Двойка първокласни екземпляри, които ще произведат забележително поколение. Лукс. Агреналин. Без съмнение – печалби.

¹ Чистокръвните жребци от Тракененска порода традиционно се белязват върху левия заден хълбок със знак във формата на лосови рога.

Чистачът Халил не знаеше тези неща. Не можеше да отвори папката с документите, нито да ги прочете, нито да разгледа гербовете и печатите. Босоногото момче, което обитаваше спомените му, бе изживявало гладната си свобода на гърба на някой от гребните, прашни коне там, по онези места, по онези нажежени яростни камъни край порутените къщи на детството му.

Прикани ги с напевен глас, притегли ги навън. Държеше поводите изкъсо, и животните се оставиха да ги водят. Копитата изчаткаха неравно по циментовата настилка и се спряха в средата на заграденото пространство. Наоколо се издигаха стени от метални контейнери, покрити с надписи, номера и печати. Във въздуха се носеше остър гъх на влага, машинно масло и ръжда.

Оскъдната светлина, която проникваше иззад близките постройки, се втурна да очертае формите, засия, и остана да танцува върху атлазените движения на гвата коня. Стояха празнично в огрения от слънцето кръг, нетърпеливо пристъпваха на място. Бяха изваяни чисто и съвършено. Изглеждаше като сън, като неутолен копнеж, към който отгавна сме изгубили пътеките. Като истина от груга реалност, пробляснала през света неочаквана и гола. Жребецът разтърси гриба и процъвил, сякаш за да съобщи на всички: знам кой съм.

Мъжът ги поведе, обикаляха гвора в кръг. Ритмичните, пружиниращи удари на копитата отекваха по цимента като бабен танц. Работниците стърчаха наоколо, гледаха, цъкаха и коментираха.

– Скъпа работа бе, то си личи. Много пара е хвърлено тук...

– Как ли бяга това нещо, а? Виж им мускулите, виж...

– А, аз веднъж заложих на конни надбягвания, и к'во? Само се огрусах.

– Обаче конят е благородно животно...

– Бе тия са расови, бе. Гле'й к'во нещо, гле'й. Красота!

– Да бе, мамка им. Виж ги как ходят, като балерини...

– Красотата ще спаси света – изтърси Василе, румънецът. Беше гребен мъж, бяхтеше като луг, за да изпраща пари у дома си. Погледите се обърнаха към него. Някой се изхили. Румънецът се смути, но настоя на своето.

– Какво бе, не е смешно. Това съм го запомнил от малък. Имаше един надпис в нашето училище, по... *онова* време. На стената срещу стълбището. Точно така пишеше: „Красотата ще спаси света – Ф. М. Достоевски.“

– Кой е този?

– Май писател... Някой от онези руснаци.

– А-а-а.

– Аз пък имах едно гадже, хубава... абе, направо могел. И к'во? Отмъкна ми всичко. На т'ва ако му викаш спасяване...

Разсмяха се отново. Началникът ги погсети да се хващат за работа, и мъжете бързо се разпръснаха.

Половин час по-късно чистачът Халил бе отвел конете в бокса, бе заговорил старателно всички прегради и врати, и бе готвотрил количката си в съседното хале, където румънецът товареше нещо на един електрокар.

– Аз... може ли да попитам. – Мъжът се обърна. – Това, гето го каза за... красотата. Искам да попитам, този Ф. М. с дългото име... Той обяснил ли е, красотата... *как точно* ще спаси света?

– Май не. Не знам... пишеше само това.

– ... Добре. – Халил подкара количката си към гругото хале.

Следващите дни чистачът притичваше да нахрани конете и да им поговори. От време на време ги извеждаше на обиколка из тесния вътрешен двор. Животните кръшно пристъпваха от двете му страни, а в неговия поглед преливаше едно отдавнашно, просторно небе.

Фургонът беше подготвен за полета в петък, но точно тогава съобщиха, че метеорологичната обстановка рязко се е усложнила. Над Европа гърмяха бури, очакваха се силни турбуленции, началникът Курт се почесваше нервно по врата, и накрая отсече:

– Няма да товарим. Ще чакаме следващия полет. Де да им я знам аз тяхната конска природа... Мен ми е наредено да ги оставам в най-добро състояние. Ела тук, Халил... отваря ти се работа за още ден-два. – Началникът се готвеше да тръгва, но се поспря.

– ... и още нещо, Халил. Да знаеш, че наблюдавам кой как работи. Ти работиш добре, стараяш се. Прогължавай така, и за теб нещата ще се наредят. Ще те направя аз гражданин, Халил. Знаеш ли кой човек е гражданин? Който си върши работата и спазва законите. На теб ти харесва тук, нали?

– Да, господине.

– А, ей заради това трябва да се стараяш, за останалото аз ще се погрижа. Аз моите хора не ги оставам. И теб няма да те остава.

– Благодаря, господине.

Такава беше философията на началника Курт. Дръж човека изкъсо, но му дай възможност да си прояви добрите качества. И после му признай заслуженото. Човекът ако е нахранен, ако има сигурност, ако му уважиш труда – такъв човек няма да се озлоби, няма да върши щуротии и ще ти дава най-доброто от себе си. Ето, например, един най-прост чистач. Дошъл от майната си, див, направо никоу, но ако го подхванеш правилно, ако му гадеш да разбере как работят правилата – току-виж, станал цивилизован човек. Ще те направя аз гражданин, Халил – ей така, за пример на останалите. Знаеш ли защо е силна нашата държава? Защото има добри закони, а пък законите се спазват. Затова хората тук живеят добре. Разбра ли?

– Да, господине.

Чистачът Халил *искаше* да стане гражданин. По някаква причина Бог го беше запазил – него, а мнозина бяха изчезнали сред пепел и пушек в гругия живот. Там, в гругия живот, той бе имал дом. За кратко – и жена. Не беше искал да знае какво има вътре в нея, но един ден го видя, разпръснато измежду срутените стени на къщата. Имаше огън навсякъде из селото, стреляха, той не разбираше защо трябва да умре, не искаше да умира, бягаше, падаше, пълзеше, отново бягаше, беше мръсен и гладен, беше животно, бяха го ритали, натъпквали между много груги, гонели, откарвали нанякъде... и ето, накрая бе стигнал готук. Тук всичко беше хубаво и чисто. Тук не стреляха по него. Имаше подслон. Храна. После получи работа. Стараяше се. Това беше добър живот. Правилен. Той го харесваше. С цялото си сърце бе пожелал да го заслужи.

* * *

Следващият полет до Риад беше в слънчева сутрин, небето измито синьо, вятърът – заспал в тишината на гърветата. Всичко вървеше по правилата, документите за последен път бяха предадени на наземния контрол, конете бяха добре завързани, фургонът – обезопасен и придвижен до пустата. От търбуха на самолета се спусна рампа, и подемната машина бе готова да натовари пратката. Точно тогава отнякъде се забече един служител, отдалеч правеше знаци да спрат товаренето и размахваше някакви листове. Завърза се кратък спор, накрая фургонът бе върнат обратно във вътрешния двор.

Началникът Курт връхлетя като мрачен облак в митническия офис, за да разбере какво пак има, и докога ще го размотават те него. Премина през още няколко отдела, накрая почука на вратата на директора на Службата за специализирани товарни превози. Директорът мрачно обясни, че в последния момент е открито несъответствие в документите. Отвориха отново папките. Ето ги ветеринарните паспорти, ето платежните, това е разрешителното, заверките... и, виж сега тук. Според нашия закон сме о-кей. Обаче някои части от нашия закон не се покриват изцяло с европейския правилник. Затова тук е трябвало да се приложи един допълнителен сертификат по онзи параграф, който разрешава износ на еднокопитни към трети страни...

Двамата се взираха безпомощно в разхвърляните по бюрото листове. Накрая директорът отсече:

– Виж какво, задръж още няколко дни. Да, да, знам... Ще се опитаме да решим въпроса максимално бързо. Обади се на ветеринарните, да хвърлят един поглед на конете. И да доставят още от... каквото там им се дава за храна. Спокойно, няма да плащаш от твоя бюджет.

– *Еднокопитни...* – Халил се опитваше да разбере. – Господине... аз мисля... коня трябва да го уважават, не да му броят копитата. После, ако питате мен, той има четири...

– Не те питам. Щом законът казва, значи са еднокопитни. Не ти е работа да броиш.

– Да, господине – Халил беше пригответил конете за разходка. Докато ги водеше около двора, той се заслуша в радостната музика на подковите и поклати глава.

Следващите две седмици се разменяха писма между няколко отговорни инстанции. Какво казват юристите... това е според регламента от две хиляди и пета... не, този сертификат е трябвало да бъде издаден още преди транспортът да мине гранична проверка... не съществува законен начин... а аз сега какво да правя, бе, хора, там при мен се вмирирахме на обор... решението е от компетенцията на... санкциите в този случай се определят от... властите категорично отказват.

– ... Разбираш ли, Курт, намираме се в патова ситуация. Конете не могат да бъдат законно изнесени без въпросния сертификат.

– Тогава да ги върнем обратно, и да се приключи.

– Невъзможно. По документи те вече са напуснали границите на Европа, и не могат да бъдат допуснати на наша територия без разрешително за внос.

– Ами, да им издагат...

– Това също не е възможно, защото те не са пристигнали в друга държава, и документът няма откъде да бъде издаден.

– ScheiЯе! – изруга началникът Курт. Директорът кимна.

– Господине... казвате, че тези коне не са тук в страната...

– Не са – началникът преглеждаше един кочан с товарителници.

– А аз къде съм?

– Ти си вътре в страната, Халил. На сигурно място.

– Ами това... на чия територия е? – Халил държеше една кофа с току-що почистената от фургона тор. Началникът вдигна ядосано поглед.

– Млъквай, и не ми играй по нервите! Има кой да разсъждава кое къде е. Бягай да си вършиш работата!

– Да, господине. – Халил се опитваше да разбере как е правилно да се мисли. Не разбираше. Беше изпълнен с тревога.

Към края на третата седмица директорът на Службата за специализирани товарни превози повика в кабинета си началника Курт. Известно време щракаше с копчето на химикалката си, после я постави върху бюрото с рязък угар.

– Ето какво е положението, Курт. Сам знаеш, че работата с онези коне твърде много се проточи. Не можем да ги изнесем, нито да ги внесем. Правилникът ни връзва ръцете. А точно сега трябва да се пазим от нарушения. Следващия месец се обсъжда въпросът за категоризацията на летището. Гледат ни под лупа, не можем да си позволим волности. От друга страна, властите не желаят открито да се намесват. В момента тече някаква международна сесия за общите договорености по транспорта, не искат прецеденти... И според закона тези коне изобщо не трябва да са тук. С една дума, налага се проблемът бързо да бъде решен. Как се решава един проблем? Като премахнем причината.

– Да разбирам ли, че конете... – Курт направи изразителен жест прегърлото си.

– Точно така. Ще ги ликвидираме. Имаме карт бланш от най-високо място: искат да ги извадим от бъркотията дискретно и без много шум.

– Няма ли да е жалко...

– Ние не сме злоеци, Курт. Просто спазваме закона. Имаме създаден проблем и от нас се изисква да го изчистим, това е.

– Ясно. Някой ще трябва да ги гръмне...

– Глупости. Никой няма да гръми. Ще бъдат умъртвени хуманно. С инжекция. Утре сутринта ще гоиде човек от ветеринарната служба да извърши евтаназията. От теб искам да не се вдига шум. Да не се разпространява информация, нали разбираш. Не желаем да ни се струпат тук разни природозащитници и журналисти. Като се свърши, поеми извозването. Ето тук имаш адрес, вече е говорено.

– Господине... Какво значи евтаназия? – тъмните очи на чистача блестяха трескаво, стиснатите му устни потрепераха.

– ... Кой ти каза?

– Един ветеринарен човек гоиде тук... Искаше да огледа конете. Каза, защото утре ще направят... това. Аз му отворих... май не трябваше...

– Всичко е наред, Халил. Евтаназия значи хуманно... ами, умъртвяване.
 – Вече знам – гласът за миг прозвуча сурово, после заглъхна в себе си.
 – Само че, аз не разбирам... Те са здрави коне, господине. Красиви...

– Погледни ме, Халил. Хубаво ме слушай. Виж... знам че ги харесваш. Разбирам те. Но законът казва, че трябва *така* да постъпим. Иначе ще бъдем нарушители. За да спазим закона, понякога се налага да жертваме някои неща... разбираш ли? Защото сме... какви сме ние с тебе, Халил...?

– Граждани сме, господине.

– Правилно, Халил. Така те искам. Ще станеш ти човек. Виж... можеш да ги разходиш днес. Нахрани ги добре, да са спокойни. И, Халил... ще стане за секунди. Няма да страдат, казвам ти честно. Хайде, върви да работиш...

– Да, господине – отговори без звук, само с неуловимо припламване в погледа, което след миг потъна дълбоко в тъмнината на очите му.

... Кобилата копирено разкърши топлата си шия. Жребецът отърка муцуна в рамото му. Той зарови лице в гладката козина, в острия гъх на детство и невъзможна свобода. Дълго остана така. После нежно ги вкара в бокса. Внимателно затвори вратите.

През останалата част от деня работи без почивка и с най-голямо старание. Почисти дори и местата, които обикновено оставаха скрити от погледа. Помете навсякъде. Лъсна настилката на коридорите. Късно вечерта, когато свърши работата си, всичко блестеше от чистота. Съблече служебната дреха в сигнален оранжев цвят и уважително я закачи в шкафчето.

Беше работил усърдно, като истински добър гражданин.

* * *

Очакваха съдията да реши дали ще се изпълни гузна. Тримата охранители се бяха струпали около малкия телевизор в кабината и разгорещено коментираха. Беше единайсет часа през нощта и течеше последната четвърт от второто полувреме на мача.

В този момент една фигура премина безшумно през вътрешния двор. Приблужи се до фургона, прошенна няколко гуми. Конете разпознаха гласа, и отговориха с тихо пръхтене.

Отвори вратата, погали ги леко, после пропъзля при тях. Сръчно постави юзгите. Внимателно уви копитата им в парцали. Ослуша се, огледа двора. Хайде, поведе ги навън, съвсем тихо, така, спокойно, сус... сус... добре. Добре. Завиха по пустия коридор, после по следващия, празната тихо кънтеше. Със служебната си карта отвори няколко врати и скоро се озоваха пред откритата площадка, която ги гелеше от изхода. Огледа се. През стъклото на охранителната кабина се виждаха тримата мъже, замръзнали пред светещия екран. Трябваше да измине още десетина метра, поведе конете покрай стената. Трополенето бе заглушено от отчаяните възгласи, отприщени след гузната. Видя как единият от охранителите се хвана за главата. Бързо измина последните метри, сложи картата си в четеца. Вратата се отвори. Изведе конете на празната алея, там спря, прехвърли поводите, метна се върху гърба на жребеца, притегли кобилата по-близо. Продължиха покрай шосето, скрити в гъстата сянка на гърветата. След около два километра свиха по един черен път, който се

губеше далеч в тъмнината на полето. Възбудени от открития простор, конете се втурнаха в равен галоп и нощта ги погълна.

* * *

Докакто пренускаше в мрака, чистачът Халил изгуби лицето си, името си, и някои дотогавашни надежди. Превърна се в невидим нощен езгач, самотна и безпътна частица, излетяла извън границите на смисления свят. А знае се, че извън тези граници нещата са безразсъдни, безредни и неспасяеми. Там смелостта не е патос, а само инстинкт.

Оставащите вътре, които може би не сме смели, но никога не губим напълно надеждата да сме смели, ще продължим да поправяме света в мислите си. Измежду всички възможни развръзки ще си представяме онези, които обещават равновесие. Ще ни се иска, дори ако е малко вероятно, случайността да избере по-доброто.

Ще си представим как рано на следващата сутрин началникът Курт застава пред празния фургон. „Scheiße!“ ще изригне той. Ще се почесва нервно по врата, докато обмисля как да спаси положението, после ще хукне нанякъде. След половин час ще се появи отново с един електрокар, и ще натовари в камионетката нещо твърде голямо и много добре уви-то в дебел черен найлон. Ще натисне няколко пъти клаксона, докато му отворят вратата, и с мръсна газ ще потегли в някаква посока. Когато пристигне в екарисажа, припряно ще потърси едно име.

– ... Карам два коня. Умъртвени са според правилата на процедурата... от летището са се обадили.

– Да, обадиха се. Носите ли акта от ветеринарната служба?

– Да ти кажа ли, братче, актът тъй си остана на бюрото ми... Абе, направо съм болен заради тая гузна снощи. Може ли тъй, бе, грозна работа!

– Ама изобщо не беше честно, нали? Нямахше положение за гузна!

– Цял свят видя, че не беше честно. Съдията просто ни прецака. Аржентинец нещастен! Я, братче, разпиши тук, че съм ти предал труповете... два броя. Направо ни съсипаха бе, и то на полуфинала... а, да не забравиш печатите... така, идеално. Още не мога да дойда на себе си от такава подлост!

– Като си помисля, че имахме шанс на този шампионат...

– Как да нямахме, бе...! Я кажи къде да ти изсия тая гадост... камионът ми е с хидравлика, ще стане по-бързо. Чакай, сега ще дам на заден...

След още два часа началникът Курт ще влезе при директора. Ще сложи на бюрото документ, който доказва, че въпросът официално е приключен. Двамата ще си отгъхнат с облекчение. Директорът ще намекне, че го-братата работа на началника Курт няма да остане неоценена.

Също така, можем да си представим мраморната хладина на разкошно украсена зала. Група мъже, някои в черни костюми, другите – в дълги бели грехи. Всички те почтително ще наблюдават как шейхът полага своя подпис върху много важен договор. Ще си стиснат ръцете. Един от мъжете в черни костюми ще поднесе прецизно изработено копие на прочуто средновековно оръжие с богата позлата – израз на приятелски чувства към шейха. Докато поема подаръка, шейхът ще кимне с усмивка. Погледът му, замрежен от синкава влага, ще си остане тъмен и неразгадаем.

Най-много от всичко ще ни се иска да си представим щедрата зеленина на онази местност, събудена от първите утринни птици, окъпана в искрената светлина на деня. Два коня, плувнали в пот, изтерзани от безумно нощно препускане, ще приближат до една врата. Заг спретнатата ограда ще се простират лозя, по-натам редици от ябълкови гървета, вече отрупани с плод, ще водят към нацъфтяла либада. Ездачът, полезнал от умора върху гривата на единия кон, ще вдигне лице към застаналия на вратата фермер.

– Господине... спасете ги. Моля.

Фермерът ще прецени с поглед конете, ездача, ще огледа внимателно пътя, ще се увери, че там няма жива душа. После припряно ще отвори вратата.

– Ела, момче, ела. Хайде, бързо...

Звънът на подковите ще отекне по плочника и скоро ще заглъхне навътре между гърветата.

Ще си представим всичко това, защото тайно се надяваме, че някои неописуеми, неочаквани и нелогични жестове могат да внесат в живота достойнство и посока.

* * *

Мъжът, който препускаше в мрака, не си представи нито едно от тези неща. Въобще не помисли дали могат да се случат. Нямаше планове, нито намерения. Не предполагаше и не очакваше. Не вярваше и не се надяваше.

Не беше безразсъдство, нито смелост. Само инстинкт.

Помисли си, че биха могли да стрелят по него. Запита се дали някъде в живота съществува място, където най-накрая да се приютят всички бягства.

Последното, което си помисли, беше, че Ф. М. е сгрешил. Красотата няма как да спаси света. Не и преди светът да спаси красотата. А после... той не знаеше. Може би тогава светът би се опитал сам да спаси себе си – вече щеше да има за какво.

След това престана да мисли.

Усецаше единствено гъвкавите, ритмични движения на коня, който с лекота преодоляваше пространството. Притискаше с крака топлото тяло и то откликваше с цялата си устремена сила. Кобилата препускаше успоредно с него, тъмна и ветрееща като влажен облак. В мрака се чуваше само горещото дишане на конете и картечните удари на копитата върху пътя.

Беше щастие. Самотно и дълбоко щастие, остро като болка.

Над хоризонта започваше леко да просветлява. Конете се носеха през полето, окъпани в утринната влага. Човекът вдъхна дълбоко хладния въздух. Усети в себе си просторна, ведра празнота. Усети как тази нежна свобода се обтяга и изпълва цялата безкрайност на времето.

Като всяка свобода, беше илюзия.

Като всяка илюзия, беше по-могъща и по-трайна от света наоколо.

Божидар Манов **Из „ХОРА С ПРЯКОРИ“**

Тъжни разкази

СРЕДЕН РОД

Дълго ергенувал, късно се оженил. Майка му все повтаряла „Народът казва: или се млад жени, или се млад калугери“. И натяквала: „Няма да видя внуче, няма да имам този късмет“. За да ѝ угоди – кандисал и взел прилична жена от съседно село, срещнал я на пазара. Не му мислил много, нито пък избирал нещо по-така. А бе, да има жена вкъщи, та майка му да кротне, а и на него вече много не му се хойкало.

А баща нямал. Така отговарял още като дете, когато го питали. И спрели да го питат. Но той, като започнал да се усеща, че другите деца говорят за бащите си, и той взел да пита. Ала майка му или не отговаряла, или нещо замазвала. И повече не я питал. Затворил се с неизвестността, свиквал с нея и постепенно забравил този въпрос. Чак като се заженил, булката го попитала – искала да целуне ръка на свекър и да получи благословия. Отвърнал късо: „Майка ми е за тая работа“ и приключил с въпроса. Така направил семейство без особена дандания и заживял като семеен мъж. Ала бебе все не идвало, майка му така и не дочакала внуче – отишла си както пророкувала „с отворени очи“.

Най-сетне, след 9 години безплоден брак, дошла радостната вест: жена му е бременна, онази от пазара ще има рожба. Той бил на седмото небе! И искал веднага да черпи. Старите жени от квартала му казвали: „Потрай, не дърпай дявола за опашката – първо да изплаче бебето, пък тогава черпнята“.

И зачакал детето, все за него си мислел, все оглеждал жената как расте коремът ѝ. Но не бил особено грижлив към нея – не му идвало отвътре, не бил човек на лигави глезотии, отде да ги извади от себе си, като знае как е расъл – без детски радости, без баща за пред другите деца, без погаръци за празник – а бе, отрасъл в къща, не в дом.

Дошло време за раждането. Жената се усетила, че бебето идва, той се зацурал как да я води в болница, галече е, няма кола наоколо и отишъл при една от съседките. Тя като го видял такъв притеснен – веднага се досетила каква е работа, рекла му да се прибира веднага и да топли вода („поне една кофа да има“), а тя повикала още една съседка и годе отидат – бебето вече в постелята, родилката – кърви, ама двете бързо се развъртели и след пет минути осветили майката, дали ѝ бебето, турили го на цицката, „момче е“ – само това извикали на бащата. Бебето засмукало и

се укротило. Тогава и бащата надзърнал в стаята, жените още се въртели около рогилката и го отпъдили.

А той – взел каквито пари има в лявото чекмедже на бюфета и веднага в кръчмата. Искал да почерпи човекът, син има, ще го гледа, ще го учи каквото трябва, та да не мълчи и да не преглъща сухи буци, когато го питат „Кой е баща ти?“

Времето се затърколило, днеска ден – утре друг, да стегне люлка, после бебешко креватче, после да поправи стара количка, гето му гали от махалата, момчето да проходи, да обели първо коляно, да го докара за Нова година, па и подарък от Дядо Мраз. Живот някакъв, гето никои не го мисли предварително, не прави сметки, а и да прави – те не излизат, ама той пак се подрежда някак си и уж годините бавно се размотават, а гетето расте бързо.

И гошло време за училище. Още радост, и още разноски ге, намерил назаем пари от приятел за ново панталонче, нова ризка, едно якенце, обувки за празник, за гелник – сандали или гуменки, и останали 3 лева нацяло та ги гал на първолака за кифла и лимонада. „И да си пазиш рестото, та утре пак да имаш за вафла и марципан“ – така го напътствал. Откъде му се подредили тези гуми, гето никога не ги бил чувал нито от баща, нито от майка? Ходел горг, по-особено изправен, стъпвал по-уверено, чувствал се като другите, нищо че вече влизал в години, а гетето още в първо отделение. Момчето веднъж му казало, че другите геца като ги взимат бащите им, него го питали: „А теб дядо ти ли те води и взима?“ – но то не отговорило. Станало му малко терсене на бащата, но преглътнал, искал да забрави тези гуми, да не стоят в сърцето му. И като се върнали вкъщи, седнали с гетето в кухнята да подвързват с табак (амбалажна хартия) новите учебници и тетрадки, да залепят етикети, да ги надпишат с писалка с писец и синьо мастило от бакелитената мастилница. И буквите внимателно изписани „с тънко и дебело като по краснопис, така ни казва учителката“.

И ден след ден, месец след месец, гетето изкарало първо отделение. Майката му обещала подарък – топка и нови гуменки, да играе футбол. А бащата тайно събирал пари за колело, от тези гето имали повечето геца в квартала, а неговото само веднъж прогумало и повече не посмяло.

Но пък като завършило второ отделение, бащата му купил колело. Още от първия учебен ден му обещавал – а за Нова година, после за Великден, „ама най-добре за края на учебната година, ако имаш шестици“. Удържал гумата си и го изненадал – един ден се върнал вкъщи с колелото, гето го гледали поне десет пъти, гето поне три пъти го пробвали на тротоара пред магазина, гето после по пътя към махалата все разговаряли какъв цвят да е – „онова синьото с белите гуми или другото, жълтото с черни гуми?“ Донесъл синьото, щото жълтото предния ден го купил баща на друг ученик – и той за края на учебната година.

Цяло лято гетето не слязло от колелото – заслужено, нали е преминало в трето отделение. Но като започнала новата учебна година и го взимал от училище след работа, било някак уморено. Хайде, като са имали физкултура – добре, но и в други дни се случвало.

И така го родителската среща в края на първи срок. Бащата отишъл, чул каквото казала учителката, но накрая го помолила да остане за още две гуми. В час по физическо на детето нещо му прималяло, гали му да пие вода, сложили го да легне на тюфлеците за прескок на коза, училищната лекарка го прегледала, детето дошло на себе си, малко блего, но се пооправило и лекарката казала, че е добре да отидат до поликлиниката да го види специалист, не че е нещо тревожно, но да не отлагат много и по-добре навреме.

На бащата нещо се свило под лъжичката, преглътнал сухо, благодарил и си тръгнал за вкъщи. Не мигнал цяла нощ, на сутринта вместо на работа, първо в поликлиниката в града. Срещнал се с участъковия лекар, оня му дал талон за изследвания на грузия ген („детето да гоїде гладно“), после преглед при кардиолог и каквото той каже.

Взел си един ген отпуска, вдигнал детето рано сутринта, ама не за училище, ами в поликлиниката. В лабораторията на детето пак му прилошало, сестрата го успокоявала „Не се бой от иглата, няма да боли, гладен си, затова ти прилоша“. Бащата като го видял блего като платно, отпуснато на кушетката в лабораторията, едва що и той не припаднал. Усетил пак същата тонка, свита под лъжичката, чувствал се объркан, уплашен, излъган, безсилен, безсмислен. А след това мълчаливото възлеждане на лекаря в изследванията му се сторило цяла вечност и когато докторът проговорил чул само, че „ще трябва още изследвания, има нещо в кръвта, трябва да го видят в специално отделение по хематология, ама в голямата болница, тук при нас няма“.

Детето чакало на пейка пред кабинета. Като го видял отново такава блего и крехко, с тънко вратле и изпъкнала синя вена на слепоочието, крачетата му не достигат мозайката на пода, мушнало ръце под тях, едно таково кротко и безсилно, уплашено и примирено. Сърцето му се обърнало и седнал го детето да си поеме дъх. Прегърнал го през раменете и тогава някак странно усетил, че държи в ръцете си цялото свое богатство и цялото свое страдание, което се задавало неотменимо като насрещен влак в тъмен тунел, с рев на локомотивна сирена и писък на колела по релсите. Това му се видяло пред очите като на следващия ден взели детето в болницата.

Рано сутрин отивал на работа преди всички други, за да не се побърка у дома. И чакал да стане ранен следобед, та да отиде до болницата. Шефът се оказал препатил човек, та го разбрал от половин дума и го пускал да върти педалите до града, че иначе с влака скъпо всеки ден в двете посоки. И го чакал на другата сутрин гано да чуе добри вести.

Ала не би – детето не отивало на добре. Лоша болест на кръвта – така му казали в болницата, последна надежда била да лекуват детето във Виена, там знаели как.

И той се сринал, стопил се, лицето му се угължило, изсъхнал, останали само две тревожни очи в синята мрежа на бръчките. Агамовата му ябълка съвсем щръкнала като гол кокал в четината по небръснатата шия. Хората го ожалвали, но избягвали измъчения му поглед, а само поклаждали състрадателно глава като ги отминие.

И се решил: ще продаде бащината къща, жена му ще се върне на село, а той ще му търси колая, дано с тези пари детето да оздравее. От работата му обещали да отпуснат ведомствено жилище („бежарска квартира, стая и кухня, с това разполагаме“), да има къде да приберат детето, като се върнат от Виена. Шефът се разтърчал, имал някакви връзки, уредил пътуването. И тримата – баща, майка и детето, хванали влака с последна надежда.

По дългия път във влака детето, като се съземало в скута му, казвало:

– В училище другарката ни обяснява, че в английски език няма среден рог, и на френски няма, само при нас – на български има. И затова аз съм от среден рог – дете. А големите са от мъжки рог и от женски рог.

Той го милвал по косата и му отговарял:

– Да, вярно е, ти сега си от среден рог. Но като пораснеш – ще бъдеш от мъжки рог, като мен.

– Ама първо трябва да оздравея – отвръщало детето.

Тогав бащата не можел да прогължи. Камък препречвал гърлото му и нито гума да изрече, нито дъх да поеме. Само гледал да загави сълзите и звук да не издаде.

А после, в болницата, когато въпреки лечението детето се влошавало, то само още веднъж попитало:

– Тати, нали умират старите хора – от мъжки и женски рог. А аз като умра пак ли ще бъда от среден рог?

.....

Когато след месец се прибрали с влака от Виена, носил на ръце мъртвото си дете от гарата до ведомственото жилище. Носил го, олюлявал се и плачел. Жена му го подкрепяла за лакътя, колкото да му напомни, че не е сам.

След погребението майката само за 24 часа превъртяла съвсем и като я свалили от старата черница в двора полуобесена, но все още жива, я изпратили в лудница – добре де, в психиатрична клиника. И там от ген на ген все повече потъвала във вяла отнесеност, натъпкана с лекарства, които разкашкват съзнанието на човека и горките пациенти са като спящи кукли на собствен ход.

А той останал с детето. Така де, условно – то останало с него. В паметта му.

Колкото пари имал – вечер ги изпивал в кръчмата; ако хич няма – хората от жалост му поръчвали, да не е без чаша на масата. И без да го питат – нареждал: „Дете. Среден рог. Лоша болест. На кръвта. Преливат, пак се разваля. Дете. Среден рог.“

На следващия ден още от ранна сутрин, недоизтрезнял, тръгвал да обикаля хорските къщи из квартала, чукал по портите и питал стопаните: „Знаеш ли какво е среден рог? Дај пример!“ А онзи докато мълчи объркан и го гледа състрадателно, бащата прогължавал: „Като не знаеш, аз да ти кажа – умряло дете!“ И прогължавал към следващата къща.

Така излязъл прякорът му Среден рог. Някои дори за по-късо казвали само Средния.

Кметът изпратил учителката по български при него, да му говори – уловката била средния рог. Пък ѝ бездруго тя познавала момчето, нали им обяснявала в училище, че в българския език има среден рог, а в много други езици няма. Такива залъгалки предлагал кметът, без да си вярва, че ще излезе нещо. Ама и той бил объркан, нали и той е баща, дори момчетата им били в един клас, та и той не спал няколко ноци като си представял какво щял да прави, ако за лош късмет било неговото момче.

.....

С мъката не се свиква, но когато Бог е отредил някому да живее, той се смиява над него и му подказва как и какво да прави.

В началото на всяка нова учебна година бащата купувал всички учебници и тетрадки за следващия клас, подвързвал ги в син табак (амбалажна хартия), залепвал им етикети и ги нагписвал с писалка с писец, със синьо мастило от бакелитената мастилница на детето. Изписвал името му с букви като в тетрадка по краснопис („с тънко и дебело“, както казвала учителката). И сега, когато сам в опушената кухня, на старата кухненска маса, но грижливо постлана с вестници, подвързвал учебниците и тетрадките, той пак си говорел с него: „И да ги пазиш, да не граскаш по учебниците, да си пазиш тетрадките да не се скъсат, и ти да не късаш листове от тях, че после се разпадат и ще забравиш какво сте учили през първия срок.“ И други такива работи му говорел, нареждал все полезни съвети, но най го било страх да не се разплаче, че все така ставало: докато се усети, сълзите прокапали от очите му и правели мокри кръгове върху новия етикет и току-що написаното име на детето. А буквите, изписани с тънко и дебело, се размазвали, името не се четяло и трябвало да смени етикета, но лепилото вече е засъхнало, не можело да се разлепи, та затова трябвало да залепи нов етикет, и пак така грижливо да изпише с равни букви, с тънко и дебело името на детето, предмета и в кой клас учи. Имало случаи да лепи по три етикета един върху друг, за да закрие размитите букви от мокрите кръгове на прокапалите сълзи. Но не се отказвал, докато не подвърже и нагпише всички учебници и тетрадки за новата учебна година. После да ги подреди на старата етажерка в кухнята, защото и в продадената бащина къща детето учело в кухнята, особено през студентите зимни дни, когато готварската печка отоплявала криво– ляво, та да не изпускат писалката от премръзналите пръсти. Така е като имаш дете и искаш да отиде на училище за новата учебна година с чисто нови, подвързани и красиво нагписани учебници и тетрадки.

Дете – гума от среден рог.

.....

Виждали ли сте баща, който е погребал дете?

Ранен баща, ограбен баща, унищожен, останал без смисъл!

А който е чул въпроса „Аз като умра пак ли ще бъда от среден рог?“ гали може да отговори нещо свързано?

И има ли отговор на такъв въпрос? Вие кажете – щом четете книги, трябва да знаете.

Бащата отде да знае като умира дете гали пак е от среден рог или се прибавя към скръбната върволица на покойниците без възраст, защото смъртта ги изравнява нетленно.

И кой да отвърне на такъв въпрос, ако някой попита?

Ала кой да попита, като живите онемяват под пепел от мъка и остават без въпроси, без сълзи. Поне докато са с всички си. А после повтарят през безгънни пропасти от мълчание по някоя забодена в измъченото им съзнание дума, докато хората обръгнат и лековато им я пришият като прякор.

Например Среден рог.

ЛЕХУСА

Знаеха я като Кърмачката. За името ѝ – нито питаха, нито се интересуваха.

Живееше в циганската махала, хубава жена – хем зряла, хем млада и апетитна! Циганка, ама бяла, с изваяно тяло и кръшна походка. Да не повярваш, че на 23 години е със седем деца от седем бащи и седем пъти лехуса!

Тъкмо затова в градчето я знаеха като Кърмачката. Всички недоносени деца на градските жени бяха закърмени с нейното мляко. Майките или носеха бебетата си при нея, или баща ѝ го продаваше още с майчина топлина, а жените го отнасяха по къщите си да нахранят своите урсус бебета, дето по цели нощи плачат недохранени и хората се бяха видели в чудо!

Една от старите жени в махалата, набожна и редовна в неделните черковни проповеди, ѝ даде прякора Лехуса. Другите много не отбираха от непознати думи, ала тя им обясни, че Елеуса са казвали на Божията майка Пресвета Богородица, та постепенно свикнаха с новия прякор и всички минаха от Кърмачката на Лехуса.

Говореха още, че е бяла, щото баща ѝ бил българин, ама се залюбил с майка ѝ, циганка, още като ученици във втори гимназиален клас. Той бил момче от добро семейство – бащата адвокат, майката – счетоводителка в „Тих труг“, предприятие за глухоними, ама с годините се събрали всякакви инвалиди: сакати с ръка или крак; слепи, които лепели пликосе или опаковали кашони с пластмасови сапунерки; парализирани на количка, но иначе образовани и вършели нещо в администрацията; пък и някои възрастни от градчето, иначе здрави и прави, ама щото не им достигат години за пенсия, та си допълвали липсващия трудов стаж.

Та двамата още като ученици не само се залюбили, ами по едно време тя решила да го зарадва и му казала, че май-май е бременна. Момчето едва що не получило удар! Уплашило се и веднага отърчало при майка си – направо в счетоводството на „Тих труг“.

Олеията в семейството била истинско земетресение. Майката вдигнала кръвно като пред инсулт; бащата – адвокатът, веднага започнал да звъни на свои колеги, опитни в подобни случаи и те го посъветвали, без да се мае бързо да изчезват от градчето, поне докато се размине сътресението, пък после ще му търсят колая. И за по-сигурно се изнесли в неговия роден град Тутракан, далече на Дунава, дето започнал преди двайсетина

години адвокатската си кариера и все още имал връзки и бивши съученици в районното съдилище. Какво е станало после с момчето и тяхното семейство никой не знаеше или поне не говореше за това. След година в къщата им се заселили нови хора, казали че са я купили набързо, за да избягат от София и коментарите по този въпрос угаснали.

А момчето след няколко седмици просто напуснало училището – нямало как да ходи на часове по математика или литература с корем четвърти месец. Неговите в махалата хич и не помислили да я водят по доктори или баячки та да се отърве от бебето.

„Сакън – рекла старата циганка, – баба ѝ, ще си износи детето, първо чедо е за нея, значи за берекет е дошло. Господ за късмет ни го праща, половината в махалата не си знаем бащите и кво от това – я виж какви хубави хора сме, наше дете е, ще си го отчуваме, само да е на хаурлия!“

И така на бял свят се появила Кърмачката, с рождено име Гюлфие, така искала бабата – да продължи името ѝ. Ама всички ѝ казвали Роза, щото били християни и не харесвали турски имена. Пък и бебето било бяло, с кротко личице и дълги крачета. „Ще стане хубавица, ще ѝ върви в любовта“, одумвали жените от махалата. Пророкували ли, предсказвали ли или такава била орисията на Роза /Гюлфие, но наистина още като момиченце личала хубостта ѝ, вървяла височка, тънка, с крехки глезени и рамене, с дълга шия и красиво бяло лице!

И наистина излязла любовчийка! Още в прогимназията по-големите момчета се навъртали около нея, но тя хич не се смущавала, а напротив – фръцкала дупе с късите почти детски полочки и момчетата не отлепяли поглед от нея. А в час по физическо и учителят, 23-годишен незавършил студент от ВИФ, все върху нея се лепели очите му и я карал да показва на другите прескок на коза, та като я чака на тюфлека при приземяването да я подхване да не падне, все я подхващал ужким в кръста, ама малко по-нагоре, дето вече напурнали свежи момински гърди.

Минали две-три години, тя вече била във втори гимназиален клас, и не щеш ли – на една екскурзия от училището до Бачковския манастир срещнала случайно онзи учител по физическо, ама вече завършил ВИФ и водач на студентски отбор по лека атлетика. Били на лагер в Асеновград, та ги довел до манастира за патриотично възпитание преди някакво студентско първенство. От дума на дума – той я поканил на вечеря, ама дяволито усмихнат добавил „със закуска“. А тя забелязала как той оглежда гърдите ѝ, как все търси повод да ѝ погаде ръка като изкачват скърцащите гървени стълби на манастирските чардаци, как а да я прихване през кръста, ама все се появявал някой от неговите студенти и той бързо отгръпвал ръката си. Но за вечерята приела, сигнали в едно ресторантче до манастира, двойка кюфтета на скара с гарнитура и по една бира в изпозната студена бутилка. За първи път пиела бира, отначало ѝ загорчала, ама после някак вкусна ѝ се видяла, та не усетила как главата ѝ леко се замътила и докато се опомни – вече била в леглото на физкултурника. Той нещо ѝ говорел, повече я целувал, питал я дали ѝ е за първи път, а тя вместо да му отговори, нещо ѝ подказало да свали гащичките си и да разтвори крака. После само леко изохкала, ама усетила

нещо сладко, нещо омайващо, че дори брадясалата буза на физкултурника ѝ се харесала и я целувала с нежни устни.

Прибрала се от екскурзията кротка и някак умислена, ала нищо не казала вкъщи. Но все гледала да намине край училището и ако на двора има час по физкултура, да се огледа дали пък учителят не е там. Няколко го, разбира се, къде ти тренъор на студентски отбор в провинциално училище.

А когато след две-три седмици баба ѝ Гюлфие я попитала дали не е време за онези женските месечни грижи, тя се умълчала пообъркана, не знаела какво да отговори. А баба ѝ бързо се досетила какво не иска да каже, та кротко я подхванала с внимателни гуми, Роза всичко си признала и се разплакала. И бабата се разплакала, щото си знаела, че на това дете му е белязано да повтори съдбата на майка си, да зачене от първи мъж при първа любовна случка. Така ѝ предрекла съседка – циганка гледачка, когато се родила преди 16 години. И още добавила: „Жена си вече, трябва за детето си да мислиш, отсега с обич да го носиш в себе си, че като се рогу късмет да го чака, а не несрета!“

И така, както Господ е разпоредил, след колкото време трябва Роза родила първо чедо на още ненавършени 17 години. Красиво бяло момченце, в което течала ѝ циганска кръв. А младата майка, в лице още момиче, носела в назвата си напращели женски гърди, пълни с мляко, за което пак Господ се грижи и не пита коя е майката, кой бащата, ами прескача техните случайни любовни лудории и праща мляко за бебето. Че и за две бебета, щото Роза не могла да се изцеди, след като отрочето се е нахранило. И баба ѝ бързо-бързо разнесла по комшииите, че тяхната рогилка – лехуса има кърма за две и три бебета. Веднага се обадили жени – рогилки, ама сухи и безмлечни, дето се видели в чудо как да хранят кърмачетата си. А Роза не отказвала, с радост поемала в ръце чуждите бебета, подавала им цицка да засмучат и после с умилителен поглед гледала как изгладнели хапят зърната ѝ, докато заситени и укротени заспят на гърдите ѝ. Велика майчина служба и дълг към живота, който не иска обяснение, а само преклонение!

Покрай тези всекидневни грижи около бебето и другите махленски кърмачета, Роза съвсем забравила за физкултурника, пък и никои не я питал „А бе, това дете няма ли баща?“ Кои го е еня за някакъв си случаен оплодител, когато млада жена дава живот и се грижи за детето си!

Господ и природата следват своите закони, но женското тяло си има свои потреби.

Лехуса, ала и млада жена, Роза все повече се усещала някак непълна, нещо ѝ липсвало в иначе делничната въртележка от бебешки грижи и безсънни ноци. Не си и помисляла за физкултурника, но в кратки просънници преди бебето да заплаче, сънувала объркани сънища, ама все с мъже в тях. Не знаела как, пък и не искала да се отърве от тези полубудни ноци и лепкави сънища.

Така се появил неочаквано и случайно вторият баща, за когото тя не знаела и не погозирала, но утробата ѝ била готова и само чакала сгода. Той се закачил по слуха, че в махалата има кърмачка с целебна кърма и с нея лекува ечемик на деца. А на него редовно му избивал ечемик я на

лявото, я на дясното око. И отишъл при нея. Пригответил и пари, щото това си е услуга. Тя първо малко се дръпнала, щото само на деца църкала, дето ги водят майките да им капне в окоето топла майчина кърма, та да се промие с най-чистия илач от Бога. Ама тоя ѝ се примолил, пък и тя видяла, че наистина чак окоето му се е затворило от набъбналия клепач и да не го връща, рекла „Добре“. Имала си вече изработен табиет: „пациентът“ сядал на един стол наопаки, прегърнал облегалката, тя заголвала цица и повдигала главата му, после изцърквала няколко капки и готово. Тоя обаче, тъкмо докато тя прави тази деликатна процедура, взел че с едната ръка захлупил другата ѝ цица, а с втората – направо бръкнал под полата ѝ. И зачакал шамар. Ама не! Тя направо прекаатурила стола и тоя се стоварил по гръб на пода. И не помръднал! Тя се пооправила, наместила сутиена, закончала роклята, а тоя не мърда, ни жив – ни умрял! Тя се изплашила и се наввесила над него да го види гиша ли или си е сплескал главата от пагането на пода. А той това и чакал – придърнал я здраво върху себе си, че да няма къде да мърда и впил устни в шията ѝ. Не знаел, че това ѝ е слабото място с мъжете. И отде да знае, но като му било писано да я прилъже, тя хич не се съпротивявала. И както била още лехуса, та и зажадняла за мъжка сила, откарали по пода първата си любовна радост. Същата вечер останал при нея. Майка ѝ си знаела, че така ще стане – не ѝ е за сефте лехуса още чужди мъже да примамва или поне да не се гърпа, ако някой ѝ посегне или пък с намек си поиска мъжко удоволствие и любовна игра. Тя бързо кандисвала – що пък да не опита късмета си още веднъж, нито е престаряла, нито е урочасана, нормална млада жена, дето махленските клюки хич ги брои за нищо и няма да им угажда на клюкарките, като се прави на монахиня или светица. Нека я одумват като не могат сами да си хванат любовник, ами наместо това злобят по чуждия късмет.

Пуснала перде пред очите си и хич не се трогвала от приказките, с които я разнасят из квартала. И не че да кажеш имала много време да се шляе из градчето, нито пък сама да се задява с мъжете, но без да си дава зор, те я забелязвали и като омагьосани тръгвали подир нея, та докато сгодата или случайността им отвори късмет за флирт или любовна игра. А тя си знаела цената, по-точно с годините придобила умението като опитен сараф бързо да разпознава от коя закачка ще излезе нещо повече или от коя пиперлия приказка може да очаква мъжко посягане, а не само празни приказки на нефелни мераклии. И така, без да си дава зор или да си търси белята, все попадала на хубави мъже, някои по-печени и нахакани, други по-свенливи и неуверени, но никога не се подлъгвала по бърбиви многозайковци или препънати смотаняци. И гали защото безпогрешната женска интуиция ѝ подсказвала къде да погледне, къде да отминне; на кого да се усмихне или на кого да обърне гръб, все уцелвала точна мишена и нямала празно попадение. Не че отвръщала на всички зяпльовци или нафукани конгета, но пък там, където тръгвала, нямала разочарования. И привикнала с този неподреген, ала неин си личен живот. И го пазела от чужди напътствия или ужким загрижени приказки, щото пак от опит знаела, че всички, дето им е късно да дават лош пример минават на добри

съвети. И така карала ген за ген, месец за месец, с паузи при напреднала бременност и като лехуса месец-два след раждането.

Но мъж не се забъртал около нея повече от шест месеца. Последният останал седем месеца и веднага му лепнали прякор Сегмачето. А то и бебето от него излязло сегмаче – каприз на природата и несрета за детето. Орисано било да е изтърсак и все за всичко да е на опашката! Да доизносва грехи от по-големите и да расте с изпочупени чужди играчки. А невидимото и непознато детско съзнание винаги пази отпечатък от такава непожелана съдба. И расте някак смачкано и осъдено да живее с остатъци, нещо като да очакваш само огризки от живота. Всичките ѝ деца от една цицка са бозали, една майчина гръд ги е хранила и отгледала, та и чуждите кърмачета в махалата, засмукали от нейното мляко, чет нямали, но за него – изтърсачето, самата тя по-късно казвала: „Това дете излезе съвсем друго, като да не е мое, като да не съм го аз кърмила, ами то – сякаш на трън загоено“! А бабата я поправяла: „От бащата е лошото, той беше урсус, ама ти си го търсеше, той като всеки мъж няма да бяга като му се навираш, колко му е да те напомним. Детето не е виновно, ама то ще тегли несрета и подир теб!“

И права излязла бабата! Сегмият брат расъл каквото расъл, още голобраз пубертет се хванал с по-големите хашлаци от махалата и през ген се забърквал във всякакви гаменски бъркотии: ту кражба на велосипед или мотопед, ту обир на дневния оборот от кварталния тото-пункт, ту отмъкнат бакър от чуждо мазе на стара фамилия. И станал като абонат на кварталната милиция, та на ония им писнало и за щета по-малка от една средна заплата дори не си давали труд да го търсят и задържат.

Ама така го време.

Щото минавали годините, Лехусата след седем раждания и две помятаня повехнала, нямало го вече онова изваяно тяло и кръшната походка, ами напротив – раменете ѝ увиснали, циците без сутуен стигали три пръста над пъпа, едното коляно я наболявало, та леко прикуцвала с левия крак, а лицето ѝ все така бяло, но вече с коварни бръчки около устата и очите, а шията ѝ някак отъняла от свлечената към ключиците кожа. Нямало кой да я заглежда в тоя каяфет, мъжете дори не я забелязвали, ако се залута по пазара или се зазияпа в някоя витрина с рокли и блузки.

Лехусата със седем деца – вече отраснали мъже, макар все още под петдесет, била изпята песен, стар вестник, орфана греха, протриту обувки и каквото друго се сетите, забравено в килера или на някой рафт в мазето.

След смъртта на бабата и майка ѝ останала сама, живеела ген да мине – друг да гоиде. Седемте ѝ момчета се сецали за нея от гръжд на вятър: да прескочат за половин час, та да видят дали е жива или да ѝ донесат по празник нещо за хапване. Трима от тях се задомили, по някой път ѝ носели запазени грехи от снахите, други трима хванали на гурбет някъде из Германия или Испания. А сегмият, най-малкият, Сегмачето, влязъл за седем години в кафеза за галавери с фалшиви долари. Ама нали бил заядлив, все ербан, все бунтар, там се сбил с надзирател, лепнали му още 3 години вътрешна присъда, но пак не мирясал, та в съдебната зала

напсувал съдията и айде още 3 години за грубо поведение. Така бил орисан, такава била маята му още от бебе – на трън загоено!

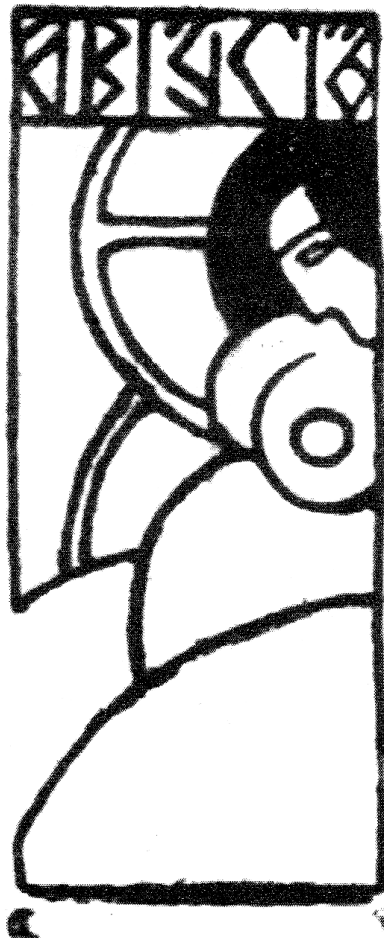
Но нали е майка – за другите синове, криво-ляво погредили живота си, много-много не мислела. А за Сегмачето – всеки ден се моела Богу да излезе от затвора, да дойде при нея, да го нахрани, да полегне на миндера в кухнята и да заспи спокоен пред очите ѝ. И на нея малко да ѝ олекне.

Гризля я вина, че още лехуса го оставила при майка си и хукнала подир нов мъж, ала от него пометнала – втори път след последното раждане на Сегмачето. Но и тогава не ѝ дошъл акълът.

И сега искала да изкупи старите си вини. Но то е като да залепиш счупено гърне – или ще прокапе, или ще се разпадне на разпилени парчета.

Що то няма лепило за греховете на душата.

Гео милев.
Рисунка

Бисер Тошев
МАЙЧИН ПОМЕН

Разказ

Всеки ден жена ми грижовно храни умрялата си майка. Отбира най-доброто от храната и го слага на масата до снимката ѝ. На другия ден го дава на котките. Те го очакват, нетърпеливо мяукайки с вдигнати към небето глави и опашки, като да произнасят името ѝ.

Откакто тъщата почина, жена ми си изрева очите и си изплака душата. Измъчи се. Залиня, прежълтя и заслабна. Появиха се тъмни петна под очите ѝ. Поболя се. Завехна. Затвори се. Обиколихме всички доктори, врачки и баячки в околията. Нищо не помагаше. От зор отидох и при попа. Чете молитва от старите требници. Спомена много пъти имената и на споминалата се, и на живата. Продума си нещо дълго и тихо с иконите. После уми очите на жена ми със светена вода, въздъхна и рече: Майчина мъка е това. Лесно не минава. Ще трябва да чакате. И много да се молите. На първата година от кончината кръгът ще се затвори! Така каза. Каквото и да значеше това. После ни благослови и пое по делата си.

Часовете броях до появата на тази пуста годишнина. Която все така не идваше. А от жена ми вече почти нищо не оставаше. Храна и вода вземаше преко сили. Преглъщаше зальк рядко и със сълзи. Като знам, че тя не яде и аз не мога, казваше. Побеля. Смали се. Прегърби се. Почти не продумваше. Говореше си сама. Споделяше мъката с котките на майка си. Които прихващаха гумите и плача ѝ. И с изпънати нагоре опашки и глави, досущ небесен хор, протяжно мяукаха след нея, все едно препращаха страданията ѝ към отвъдното. Ако човек я видеше такава плачеща, прегърбена и бледа, с рояк слушащи я и пригласящи ѝ котки, спокойно можеше да я вземе за някакво митично същество от отвъдното и цял да настръхне. Или да се потресе от мъка и умиление.

Направи гроб за чудо и приказ. Даде всичките си спестявания. Целият бе в мрамор. С пътеки, вази, саксии, райграс, туи, вечнозелени, цъфтящи и ухаещи цветя. С пейки и масичка. Оградени с висящи като венчета сунджури. С млади лози, посадени за сянка. И соларни лампи и фенери. А паметникът бе най-огромното сърце от бледорозов камък. От който с топлите си кафяви очи гледаше барелелефът на майка ѝ. В най-хубавите си години. Като жива. Тук тя прекарваше по цели дни в униние и разговори с нея, заобиколена от стагото котки, които привечер покорно я изпращаха до вкъщи. По цели нощи пък не спеше. Молеше се. Коленичила пред иконата на Света Богородица. Промъквах се тихо и я наблюдавах.

Кланяше се и обсипваше светата майка с милувки. Целуваше и милваше ръцете и лицето на Богородица и я покриваше цялата в сълзи.

– За какво се молиш, питах я.

– Искам само още веднъж да видя усмивката ѝ, казваше.

Отказваше да приеме, че никога повече няма да зърне майка си и всячески вярваше, че това ще се случи отново. По цяла нощ слушаше, плачейки, „Каква невеста си била ти мамо“ и разглеждаше албумите със снимки. Виж колко хубава майка съм била, рече, показвайки снимка от собственото си раждане. В следващия си живот аз ще съм майка на мама, да знаеш! Защото всичко трябва да ѝ върна, каза целувайки я. После облени цялата къща със снимки от кръщенета, рождени и именни дни, първи учебни дни, балове, посрещания и изпращания, сватби и всякакви фамилни празници. На които неизменно присъстваше майка ѝ. Щастливо усмихната.

С дни разлепяше некролози. В града нямаше непокрит стълб или табло. Един ден я заварих да пуска разпечатан ликът ѝ в хиляди снимки по Дунав. Бяха образували пътека. Пускаше ги бавно и методично. Една по една. Беше приклепнала като малко дете и унесено полагаше фотосите да плават като лодки с образа наголу. След всяко пускане се изправяше и се взираше щастлива ту в Дунав, ту в небето.

– Какво правиш? Защо я пускаш с главата наголу?

– Шшшш! Виж! И посочи с пръста на едната ръка нагоре, с показалеца на другата наголу. После тихо обясни: Като пусна снимката наопаки, лицето се връща от гъното на Дунав на повърхността многократно увеличено. Така отражението от водата се отразява в небето и я извиква. И така тя ме вижда. И аз я виждам. Ето, ето, виж я, виж я колко е млада и хубава. Но защо не ми се усмихва. Искам да я видя усмихната...

Извиках на помощ прочута баячка от влашките села. Ля ѝ куршум. И на него се появи образът на майка ѝ. Много е уплашена, рече. После ѝ пребая, плачейки и прозявайки се протяжно. След като жена ми не се смири и от това, препоръча да спи една нощ в грехи на майка си. Сетне да ги хвърли зад себе си, застанала с гръб към течаща вода. Жена ми облече грехите и повече никога не ги съблече. Започна да облеча и носи всичките ѝ одежди. Помнеше коя греха, кога и по какъв повод ѝ е подарила. Това я правеше щастлива. Постепенно и неусетно се превърна в нейно копие. В съботен и празничен ден облечаше новите грехи на майка си. Правеше си същата прическа и тръгваше по стъпките ѝ. Със същата походка. Сновеше до църквата, пазара, магазина, главната улица и кея. Или до гробищата, където често я намирах замръкнала. Вкъщи небеднъж се сепвах уплашено от силуета и сянката ѝ. Или от шума на пантофите, погледа, говора, тембъра. Които бяха станали досуц като майчините ѝ.

Пустата годишнина все така не идваше. Кръгът не се затваряше, а тя хептен се вдетиняваше. Пременила в одеждите на майка си, буташе собствената си детска количка. В нея бе сложила една от детските си кукли, която наричаше умилително със собственото си име. Когато се умореше да я къпе, повива, сресва и разказва приказки, я вземаше в скута си в детската си люлка, където ѝ пееше приспивни песни до зори.

Нещата не отиваха на добре. Някои наричаха състоянието ѝ просто мъга. Но аз виждах, че всичко вече е отвъд. Звъннах на д-р Канов. Дългогодишен психиатър в ломската болница, Карлуково, Курило и Съединените американски щати. Може ли да се полудее от мъка, питах го. Може, и още как, отговори докторът. Това е патологична скръб. В американската психиатрия се нарича „усложнено тъгуване“. Нарушава се личностната цялост от чувството, че част от теб е умряла. Има отказ от признаване загубата на близкия. Налице са силна емоционална болка и емоционална изтръпналост. Настъпва извънредна самотност и апатия към живота, придружени с мисли за самоубийство, рече докторът. И препоръча консултация и подкрепа. Лекува ли се това състояние, питах го. Овладеява се. Другото е Божя работа, рече. Нещо сходно на това, което я е разтревожило, може да я смири, добави като да ме успокои извън каноните си докторът. Оставих консултирането за след приноса, който приближаваше. И без това толкова бях чакал нещата да минат от само себе си. Пък и тя бе кротка като майка си. Не буйстваше и не създаваше проблеми. Само тихо си страдаше.

С приближаването на дългоочаквания ген жена ми постепенно се пооживи и започна да се преобразява. Поуспокои се. Стана по-логична. Появи се руменина по лицето ѝ. Понякога пускаше бегла усмивка. Започна да прави планове за помена. Взе да се приготвя като за среща. Предния ден почисти къщата. Сготви в съдовете на майка си всичко необходимо. От долапите ѝ замириша на майчини мангжи. Сготви любимите ѝ храни. От тавите ѝ наизлизаха гъхави колаци и пухки, каквито никога не бе правила. Покри масата с пухкави кексове и благи торти. В малки фигурки бухваха всевъзможни сладкиши, които пълнеше, пудреше и украсяваше с най-нежно усърдие. Набра цветя. Изплете венци. Донесе менци със светена вода. Приготви всичко необходимо за ритуала.

Дългоочакваният ден най-после настъпи. Беше средата на април. Вишните бяха цъфнали. Жужаха пчели. Нагряваха се птици. Миришеше на поля и цветя. Наоколо кипеше живот. Призори всички бяха ходили на гробища. Да прелеят и запалят по свещичка. Попът бе изпял своята литургия. Сега бяха сигнали да я споменат. И да хапнат и пийнат, та да се намери за душата на починалата. Събраха се много роднини. Приседнаха под асмата. Това беше парадната част на двора. С лице отпруг към пътя, служеше за посрещане и изпращане на гости. Представляваше малко, правоъгълно парче земя, което мъщата бе превърнала в малка, райска градина. Отвсякъде бе обградено с лехи, пълни с кокичета, зюмбюли, лалета, божури, хризантеми и пълзящи рози, които се виеха по гувара на оградата. А стара лоза с омайни сортове пускаше есен своите аромати по масата. Сега бе зелена и разлистена. Някой току-що я бе погрязал, както си му е редът по това време. От ранените ѝ филизи се стичаха като гъждец бистри сълзи по главите на опечалените, като да страдаше и тя за покойната. В този миг се сетих за един мой сън, който сънувах няколко дни настойчиво, когато мъщата почина. Беше като видение. Виждах гъста лозова гора. Огромни, високи, сплетени лози. Бе влажно и мрачно. И чувах един глас тихо да извиква и повтаря: Лозина, Лозина-а-а. Това е

името на майка ѝ, рече нейният брат. Казвала се е Лозина. И е починала при раждането ѝ. Аз съм от втори брак на баща ми. Онемяхме. Никоѝ дотогава не знаеше за това...

Приживе тъщата бе смирена и хрисима като светица и кротка и всеопрощаваща като агне. Бе чужда на всякакви суети. Злобата и завистта ѝ бяха непознати. Не се съревноваваше с никого за нищо. Живееше си тихо и кротко като мушица. Все едно Бог бе пренесъл в наше време от онези чисти и непокварени, прилични първочовеци, за да ни покаже, на кого и как трябва да наподобяваме.

– Ей, тая Анастасия. Ама никак не умееше да отказва, значи. Веднъж не я чух да повиши глас. Да се скара. Или да се разсърди за нещо. И как така никога за никого лоша дума не рече? И кротка, кротка. Като агънце. Няма вече такива хора...

Жена ми е сегнала на челното място на гългата маса. Прег пушка, жито със свещ, чаша вино и кана с вода. Прег тях портрета на майка ѝ. По лицето ѝ се стичат капки от лозата, които се смесват с нейните собствени сълзи. Тя ги преглъща в захлас в леки конвулсии, докато слуша спомени за миламата си майчица, чието присъствие се чувства все по-осезаемо наоколо. В един момент жена ми започна да се клати ритмично наляво и надясно. Притесних се. Сегнах до нея. И я прегърнах. Тя се вцепени. Затрепери. Заскумтя тихо. Нещо силно я развълнува. Започна отново да се поклаща с възрян поглед в каната. В този миг видях образа на майка ѝ отразен от слънчев лъч във водата. Смаляваше се и увеличаваше в зависимост от позицията. „Тя се усмихна, тя се усмихна“, прошепна жена ми. После взе каната и хукна с нея към къщата. В мига, в който се наведе да я вземе, се случи нещо невероятно и незабравимо. За миг ликът на гъщеря и майка се сляха в едно във водата. Като в утроба...

Вечерта жена ми си бе легнала с каната в леглото. Бе изпила водата. Целунах я за лека нощ. Образът на майка ѝ все още стоеше усмихнат в зениците ѝ. На заранта бе потънал някъде в дълбокото отвъд тях. Виждаше се само едва доловим силует. Жена ми за първи път ме прегърна. И се усмихна. И най-после кръгът се затвори.

Пенка Бангова УБИЙЦИТЕ

Разказ

Днес Матей Димков, сервитьор в ресторант „Роял“, си обеща да не надписва. Вече имаше всичко и затова можеше да си разреши да се покупри с ореола на честността. Да, не само в неговите, а и в очите на околните, благогенствието разлитваше клони в загружния му гом.

– Добре печели! – споделяше майка му с жените от село и по изтънелите ѝ устни се разливаше спокойна усмивка.

И тя, и мъжът ѝ бяха убедени, че уважението и парите вървят ръка за ръка, ето защо баща му, след втората ракия в кръчмата, обичаше да заяви на всеслушание:

– По-богат в града от нашия Матьо няма! И много го тачат.

Е, тези гуми с пет-шест крачки бяха встрани от действителността, но Матей нямаше право и да се оплаква. Живееше в просторен апартамент, разполагаше с кола, на гъщеря си успя да осигури още по-хубаво жилище. Обзаведе го. Наскоро ѝ купи последен модел лада. За двете семейства построи триетажна вила в най-красивата местност край града. Всичко това по него време – десетилетията на социализма – трудно се постигаше с директорска заплата, а той го извоюва с белия хангал.

За първи път го преметна преди двадесет и пет години. Ех, какви незабравими времена бяха! Заведенията на новия курорт още през май се пълнеха с жизнерадостни французи, германци, шведи, които за чаша кафе оставяха десетачка, а тогава с тези пари можеше да се изкара цяла седмица. Дълбоко в паметта му, до спомена за несподелената любов към свенливата Магда, се бе връзъл жълточервеният октомврийски ген, в който, след като се върна от служебния банкет по случай изпращането на последните гости, превъртя ключа на стаичката. Извади от неизползвания комин мукавяно куфарче и започна да брои: едно, ...хиляда, ...десет хиляди. После внимателно погреди парите. След всяка пачка квартирата му се виждаше не толкова жалка, а лицето му придобиваше все по-уверен израз на победител.

През следващата пролет, точно в кръщелния му ден като сервитьор, купи от свой колега почти неизползвана волга. Смени калъфите с по-скъпи. Лъсна я като джам и полетя към село. Майка му така се изненада, че отначало не го позна, а после в очите ѝ запламтяха весели искри. Този огън, като бумеранг, нахлу в душата на Матей. За първи път през своя живот изпита ликуващото чувство, което носи съзнанието, че си подарил радост на хората, които са най-близко до сърцето ти. По време на

летните месеци и изобило през така бързо отлетелите години, когато поемеше в ръце шумящите банкноти, пред него оживяваха разширените от приятна изненада зеници на възрастната жена и настроението му се устремяваше към върховете на блаженството. Прекрасни мигове! Но с всяка година щедрите туристи намаляваха. Цените на храна и удоволствия растяха, а заплатите стояха като бетонирани и Матей започна да надписва. Отначало сам се спасяваше, но постепенно той и колегите му се обедниха. Преди да влязат в смяна за всяко ястие и питие стриктно уточняваха по колко ще го продават. Тази колективна кражба ги изпълваше със самочувствие: Матей спокойно гържеше главата си изправена, така както е с хора, отгадени на честен труд. А в действителност мисълта и способностите му не бяха насочени към това как по-добре да работи, а единствено към това каква хитрост да измисли, с която да измъкне повече гвайсетачки от претърпаните джобове на чужденците и непрекъснато в съзнанието му грезеха погледите на неговите родители. Още като дете копнееше да ги направи по-щастливи, но така и не му се отдаваше: или прозорец ще счупи, или клон, отрупан с череша, ще откърши. И в училище не му провървя. Нямаше кой да му покаже как и колко да учи и в бележника му повече от тройка не се появи. А не беше глупав: леко усвои немския, бързо напредна в професията. Обаятелен като киноартист, той привличаше новите клиенти; реговните посетители знаеха, че когато седнат на неговата маса, няма да чакат и го предпочитаха пред другите сервитьори, така че имаше работа в изобилие, но колкото и виртуозно да обслужваше било то германец или най-богатия българин, все по-рядко получаваше бакшиш, а заплатите бяха толкова мизерни, че не само не позволяваха да пестииш за къща, а дори семейството си бе невъзможно да изхраниш. Матей се чудеше какво име да даде на този факт: несправедливост, подигравка или безмълвно узаконяване на масова кражба. Когато беше по-млад, пелерината на мечтите забулваше подобни въпроси, но след смъртта на родителите му, уж животът външно не се промени, а защо започна да го спохожда сивкава тъга и упорито да го гложди въпросът какъв е смисълът на всичко това: вили, мебели, грехи. Покупките, като пролетен гъжд, се сипеха в техния дом, но за съжаление не го огряваха с радост. Единствено усмивките, трепкащи върху лицата на побелелите старци, озаряваха душата му със светлина. А сега, след като ги няма...

След като смъртта два пъти се настани в телата на близките му, все по-ясно осъзнаваше, че всичко е безсмислица. И нещо друго, сякаш гевствените им зеници къпеха съвестта му и той не изпитваше ни угризение, ни боязън. А в последно време тези чувства, подобно голи охлюви, оставяха в душата му лепкави следи от напрежение и страх. Пък си и беше за страх, тъй като преди години я влезе, я не влезе контрола, а миналото лято на няколко пъти ги изненадваха. И все по-често, когато надписваше с по-внушителна сума, чувствуваше бодеж в гърдите, толкова силен, та въздухът му секваше. Болката, събуждаща образа на черния ковчег, започна да прокарва пътечка към мислите, че си има всичко и гъщеря си нареди, и сега му трябва здраве, здраве и спокойствие, затова край!

С особено вълнение Матей си спомни, че днес се навършват двадесет и пет години, откакто за първи път облече сервитьорския костюм. Беше му станало традиция да си купува скъпа вещ, но този път реши да ознаменува юбилея като пререже лентата на безчестията. Изпълнен с най-светли намерения, влезе в огромната зала. Остъклена към изток, тя разкриваше величественото око на морето. При видението на тази безбрежна повърхност у него заускри желание да бъде и той такъв голям, извикващ възторг, уважение. О, така му се прииска да работи като лекар, но не обикновен лекар, каквито безброй ги има из болниците, а да се ползва със слава и от цялата страна да се стичат за помощ, да му плащат скъпо и прескъпо, а той ще си оставя само за хляб и всичко друго ще им връща... Или да бъде всепризнат художник!... Матъо си представи как картините му се продават по цял свят, как колкото известността му става по-голяма, толкова по-малко се интересува от това, което го заобикаля. Видя се облечен като Толстой с рубашка и панталон от евтин плат, а наоколо легло и маса...

С бавна походка излезе на терасата. Отпусна се в племения стол. Притвори клепачи и започна да строи кули от мечти за възможността да стане груг. Спомни си обичните думи на своята майка, че е по-добре да се запази и най-тъничката свещичка, отколкото непрекъснато да се проклена мрака. Да, трябва да опита, дори и съвсем гребна стъпка да направи, ще е по-спокоен, отколкото постоянно да го гризе мисълта, че е крадец. Мъжът впи поглед в морето и за миг му се стори напълно възможно да задуши тази изнепеляваща страст към парите.

С уверени крачки се върна в преддверието. Нареди на момчетата от неговата бригада да полират огромната камара чинии. Със съсредоточен поглед обходи залата. Стана му приятно при вида на района си, най-бързо запълнен с фини чужденци. Почувства се поласкан, че управителят му прехвърли масите на отсъстващата колежка. А най-голямо удоволствие изпита, когато в заведението влезе генералният директор и без да потърси шефа тръгна към него.

– Матъо, кои места ще ми предложиш?

– Естествено, най-хубавите – сърдечно му се усмихна.

Без излишно суетене, нареди на двете никола да сменят покривките, да поставят свежи цветя. Тази вечер бе решил да мисли само за това как по-добре да работи и не се ядоса, че разни началства ще му пилеят времето. Изпълнен с искрена вежливост, застана до високопоставения човек. Записа поръчката. После с бързината на пантера, се озова в кухнята и уведоми майстор Катъо за угването на Лефтер Въжаров. В очите на младия мъж пламнаха гневни огънчета.

– Мамка им шефове!

– На нас яйце ни се пече на задника!

– А те тръгнаха кефа си да правят!

Колегите му яростно зансуваха и с право бяха недоволни, но го един се различаха да му угодят: бюфетчикът – с най-хубавите си пиниета, готвачите – с най-пикантните си специалитети, управителят – с най-болепното си поведение, защото като бял ден им бе ясно, че са му в ръцете.

Я работа за сина ще им се наложи да търсят, я квартира за гъщерята, а недай си боже някакъв фал да направят: от него зависи дали разкритата злоупотреба ще бъде облечена в грозната греха на закономерни нарушения или в балетната рокличка на неволна грешка.

Когато сметката понабъбна, Матей тръгна към записващата машина, но почувства стоманения поглед на управителя.

– Да маркирам ли? – очите им се срещнаха.

– Изчакай!

И Матъо отново застана до масата на богопомазания гост. Със зеници и кратки думи насочваше действията на момчетата, не изпускаше от очи и Въжаров. А той така внушително бе пуснал котва на стола, сякаш бе американска погводница: въпреки че обилно се наливаше с алкохол и разговаряше шумно, жестовете му бяха властни; леката пълнота придаваше гори на смеха му известна тежест.

Матей наблюдаваше хранещите се и най-вече Въжаров, а срещу тях беше огледалото и несъзнателно се взираше и в отразяващите се в него силуети. Но тук, върху лицето на безпристрастния гледец, не чувстваше превъзходството, което лъхаше от шефа, а съзираше тясната глава, малките очички и до тях неговото чело, изпъкнало като на математик и започна да си мисли, че ако не бе израсъл на село, а в град и имаше по-добри учители, а и родителите му, ако не бяха така сляпо честни и не вярваха, че всичко се постига само с труг и от време на време обикаляха техникума я с кокошка, я с пуйка, тогава би извоювал висока диплома. С тази диплома би успял да се вмъкне в някой институт и ето ти открит път към големия свят. А той си остана прост сервитьор! Хубаво бе, че поне гъщеря му взе сносна професия. Тя работеше като акушерка, а внука си мечтаеше да направи лекар. Беше готов цялата си заплата да дава на частни преподаватели, само и само в неделя сутринта да излезе на разходка по главната улица с внук-доктор.

След час, малко неочаквано, компанията си тръгна. Генералният директор благодари първо на управителя, после лично на Матъо и с високо вдигната глава поведе сътрапезниците си през изхода, отвеждащ към плажната ивица, явно бяха решили да поплуват или да продължат хубавата вечер край морето.

Матей гледаше изправения гръб и уверената походка на своя най-голям началник и чувстваше, че устата му се изприщва – как спокойно и гордо се изниза без гори да направи намек за плащане! Въжаров, в чийто джоб всеки месец изсипваха сума, равна на пет сервитьорски заплати. Въжаров, чиито родители преди Девети бяха забягнали в Балкана, за да воюват за общество без изпозвачи и изпозвани, същият този Въжаров как величествено заплува към изхода, сякаш бе извършил най-благородното дело. А той, Матей Димков, се дави в угризения! – отпрати очи към сервитьорския тефтер, после преброи бакшиша от другите маси. Не, не се равняваше гори на четвъртинка от тлъстата сметка на другаря Въжаров и то след като бе на крак половин денонощие, след като бе пренесъл тон храна, след като си налагаше да бъде усмихнат, въпреки тъгата, която го душеше. Не, Матъо също има право да разполага с пари. За този труг

той заслужава много пари, а в бъдеще ще му трябват все повече и повече – в неговото съзнание изплува пухкавата главичка на мъничкия Мариян и нежна светлина озари душата му. От гъщера си с всеки ден се отдалечаваше. Не че преставаше да я обича, но някак инстинктивно я отбягваше, тъй като общите им вечери бяха непрекъснато просене на хилядарки за палто, за пералня, за екскурзия, докато нейното дете, ех, поне засега, бе съвсем друго. Той осезаемо живо усети доверчивите му ръчички, сякаш наистина го бе прегърнал и изпита омайваща наслада, която като балсам се стече по тялото му и го накара да почувства радост от живота.

В този миг зърна двама клиенти: висок швед и малко по-възрастна от него жена. Матъто обгърна с възхитен поглед косите ѝ: тежка коприна, която на вълни покриваше загорелите ѝ рамене и въпреки че ходилата му туптяха от умора, забърза към тях. С усмивка ги покани на масата до прозореца. Взе поръчката. Смени пепелника. Избра най-лъскавите прибори и изобщо се стараше, защото още когато ги видя, с очи, влюбено обърнати един към друг, бе наясно, че от тези хора можеше да вземе „голям гювец“. И най-важното, колкото и да поуска, никога нямаше да направят скандал и наистина, чукна ги с внушителна сумичка, а лъчезарният кавалер му наброи още толкова. Матъто отсервира и излезе на терасата. Страхът, подобно на вода, превръщаща скали в пясък, загриза до болка душата му. Облегна се на парапета. Бавно обърна лице наляво, надясно, сякаш го измиваше с прохладната влага на въздуха. Гърбът му тръпнеше, а краката, горе в прасците, пулсираха. Той докосна смачканите банкноти и се опита да се успокои, че не е възможно да са разбрали колко в повече е надписал. Ако бяха разбрали, нямаше да му дават бакшиш. Уморено се отпусна върху плетения стол и потърси морето. Тази нощ то бе особено красиво, сякаш в чест на неговия празник си бе наметнало най-омайния воал от кадифени светлини. Да, днес преди двадесет и пет години за първи път облече сервитьорската униформа. После се бе женил, бе имал гъщера, внук, бе построил три къщи, бе обиколил на кръст Европа и все се надяваше, че сърцето му ще започне радостно да тупти, но уви, щастие то оставаше винаги там, зад недостъпна преграда и сякаш само в онзи ден, когато за първи път си отиде на село с волгата успя да надникне, но само него ден и само надникна, а никога не можа да я прекрачи. И той отново почувства как му става тъжно, черно, и побърза да се върне при колегите.

Когато изпратиха и последния гост, мудно се преоблече и въпреки болката в краката, не тръгна по познатия път за вкъщи, а закрачи към морето. Имаше желание бризът да го облива със студентите си струи, сякаш така щеше да измие отвращението, което изпитваше от себе си, че не можа да устои на магнетизма на кражбата. Прег очите му ставаше все по-черно, но инстинктът за самосъхранение му поднесе образа на гордата Въжарова осанка (в комплекса се носеше слух, че през вечер посещавал с компании някой от поверените му ресторанти и почти никога не плащал). Излъчването на този авторитет поразреди угризенията. После съзнанието му се насочи към готвачите, които слагаха все по-хилави порции, към сервитьорите, които надписваха с все по-големи суми, към началниците, които влагаха все по-малко жар в работата и примирено

изпълника колко много си приличаха. „И докъде! Докъде ще стигнем!“ – спря, трескаво се замисли някой някога задал ли му е подобен въпрос и имаше ли някой от неговите връстници или от по-младите, с когото можеше да си поговори за разочарованието, за страха. Не, нямаше! Колегите му се бяха устремили да живеят и не се замисляха, може би защото го един смятаха, че от тях нищо не зависи, може би защото никоой не бе достатъчно смел да изкреци: „Стига!“ Да, никоой не бе достатъчно силен, за да напусне общия път, въпреки че ставаше все по-нечист. Ех, Матьо Димков копнееше поне днес да е различен, но пак нещо го спъна.

Впи поглед напред и с болка осъзна, че на морето му е леко, защото по рождение си е такова – величествено, а и той, и всички груги трябваше да полагат мъчителни усилия, за да бъдат по-съвършени и не се знаеше дали щяха да успеят.

Отпусна се върху топлия пясък и зарови ръце. Насреща водната повърхност се простираше спокойна, безкрайна. Как му се искаше да бъде голям като нея...

Въпреки че откриващата по-светли хоризонти стъпка се обеси върху примката на грозното влияние, този ген остави следа в душата на Матьо: край морския бряг у него покълна чувството, че ще гойде миг на промяна. И наистина мигът гойде! Свалиха Въжаров. Изгониха партийния секретар. Сърцето на сервитьора преливаше от вяра в края на беззаконията, от надежда, че и той ще стане груг, но...

Започна сезонът и Димков с изненада установи, че всичко се търкаля по старому. И някак при това положение му беше трудно да стъпи на нов бряг. Хубавите неща бързо не разцъфват, а когато започнат промените и той ще започне да плеви бурените, избуяли в душата му – твърдо си обеща, но ето, оттогава изтекоха две години и пак назначаваха не според способностите, а според това имаш ли вуйчо владику. И пак получаваше смешно малко възнаграждение, и за да можеше да свързва двата края, трябваше да краде.

И нещо по-тъжно: не само си стояха старите неправди, а се трупаха по-големи и по-големи. Например безкрайна беше изненадата му, когато разбра, че ресторантът им е взет под аренда от Стилян Ченchedжията. Преди месец ръководството на комплекса провело търг. На него се явили двама с управителя. Стилян, който дълги години гържеше бара, едновременно с това се занимаваше с незаконна обмяна на валута, та от тези си дейности явно бе натрупал госта пари и смело наддавал. И наистина, ген след спечелването на търга със спокойно изражение на лицето, внесъл необходимата първоначална вноска и то без да тегли стотинка кредит. Докато слушаше тези новини, Матьо имаше чувство, че го шибат с коприва. Опитва се да потъне в работата си, но въпросът откъде е изкопал такава огромна сума, продължаваше да го пари: петнадесет години работеха в един и същ ресторант, получаваха едни и същи заплати, следователно е крад стократно повече. И що за правителство царува, щом дава зелена улица на мошениците! И защо няма да му поискат документ, посочващ откъде е натрупал тези милиони! Матьо гледаше със съчувствие своя началник, който пак изпълняваше същата длъжност, но вече погледът

му не беше стоманен, а на пионка, тъй като играта се дирижираше от Ченchedжията. Той имаше чувство, че гол е попаднал на поляна с фекалии и отникъде няма пътека, която да го изведе на чисто. Понякога си спомняше за екстаза, обхванал го през осемдесет и девета. Цяла зима плува в море от изненади, обърканост и щастие, състояние, подобно на това, което изпитва човек, когато му се падне печалба от лотарията. Но днес беше наясно, че не е изтеглил билета, който носи щастие, защото докато преди години се чувстваше заможен, сега непрекъснато се бореше с гадното усещане, че ден след ден се приближава към ямата на бедността. И нещо по-смъртоносно – увереността, че ресторантите, накацали край най-слънчевия залив, през пролетта пак гостоприемно ще разтворят врати (ох, как съвсем не ценеше тази увереност!), започна да се стапя и това пораждаше болезнено предчувствие на сгромолясване в пропаст. И може би защото умът му не виждаше друга вселена, то той, мълчаливецът, бе станал разговорлив и току спираше близки и далечни познати да си поговорят за безизходицата, която като епидемия обхващаше честните хора. Дори веднъж заговори миламата Магда, омайваща и го днес сърцето му. Винаги вежлива, тя надълго и нашироко му разказа как благогарение на реституцията върнали голямата къща на свекъра ѝ, но Кенарови били много деца, така че на Емануил се паднали само две стаи. Да вземат висок наем? Не, съвсем не, защото синът на приятелско семейство наскоро се оженил и му ги предоставили почти без пари.

Димков я гледеше учудено, а тя, сякаш за да избегне въпроса да не би мъжът ѝ да е побъркан, сподели, че се възмущава от това самозабравяне на собствениците. Усмиввайки се загадъчно, продължи, че е във възторг от Емануил и ако всички поне мъничко приличаха на него, капитализмът, който сме хукнали да строим, ще бъде по-съвършен. На Матьо не му беше ясно как може да имаш възможност да печелиш и да не използваш тази възможност. Гледеше чистия ѝ поглед. Чувствуваше, че лакомите очи на законната половинка му бяха по-близки и побърза да си тръгне.

Да, разказът на Магда се оказа семе, хвърлено в пустиня, и тъжно бе, че той нито за секунда не открехна дверите към чудния свят на Кенаров. Не запяха в душата му великденски камбани, явно нисш дух се бе вселил в неговото тяло. Още по-тъжно беше, че имаше години, когато Димков си задаваше въпроса какъв е смисълът на живота, който води (въпрос, създаващ благодатна почва за желанието да се промени). А сега като помия се разливаше мисълта, че е трябвало по-майсторски да използва своето положение. Матьо се смяташе онеправдан от съдбата за това, че си останал сервитюр. Прег очите му постоянно се мерзелееше късокраката фигура на арендатора и този крадец, вместо наказание, получил такава примамлива позиция, отваряше най-черните врати в неговото сърце. Той, който правеше път и на мравките, все по-често сънуваше как разбива хазна, открадва жълтици, много жълтици и с тях купува ресторант. На следващата нощ удушаваше богат старец, задигаше парите му и спечелваше търз за бар. Матювите сънища винаги започваха с грабеж, с убийство и завършваха с изкачване върху примамливия пиедестал: собственик на заведение! Сутрин се събуждаше с главоболие. При мисълта, че осем часа

трябва да изпълнява тълпите заповеди на новия господар, му се повдигаше. Без желание тръгваше към любимото, само преди една година, работно място. Вървеше бавно, изпълнен с усещането, че е натоварен с непосилно бреме от несигурност и отчаяние. На връщане се чувстваше още по-смазан. Кафявото излъчване на Стилян Ченchedжията тровеше душата му до такава степен, че нямаше желание дори да празнува.

И ето, отново имаше юбилей, цели три десетилетия, но Матьо не само не го отбеляза с желана покупка. Не само не зарадва сърцето си с красива постъпка, а изобщо не се сети за буїната младежка пролет. Нагписва по-безогледно от обикновено и едва през нощта, когато излезе от ресторанта и вятърът погали лицето му, в неговото съзнание оживя разходката преди пет години – за съжаление от светлината, която тогава го озаряваше, нямаше следа. Вървеше бавно и най-голямото желание, което изпитваше, бе да се освободи от страха, че наесен ще остане без запламя, да сложи край на усещането, че е върху последното стъпало на живота. В сравнение с новобогаташите, които си играеха с милиони, неговият четирицифрен влог вече изглеждаше смешно малък. По-рано златните пари, които си набавяше потулваха неприятното чувство, че е без добро образование. А сега! Какво трябваше да направи, за да е сред първите – да заложи къщата си и да отвори заведение?! Но ако не успее да се изгължи към банката...

Легени канки покриха челото му.

Търпеше крака и с болка си мислеше, че двадесет и девет пъти бе означенувал тази дата, а ето днес, едва сега си спомни. Пред първото примамливо светещо бистро поспря. Искаше нещо да стори, но какво: да се напие, да наеме стая и да се потопи в ласките на проститутка. Не, кух орех бяха за него подобни изживявания. Но виж, ако отиде при Вена и си плати за линийка. Преброи левове, с които разполагаше и се повлече с наведена, сякаш отсечена глава, към квартирата на своята колежка. За първи път влезе в бърлогата ѝ след ужасния ден, в който Ченchedжията го хвана да нагписва и пред всички сервитьори го нахока като говедо, крещейки, че вече е ново време и трябва да се откаже от комунистическите си навици. Матей кипеше от желание да изреве, че един мошеник няма право да го учи на морал. Прегаряше от желание да се изплюе върху мазното му лице, но здраво стискаше езика зад зъбите си, тъй като ако тук му изстинеше мястото, кой щеше го вземе на работа! Неговите, започнали вече да побеляват, коси съвсем не бяха добър атестат, въпреки всепризнатите му качества. А не му се ставаше бояджия. През зимата ги караха да освежават хотели, ресторанти, базари и ще, не ще усвои тънкостите на професията. Но бе наясно, че с този занаят ще припечелва само за хляб, а и разредителите така гадно гразнеха гробовете му. Пък и защо след като некадърникът Стилян може да заеме такова царско положение, защо той трябва да се трови с разни химикали. Защо! Нима няма право да живее като бял човек! А вярваше, че е роден за син на Рокфелер и след като в момента този светофар свети само за мошениците и той ще стане мошеник! Това бяха мислите, занимаващи го в онзи черен ден. Влачеше се като пребито куче, но не му се затваряше в ковчега на празните

стаи. Любитата му половинка от известно време все си намираше повод да бъде за по-гълго извън къщи. Преди седмица бе заминала на почивка в Пампорово. А на кого друг да изплаче болката си...

В този миг го бе настигнала лъчезарно усмихнатата Вена. Между многото думи, които размениха, красивата жена му спомена, че вкъщи разполага с вълшебен прах. Не, съвсем не е наркотик. Предписан ѝ е против депресия. Тя го е вземала по време на развода и благодарение на него вече се чувства прекрасно.

Душата на Матей бе паднала в такава камранена яма, че ако му бяха предложили мухоморка и нея щеше да погълне, само и само да види светлина пред себе си. И той си купи от белия прахец. При третото посещение Вена му откри истината. Матей твърдо си обеща повече да не стъпи в този дом, но уви! Все по-често смъркваше кока. На другия ден жестоко се терзаеше. Изпълваше го омраза към живота, към самия себе си. Отново си обещавахе да се откаже, но пак и пак повтаряше, тъй като единствено тогава се освобождаваше от съсипващите го мисли: как щеше да свързва гвата края! Дали щеше да успее да даде престижно образование на внука си! Дъщеря му и зет му получаваха нищожни възнаграждения. Как щяха да живеят, ако не можеше да им помага!

И днес излезе от претъркания с непотребни вещи апартамент на своята колежка, освободен от въпросите – убийци. Нещо по-важно, наркотикът, който бе погълнал, го изпълваше с блаженото усещане, че морето му е го колене. Уверено тръгна към автобусната спирка, но възбужденият му поглед съзря мъж, накуцващ с левия крак. В изкривения силует позна белгиеца, който бе на пълен пансион към техния ресторант. Паметта му поднесе примамливия блясък на скъпия часовник, златната верижка, масивния пръстен, красящи ръцете на чужденеца. Но всичко това бе замъглено от представата за най-голямото съкровище – неговото портмоне. На обяд му направи впечатление, че във втората преграда е натърпкана пачка от долари. Вечерта парите бяха на същото място. Носеше се слух, че Стилян Ченчеджията, ако през деня не успеел да присвои хилядарка, нощем нападал туристи.

Матей тръгна с походка на вълк, дебнец елен. Мъжът бавно куцаше. Луната превръщаше силуета в танцуваща фигура. Матей се чувстваше напомен с гързост. Чувство, което притърпяваше разсъдъка му. Той крачеше все по-бързо. Мъжът спокойно плаваше към потъналата в мрак крайморска горичка.

Настигна го!

Сребърният диск озари лицето на усамотения, лице на задоволен човек. Дъхът на Матей секна. Сърцето му луго затуптя, а мозъкът трескаво му набиваше мисълта, че зеленоокуите банкноти трябва да влязат в неговия джоб, гори с цената на един живот.

Но закова на място! Не! Не беше глупак и остави набелязаната жертва непокосната да отплува. Облегна се на кипариса, извисил снага в тъмната алея и с решителен глас прошепна: „Ще бъда богат! Много богат! И това ще стане като погам ръка на Артур-Тъпото“.

Артур носеше този прякор от ученическите години, тъй като не положи грам усилие да запомни колко е седем по осем, девет по три, но в

действителност имаше ум остър като бръснач и по пътя към големите пари проявяваше изключителна находчивост. Работеше като салонен управител в ресторанта, обаче се шушукаше, че ръководи канал за захранване с невръстни робини бардаците в Нюрнберг, Хамбург, Лайпциг. Миналата сряда, на чашка кафе през почивката, Артур със сериозен тон му подхвърли:

– Димков, трябва ми човек като теб: благородно излъчване, прошарени коси. Момичетата изпитват доверие към такива пичове. А ти имаши и друго качество. Обаятелен си. Ето защо смятам, че ще можеш лесно да ги убеждаваш, че Западът е техният бъдещ рай...

– Колко ще плащаш? – почти на шега попита Матей.

С деликатен жест на лявата ръка Артур му направи знак да говори по-тихо.

– Колко искаш?!

Димков повдигна неопределено рамене.

– На мацка гванадесет твои месечни заплати?! А ако е под петнадесет години – тридесет и шест?!

Димков не отговори.

– Помисли!

При представата какво ги очаква тези наивни момичета, почувства как стомахът му се свива. Започна да му пари, да му се гади, ушите му запищяха – толкова ужасна му изглеждаше предложената дейност, че цялото му тяло я отхвърляше. А как копнееше да има пари, много пари, защото единствено тогава изпитваше самоуважение, което го гаряваше с удоволствие от вкуса на хляба, с радост от изгрева на слънцето.

Матей закрачи към пешеходната пътека. Беше топла нощ, изпълнена със звъна на щурци и блестящите точки на прелитащи светулки, но вместо прекрасната природа да го изпълни с доброта или поне с примирение, в съзнанието му оживя кралската походка, с която Артур-Тъпото се отправяше към джина си, още по-ясно оживя трона, на който незаслужено се бе възкачил Стилян Ченчеджията. Тези образи го инжектираха със стръв за най-мръсни дела. „Ако аз откажа, друг ще ги завербува.“ – си мислеше Матей и предложението на салонния управител, направено преди седмица, вече не му изглеждаше така отвратително. Той крачеше към залените с ослепителна светлина хотели, казина, ресторанти. Крачеше все по-бързо, изпълнен с твърдото решение утре да каже: „Да!“.

1991 г.

Бургас

Иван Бързаков

РАЗКАЗИ

ЧОВЕКЪТ ОТ ДРУГИЯ СВЯТ

„Колкото повече търсим между хората, толкова повече си даваме сметка, че нищо не сме узнали“.

Неизвестен

Никои не знаеше откъде бе дошъл и кога.

Висок и мършав, със скулесто, изпито лице – като че ли бе изникнал изпод земята. Не работеше нищо – тези хора не работят – но и не просеше. Не знам защо, но ми се струваше, че е пратеник от някакъв груг свят, вълшебен. Свиреше на няколко инструмента в ъглите на грачето – и зиме, и лете. С една опърпана шапка пред него, която гържеше в уста кученцето му, добротото създание.

Изглежда така си изкарваше прехраната. От време на време оставяха пари в шапката – кой повече, кой по-малко.

Никои не го запита за името му, защото, види се, нямаше приятели.

Един шегобиец разказваше, че го видял край скотобойната на съседния граг – да сеги отвън и беззвучно да плаче. Без да вижда никого.

А, де!

Един такъв човек.

Сигур бе приютил кученцето, което бяха захвърлили в някой граг, ненужно никому.

Защото този човек обикаляше граговете, много рядко селата (селяните не обичат безделниците) и свиреше. Имахме чувството, че чака нещо... или някого. Като че ли таеше надеждата да го намерят и си го приберат.

Понякога го виждаха в храма, на последната седалка, дълго да се моли с кученцето, сгушило се между краката му. Невидимо и безгласно, не го чува да лае никога.

Като сянка или по-скоро като кучешки призрак.

Къде ли пренощуваха? Вероятно някой и груг добър човек се смиляваше над самотника. Много обичаха музиката му.

Но не го чухме да разговаря с никого.

Мислехме си, че трябва да е онемял от няква голяма мъка, от някакво нещастие. Никои не можеше да го пита за нищо – гори и със знаци. Аз поне не бях видял.

Ала как свиреше, Бога ми... същински чародей !

Хората не можеха да отминат без да се заслушат. Оставяха всичко.

Слушаха, слушаха, понякога дълго... и забравяха за неволите си, за грижите. И им ставаше леко и светло, като че ли някой ги бе благословил!

Когато обаче се опитваха да го заговорят, той навеждаше очи и мълчеше. Объркан.

Отказаха се да чакат да им отговори. Имаше нещо в него, което караше хората да потръпват. Или да му свалят шапка – кой ли знае защо?

Хората са странно нещо...

След време свикнахме с него и почти не го забелязвахме – само се наслаждавахме на музиката. Също като че ли избираше от тългите, от самите стени край които свиреше.

И всичко наоколо ставаше неземно!

После един ден изчезна безследно.

И вече го нямаше... никъде!

Не след дълго в града дойдоха някакви странни хора да го търсят. Заговори се, че преди много години имал жена, която избягала с друг.

В никакъв случай не бе възможно той да е този, който я е убил!

Нещо друго трябваше да е станало.

Не го намериха. Потъна вгън земя с кученцето си.

Ако научите нещо за него, моля ви, намерете го! Непременно го доведете – моля ви!

Чакаме го.

(Как свиреше, мамо – сякаш самият Господ Бог бе слязъл за малко на земята!)

Един такъв човек.

НЕОЧАКВАНО

„Пролет, моя бяла пролет...“

Н. Вапцаров

Късна пролет, с разцъфнали гървета.

В утрото на пътя си играеха деца, с топка. Много усърдно, като че ли целият им живот зависеше от тази игра и кой ще спечели.

Писателят бе работил цяла нощ и сега бе излязъл навън – на свеж въздух, а и да размисли върху написаното. И сега, като наблюдаваше, неизвестно защо, но се увлече в играта на децата. В ритъма ѝ, в радостта, която бликаше от всяко движение... Отново и отново... Без да се замисля. Също като че ли животът се състоеше само от тази игра, от тези деца – които не познаваше и които виждаше за първи път. Искаше му се да продължава така без свършване.

И изведнъж го налегна някаква тъга. Изневиделица. Разбра, че от написаното през нощта няма никаква полза. Въпреки образите, въпреки метафорите в стила – въпреки сюжета, напрежението, обратите...

Сам не можеше да разбере защо.

Сякаш всичко се смееше около него – и във него!

Напук на всичко, което знаеше и което беше вършил досега. Всичко, към което се бе стремил...

И писателят внезапно се разсмя.

Ани Русева **РАЗКАЗИ**

ЖОРО

Жоро не беше сантиментален. Още по-малко вярваше в любовта. В ранната си младост се беше влюбил веднъж. Бил е неуспешен опит, който му донесъл разочарования и абсолютното убеждение, че жените са патици. Беше чешит. Станеше ли свидетел на явлението „мъж пог чехъл“, той яростно се обявяваше в негова защита и правеше на пух и прах жените, унижили достойнството на мъжете си. Записа ВИАС. Не след дълго прекъсна следването си и се затвори в света на книгите и музиката. Беше убеден, че науките не са за него. По-добре без висше образование, отколкото лош инженер с диплома, откровено разсъждаваше Жоро. Отдаде се на отшелничество. И на ракията. Купуваше евтините за тогавашното време от руската книжарница книги, които можеше да си позволи и четеше в оригинал Достоевски, Белински, Толстой, Тургенев, Чехов... Беше изучил Световната история и философия. Работеше в така нареченото БСФС – спортен съюз, като инструктор, със заплата, която му стигаше главно за книгите, цигарите и ракията. Останалото проговолстваше майка му, учителка в кварталното училище. Тя бе член по него време на така наречената ВСК (ВеСеКаса – вътрешна взаимоспомагателна каса) между учителите в училище. Жоро с право беше перефразирал името ѝ Веса. Беше я нарекъл „Веса Каса“ и беше неин почетен член. След работа се застояваше в едно от близките „капанчета“, където се събираха събратята му по чашка. Завързваше разговор, но скоро се отегчаваше от тяхната ограниченост и ядосан напускаше забедението. „Какво да искам от спортисти, които са превърнали и мозъците си в мускули“. Прибираше се вкъщи, но нямаше случай да го види някой да се олюлява по улицата. При него често се отбиваше съученикът му, докторът, когото много ценеше заради доброто му сърце, несравнимото му чувство за хумор и самоирония, прозорливия му поглед към нещата от живота и широкия му мироглед и култура. Случило се така, че този негов приятел се оженил за една своя колежка, лекарка. Веднъж беше се оплакал на Жоро: „Едно време, когато ме запознавах с някого, ме представяха като синът на г-р Грабов, а сега ме представят като мъжът на г-р Грабова...“ Жоро споделяше с него не само ракията си, но и мнението за трудносмилаеми автори на книги. Веднъж гвамата обсъждали романа „Майка“ на Горки, с който той станал основоположник на течението социалистически реализъм в литературата. Жоро много харесваше Горки, но не одобряваше романа му „Майка“. „И защо му е

притрябвало да пише този роман“, се питаше той. „Майка“..., казваше замислено той... – „е... майка...“ Когато запивките на техните сборки стигнаше кулминацията си, започваха песните. Репертоарът обхващаше възрожденските песни, хорове, арии и речитативи от опери и оперети.

Къщата беше лисичата дупка, в която Жоро се укриваше от суетния свят, където се заравяше сред книгите с благоговение. Това беше неговото бягство от нелепо устроеното общество, егоистично, несправедливо и безкрайно изтощително... Достойнството му се състоеше в това обаче, че не упрекваше никого за житейските си неудачи. Беше убеден, че той сам е написал собствената си съдба.

Доиде времето на Прехода. Падна Берлинската стена. Границите бяха отворени. Всички ликуваха и бяха обхванати от възторг. Чувствайки се свободни и въодушевени, хората на групички се събираха на чашка кафе в така нареченото заведение „Капчука“, на площада. Там обсъждаха новото време, гисигентите, партиите, които никнеха като гъби. Заредиха се митинги и демонстрации. Въображението на хората рисуваше какви ли не блестящи бъднини. Само нашият герой беше скептичен към опиянението. Когато в очите на хората проблясваше пламъчето на надеждата, той беше най-трезвен от всички. Познавайки еволюцията на световната история и позовавайки се на закономерностите на провалите и паденията на господстващите системи, той успокояваше духовете, че и на този ентусиазъм ще му дойде краят. Не че харесваше стария режим. Беше убеден, че във всички времена е имало разделение на бедни и богати. Ако не на друго, книгите го бяха научили на много истини. Една от тях беше, че членуването в партии отнема свободното мислене на хората. Защото Уставът и принадлежността към една партия принуждават хората да бъдат ограничени, задължени, употребени, изхабени и озлобени. Беше убеден в непригодността на всяка идеология. Именно тези му трезви убеждения го правеха суров и скептичен към „светлото бъдеще“, в което вярваше опияненият народ.

Жоро имаше чувствително сърце, сякаш излязло изпод ръцете на Страдивариус, щом станеше дума за кучета и котки. Беше запазил топло кътче в душата си към животните. Беше убеден, че те могат да ти изядат обувките, но никога няма да разбият сърцето ти. Една вечер, когато се прибирал от работа, в краката му се стрелнало малко рижо коте. Това беззащитно животинче превзело сърцето му, още щом го вдигнал и отнесъл у дома. Извадил от джоба си бахур, увит в омазнена хартия, и щедро нагостил гостенчето. На другия ден му купил храна за котки и му избрал купичка за вода, в тон със жълтата му козинка. Кръстил го Рижко. Оттук нататък то останало да живее при него. Бързал да се прибере вкъщи и изпадал в умиление, когато котето го чакало на вратата и мигом се покатервало по панталона му, засвидетелствайки благодарността си. Много често не успявал да го намери, свито между рунтавите възглавници по дивана. Веднъж бил забравил два дни да му налее вода в купичката и станал свидетел на „пиянството“ на горкото съществуване. Заварил го да лочи от чашата му с ракия... Нищо лошо не се случило, освен че Рижко спал ден и половина непробудно.

Случило се така, че Жоровата майка, която идвала да почисти жилището му, един ден видяла пред вратата рижо коте, което жално мяукало. Една мисъл пронизала главата на жената: „Я, това е Жоровото коте!“ И без да се замисли го отнесла вътре. Когато почистила и подредила стаята, си тръгнала и заключила вратата.

Оттук нататък нещата се развили като в някаква комедия. Върнал се, значи Жоро от работа, както обикновено на няколко чаши ракия и Рижко се покатерил по панталона му. Изведнъж погледът му се спрял върху груго жълто коте, седнало върху телевизора. Съвсем истинско, досущ като неговото. Уплашил се жестоко! Погледнал Рижко, който задрямал върху гърдите му, и недоумение и съмнения обхванали душата му. Скочил бързо и започнал да разсъждава, колкото се може по-трезво: „Аз наистина съм на няколко ракии, но не съм чак толкова пиян, че да ми се привиждат две еднакви котки!“ Изминали няколко мъчителни минути, в които картината не се променяла. Веднага хванал шишето, за да се успокои. След това продължил да разсъждава върху цялата тази мистерия. Точно в този момент иззвънял телефонът и се чул гласът на майка му... Мистерията била разгадана и в същия миг гвете котета се сченкали в една жълта, фучаща топка...

Камък паднал от сърцето на нашия герой. Налял си пълна чаша вода, за да се успокои. След това сложил още една купичка с вода за другото рижо коте. Същото това коте, което му изкарало акъла.

ДЪРВОТО НА ЖИВОТА

Обичам тишината и лекият шепот на гържда, който докосва с вълшебната си прохлада тялото и душата ми. Самотата кротичко се е сгушила до мен. Но не оная самота, която крещи за внимание, а онова тихо смирение пред красотата и мъдростта, когато стоя под самотното гърво на хълма.

Наоколо е лунен пейзаж. И това гърво насред пустошта. Съвсем само. Но гава онова усещане за спокойствие и простота. С пълно отсъствие на надменност и превъзходство. Просто съществува. Не иска нищо и не обещава.

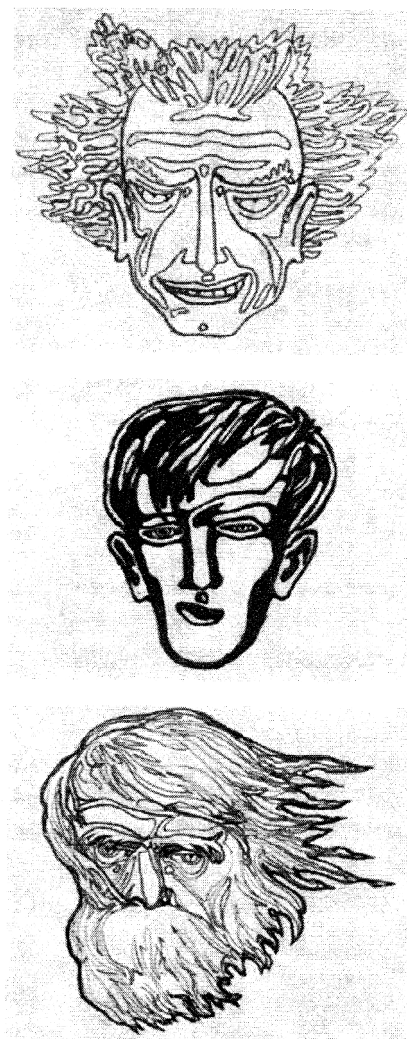
Разделявя се през пролетите, и когато разцъфти, лек ветрец разнося уханието на цветовете. А колко птици е приютявало в клоните си през горещините лете. Скрити сред листата те композират вълшебните си песни. С тях те гнездят. И отглеждат своите рожби.

Есенес е драматично. Облаци се трупат на хоризонта. Пернатите се сбогуват с уютния си дом и отлитат към топлия заветни мечти. А гървото знае. Ще се върнат пак... Започва танцът на листата под звуците на „лебедовата“ им песен. Жълтее листопадът. Дървото шие есенната си премяна. Осиротели, клоните ронят последните листа, подобно скъпоценни сълзи на раздяла. Отнякъде появява хлаг.

Зимата чука на вратата. Вихрушки донесят снежни облаци. Танцуват снежинки като бели пеперуди. Те кацат безшумно върху гървото, нежно

прегръщат всяко клонче и го украсяват с неповторимите си гирлянди. Дървото щастливо заспива своя зимен сън. С оная усмивка, чиста и неподкупна. Като бебешката усмивка, с она чар, който може да обезоръжи и най-коравосърдечните страсти.

Зимата заявява своята приспивна песен...

Гео Милев. Проекти за илюстриране на „Еспресионистично календарче“

Величка Драганова

ЕСКИЗИ

I. За разстоянията

...Разстоянията, които не зависят от километрите по суша, вода, въздух. Разстояния, които мастилото на забравата е направило още по-далечни и недостижими. Разстояния, които не се приближават към сърдечен пулс, индекс на кръвна група и положителен или отрицателен Резус фактор. Тези изречения не са аргументи за прошката, но само тя, независимо от всичко, е в състояние да сближава далечното с още по-далечното и така да заличава разстоянията между душите човешки – разстоянията между деца и родители, между най-близките...

И защо въпросът „Поради какви причини са се образували тези разстояния – състояния?“ Звучи винаги почти риторично и съвсем категорично. Отговорите са някъде навътре в тъмните и залегени ъгълчета на душите, където притихнали и утихнали завинаги (ние така си мислим), стоят изолирани от животите ни, от ежедневието ни, нашите детски спомени.

Понякога са много горчиви, други пък само мъничко нагарчат и когато си ги спомняме, внимаваме да не заплачем, очите ни са сухи. Болките ни, макар и заръбили, напомнят за себе си уж ненаатрапчиво, а забележимо болезнено.

Разстоянията между нашите, човешките души, могат да бъдат безкрайни, а могат да бъдат сближени само с високи карати обич и гоброта. И прошка, разбира се.

Как ще постъпим? – зависи от нашата воля.

II. За Пътя

...В този живот невинаги получаваме това, което искаме, което мислим, че ни се полага. Невинаги ни се дава това, което мечтаем да ни се случи – любов, успехи, просперитет. Не току-така се казва, че най-много съзвиз се проливат от постигнати мечти.

Има хора, за които всяка цел оправдава средствата. Има други, за които е важен Пътят към целта. Защото той променя хоризонтите, има пътуващи с усмихнати лица и души, но има други, шракнали катинари на душите си, в които са събрали болки, обиди и несрети. Те са сложили щори на прозорчетата на душите си да не би някой да вземе и да надникне в тях... Да не би като ги поразрушка да причини и физическа болка на плътта.

Има хора, които и вървят по Пътят, и обхождат и своите собствени душевни пътеки. Понякога се сравняват с усмихнатите и тъжните люде,

с които по време на пътуването се изравняват, други път се размиват, че се случва и ръка да погадат на болни и уморени. След дълги часове на размисъл се взема някакво уж обмислено решение. Но тъкмо, когато са стигнали до целта, още метър-два ги делят и нещата се обръщат наопаки изведнъж. Случва се нещо неочаквано, внезапно и всички мисли и взето решение от рода на „Ето на, ние сме от качествените пътници по Пътя“ се анулират категорично!

В този момент ни се налага да щракнем катинари на собствените си души, преливащи от горчилки и обиди, от неудачи и болки, от несъстоятелните ни се успехи и непостигнати мечти. Започва пречистващият *катарзис!*

Това е Пътят!

Наистина ни дава нови хоризонти и ни показва собствените ни душевни хоризонти, дълбоко вътре в нас!

И тогава, чак тогава, когато сме извървели по-голямата част от Пътя, когато раните от някогашните ни криле са обръгнали на тежестта на житейския ни кръст, когато със здрави и читащи души сме излезли от катарзиса и вече сме се примирили и смирили с грешащата си човешка същност, си признаваме, че единствено с Божията искра сме се превърнали в истински мъдри човеци.

Само с нейната светлина е възможно да видим дали сме на правилната посока на Пътя.

III. За корените

Срещнах стар приятел. Разказа ми на един дъх за себе си.

...Сега, когато пътувам до Европа в командировка, правя, струвам, но си подарявам три свободни дни за България. От тридесет години живея в чужбина, сега съм на друг континент, гражданин съм на света. Видях много държави, култури, природи. Възторгах се от чужди достижения в архитектурата, изобразителното, музикалното, литературното изкуство. Живях на различни места с различни хора... Създавах приятелства. Никъде обаче не се чувствам като дърво с корен. Нося България в душата си. На приятелите си по света разказвам 1300 годишната ни история, за Кирил и Методий, за Джон Атанасов, за Ботев и Левски, за Яворов и Дебелянов, за Валя Балканска, за Дельо хайдутин... Като им разказвам за нашата родина усещам раната в душата ми как лекичко заръбва и боли по-мъничко.

Първият от дните е за родния град. Вървя и не мога да го позная. Построеният от османци през 15-ти век Безистен приканващо разтваря врати за мен. Приютил е изложба от исторически артефакти от гребното селище Кабиле. Всъщност е интерактивен музей. В квартала на моите детство и младост съм вече. От всеки ъгъл надничат спомени. Махалата, която огласявахме с игрите си, със споровете с приятелите от онова време! Разпиляхме се по света...

Вторият ден е за поклон пред мама и татко. Слагам рози във вазата и паля свещ. Присядам на мраморната скамейка и си разговарям с тях.

Гледам поизбелелите им портрети на паметника. В клоните на брезата шушне вятърът и ми нашенва: „Всичко е суета, всичко е тлен.“ Притискам юмрук до лицето си, за да спра сълзите... Спомням си, всичко помня. „Почивайте в мир, мили мои! Бог да прости!“

Третият ден е за морето. Синият се двата необята – морският и небесният! Очите на България синият на душевната ми географска карта! Плискат се в пясъка вълните. Протягам ръка и събирам шепа раковини – мидички и охлювчета. Дар за малкия ми внук. Загребвам от златистия пясък и го скътвам до кутийката пръст от родния град.

Слънцето е разплискало багрите на залеза. Време е да тръгвам към летището. Три дни са малко и са много. Зависи как си ги спасрил или пропилял. Спомените ще ми топлят гушата с уверението, че моите корени са в България.

Гео Милев

Гео Милев. Автопортрет в медальон

Ася Дертлиева
АФОРИЗМИ

Истината не се нуждае от грим, а от чисто лице.

* * *

Безсилието на гумите, ражда куршумите.

* * *

Мостовете нови съгради. Стари мостове недей руши.

* * *

Заради комата не си продавай гушата.

* * *

Внимавай да не те ухапе змия, която се представя за лечителка.

* * *

Често гъвчем политиците и ядем на живота триците.

* * *

Когато ти гаряват една свобода, ти отнемат друга.

* * *

Нищо в света не е трайно.

* * *

Колкото хора, толкова истини.

* * *

Там където няма просвета, не се създава Човекът.

* * *

Поезията е мисъл, музика и чувство, превърнати в изкуство.

* * *

С течение на годините все повече мислим и все по-малко чувстваме.

* * *

Фейсбук е Шарлок Холмс на XXI век.

* * *

Колкото повече нараства броят на вятърните мелници, толкова повече намалява броят на Дон Кихотовците, готови да се борят с тях.

* * *

Трябваше ли да падне Троя, за да се създаде Рим?

* * *

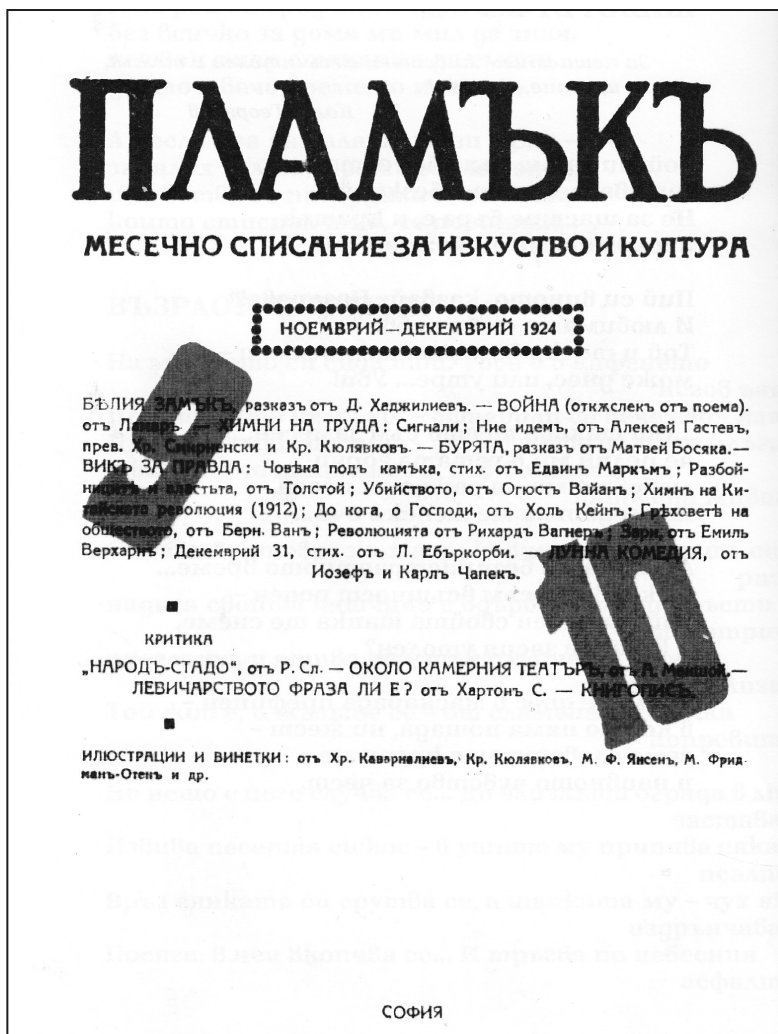
Историята е дължник на поети като Омир, Ботев и Вазов.

* * *

Историята ни учи колко са мимолетни понякога победите и колко са дълготрайни пораженията.

* * *

Колкото е по-гребна историята, толкова е по-голяма митологията.

Корица на „Пламък“, 1924 г. – 9 – 10 брой,
последен от всички, публикувани в този период

Златимир Коларов
**ПО ТЪНКАТА ПОВЪРХНОСТ
 НА ЛЕДА**

Откъс от роман

Висок, слаб, попрегърбен мъж с тъмна шапка с широка периферия, гълъг сив шлифер и обемиста черна чанта, подмина нагписа „Минаването забранено“, прескочи заграждението и тръгна по протежение на кея. Стъпките му, отмерени и бавни, глъхнеха в плисъка на вълните голу в гредите. Вятърът развяваше краищата на шлифера и на широкополата му шапка, грехите му бързо се напояваха с влага. Подмина стълбата към пристана за лодките и спря пред паранета в края. Остави чантата на земята и се огледа.

Тежки, сиви облаци покриваха небето. Студен и влажен, вятърът напояваше с пръски кея и пристанището в далечината. Въздухът бе намежал от влага. Вълните се блъскаха в гредите, те скърцаха, стенеха и разклацаха повърхността под него. Грохотът на вълните поглъщаше воя и писъка на вятъра. Мъгла покриваше града и Морската градина в другия край на кея. В сивата ѝ пелена черни, самотни и зловещи като бесилки, стърчаха крановете на Търговското пристанище. Слънцето не се виждаше, но мъжът знаеше, че бе слязло ниско зад града и след час щеше да се скрие зад начупената линия, където хълмовете опираха в небето, сега скрити в мъглата.

Мъжът понечи да запали цигара, но вятърът за секунда я намокри и изгаси огъня от запалката. Той хвърли цигарата на земята, запалката запрати в морето. Настръхнал, разрошен от вятъра гларус изпищя над главата му и се изгуби по посока на брега.

– „Нивга пак“, птицо проклета – проследи го той с поглед и допълни:
 – А, може би, навсегда?

Вятърът връхлетя отново, отвя гумите му към брега, покри лицето му с водни пръски и развя полите на дългия му шлифер. Извади мобилния си телефон, набра няколко цифри, говори около минута, свистенето на вятъра погълна гумите му. Изключи телефона и го запрати в морето. Пресипнало и приглушено откъм Търговското пристанище прозвуча корабна сирена. Ехото ѝ бързо заглъхна в мъглата.

– Време е – въздъхна мъжът, наведе се, гръпна ципа на чантата и извади бяла мраморна урна.

Отвори капака, обърна урната и изсипа праха в сивото нагънато море. Вятърът го пое и разпиля нашироко и надалече.

– Сбогом – пошерна той, изтръска последните пращинки от урната, хвърли я във водата и допълни: – „И душата ми във мрака няма да гочака

зрак. – Зная вече – нивга пак!“ Идвам – каза той, качи се на ръжгясалия паранет, който спираше неразумните да скачат във водата и полетя с главата надолу към гънещата се, сива, разпенена повърхност.

Тялото му се завъртя във водовъртежа около гредите, потъна, изплува, устреми се надолу и се сля с чернилката на дъното. Шапката му се завъртя след него, потъна, но изплува и, понесена от вълните, като се вдигаше и спадаше, заплува бавно към брега...

Намериха я гве циганчета сутринта на следващия ден – сплескана, подгизнала от влага, покрита с пясък и водорасли. По-голямото отупа пясъка и я сложи на главата си. Периферията ѝ увисна към слабите му рамене и закри ушите и лицето му. По-малкото понечи да я свали от главата на по-голямото, но то се гръпна и побягна по влажния пясък. И малкото побягна след него, разстоянието между двамата бързо се увеличаваше, малкият изостана и не успя да го настигне. Изкачи се омърлушен по стълбите, пресече Морската градина с крайбрежната алея и тръгна към циганската махала в покрайнините на града без да се оглежда.

Слънцето току-що бе изгряло. Късната есен затискаше града и бавно го поглъщаше в мъглата, полазила откъм морето, попиваща ранните, хладни, утринни слънчеви лъчи. Привели носове ниско над земята бездомни кучета обикаляха из храстите на Морската градина. Изпити, приведени в студа самотни хора бързаха за работа по празните алеи. Стълките им отекваха глухо в тишината. Бе тихо и усойно – мъглата поглъщаше уличния шум и пляска на вълните ниско долу...

Докато циганчето пресичаше крайбрежната алея и Морската градина, разгърден възпълен мъж с увиснали торбички под очите, с набола прошарена брада, двойна брадичка и покрити с косъмчета длани в измачкан бял шлифер и карирани сиви панталони слезе забързан по стълбите, мина покрай надписа „Минаването забранено“, с пухтене прескочи заграждението и забърза по протежение на кея. Полите на шлифера му се вееха след него, брадичката и бузите му се тресяха, стълките му отекваха глухо и учестено по цимента – бе неестествено гъвкав и подвижен за пълнотата. По средата на кея спря задъхан и леко изморен и се огледа. Освен мъглата нищо друго не видя.

– Ще му се връзвам на акъла? – промърмори той и продължи бавно към огражденията в края на кея.

Самотен гларус изпиця над главата му и се изгуби в мъглата към града. Приглушена корабна сирена прозвуча откъм Търговското пристанище и заглъхна. Понечи да се върне, но видя чантата го ръжгясалия паранет и я позна. Взе я като се опираше на коляното да не залитне, видя, че е отворена и бръкна в нея. Под пръстите му прощумоляха листовце хартия, попили нощната влага и мъгла. Извади ги, листовците бяха гъсто изписана компютърна разпечатка, но не можа да разчете текста – зрачът на мъглата затискаше кея, брега, алеята и Морската градина.

– Тука ли си? Къде си? – извика възпълничкият мъж и се огледа.

Никої не му отговори, гласът му потъна в мъглата и заглъхна. Наведе се над парапета, водата се пенеше, гънеше и шумеше в колоните на кейа мътнозелена, мръсна, черна...

– Ай, да му се не виги! – промърмори той, отново се огледа, но никого не видя.

Дръпна ципа да затвори чантата и тръгна обратно към брега. Изкачи се по стълбите вече не така забързан, пресече Морската градина, после алеята и потъна в града. В хотела включи лампиона в ъгъла на стаята – от мъглата навън в стаята все още бе сумрачно, извади листовите от чантата, разпиля ги по плота на масичката да съхнат, седна на креслото срещу телевизора, запали цигара и взе най-горните листове. На първата страница с главни букви бе написано ПО ТЪНКАТА ПОВЪРХНОСТ НА ЛЕДА. Встрани бе добавено с молив „Може и „Черният шепот на страха“, „Сивите спомени на мизантропа“, „Изповедта на мизантропа..., или на глупака...“ – както ти хареса. Какво ще кажеш?“

– Какво да кажа? – промърмори възпълничкият мъж. – Че си пълен идиот!

Не бе отбелязано дали текстът е новела, повест или роман, най-малкото пък сценарий за игрален филм, както му се щеше да бъде.

– Изповед предполагам – промърмори той, отгърна листа и се зачете:

Самотата най-силно се усеща, когато слънцето потъва в равнината, отблясъците от залеза гаснат бавно и небето намежава от зvezди. Морето се полюшва в сумрака, приглушени гласове и стъпки изместват делничната глъчка. Вървиш по брега, заслушан в тихия плясък на вълните, желанието за любов те парва и го усещаш като тръпка, след секунда тръпката се превръща в болка. И, за да заглушиш зова на морето, хлътваш в първата кръчма, която се изпречва пред очите ти и започваш – една, две, три..., всъщност – без да ги броиш – мислех си докато се разхождах по крайбрежната алея и се чудех дали да хлътна в първата кръчма, която се изпречи пред очите ми или да продължа безцелната си разходка.

Зад шарени колички и чагъри мургави мъже в бели престилки и бели шапки продаваха варена царевича, сладолед, фъстъци, ядки, захарен памук и всякакви други лакомства. Хвалеха на висок глас стоката си и се оглеждаха за вероятни купувачи. Топла пара се виеше над количката с варена царевича, бидоните с лед бяха побелели от скреж до количката на продавача на сладолед. До тях тъмнееше очукана количка с антикварни книги. До нея, на земята, букинистът – възрастен, прегърбен и побелял – бе наредил кашони с посивели и пожълтели книги. Подминах го, защото ако спра, няма да си тръгна, докато не преровя всичките кашони в търсене на непрочетена книга – страст от студентските години...

Възрастни жени, сигнали на ниски столчета пред широки сергии от двете страни на алеята под разпънати над главите им избелели тенги и чагъри, продаваха плажни принадлежности, играчки, балони, грехи, етнини картини, племени покривки, сувенири... Летуващите, забързани към терасите на крайбрежните ресторанти ги подминаваха и те, уморени от жегата и задуха през деня, чакаха да се стъмни напълно и да се приберат вкъщи. Само децата, гърпани за ръка от майките, се извъръщаха и гледаха

разпилените по сергиите кукли, мечове, щитове, войници, автомобили и мрънкаха да спрат, да ги разгледат и да им ги купят, други протягаха ръце към варената царица, захарния памук или сладоледа. Влюбените, хванати за ръце или прегърнати, нетърпеливи да останат някъде сами, минаваха покрай продавачите и стоката без да ги погледнат. Блясъкът в очите им усилваше болката, породена от нежния плясък на вълните и желанието да се напиеш и тази вечер, като предишната, като по предишната, като по по предишната, като всяка вечер в последните десет..., дни..., всъщност..., в последните години – продължавах да си мисля, докато оглеждах хората и сергиите край мен.

До крайбрежната алея зеленееше Морската градина, заг нея прощумоляваше морето. Встрани стърчаха крановете на Търговското пристанище, заг тях мачтите на лодките в Яхтеното пристанище. Вървях, опит от неясна тръпка и носталгия – „надеждата и тъгата на самотника“ – си помислих.

Подминах старец на осемдесет и няколко години с червена изтъркана ливрея с черни маншети на ръкавите, жълти шевици, големи бели копчета на гърдите и сплескана черна шапка с извити краища над ушите, като на Наполеон, сигнал на ниско столче въртеше ръчката на висока, тъмнокафява полирана латерна, с прозорчета и вратички, украсени с бронзови орнаменти и огласяше площада в началото на алеята с носталгичните тонове на пресипналите метални пластини. Широка паничка сивееше върху латерната, по гъното ѝ проблясваха монети и няколко банкноти. В средата на алеята мургав, нисък мъж изпълняваше на акордеон чалга, поп, джаз, евъргрийни, според възрастта на почиващите, които минаваха край него, в далечния край човекът-оркестър – тридесет и няколко годишен, с акордеон, китара, хармоника на метална скоба, окачена на раменете през врата и чинели на двете стъпала свиреше и пееше кой каквото му поръча от почиващите и съпровождащите ги деца. И в куфара на акордеона на мургавия мъж, и в кутията на китарата на човека-оркестър проблясваха монети и тук-там някоя банкнота.

Подминах и мургавия акордеонист и продължих по крайбрежната алея. Наближих човека-оркестър, звукът на акордеона затихна и зазвуча многогласната хармония от чинели, акордеон, хармоника, китара и пресипнал силен глас и спрях, но не да слушам, а да разгледам. На ниска маса от избелял брезент в края на алеята бяха наредени статуетки от стъкло. Скулпторът бе изваял една и съща жена в различни пози – сегнала на пейка в парка, легнала под чадър на плажа, на кон като амазонка, с рибешка опашка на русалка... На всички статуетки лицето ѝ бе едно и също – красиво, нежно, едновременно с това безстрастно и застинало като маска от реквизита на стар театър. Приведох се да го разгледам. Очите ѝ – искрящи и студени ме пронизаха и ме облъгна хлад. Потръпнах и се отгърпнах. Статуетката в десния ъгъл на масата показваше жената права с развени от вятъра коси и протегнала ръка, като че ли да спре някой, който си отива. По лицето ѝ проблясваха стъклени сълзи, ситни като мъниста.

На брезентов стол до масата седеше продавачът – изпит петдесетинагодишен мъж с прошарени коси, вързани на опашка на гърба, кръгли,

черни очила и широка лента на челото. Якетото, ризата и гънките му бяха избелели като масичката и брезентовия стол.

– Коя е тя? – посочих статуетките пред него.

– Това не е тя, това съм аз – отговори продавачът.

„Чудак“ – си помислих и отминах.

Сумракът се съгъсти, морето почерня. Жените събраха набързо столката и се прибраха вкъщи. Летуващите влязоха в ресторантите, влюбените се усамотиха в квартирите и алеята опустя. И тази вечер, както през предишните, пътят бе един – към кръчмата. Оставаше да я намеря – всъщност предишните бяха крайбрежни ресторанти, шумни за човек, търсец близост, за да заглуши черния шепот на страха и едновременно с това – презиращ себеподобните заради шумното им поведение, отприщено от изживяното през деня и алкохола в знойните крайморски нощи. „Типично за мизантроп с комплекси“ – си помислих.

Стигнах края на алеята, изкачих се по тясна, виеща се улица между къщи с огради, почернели в мрака и нагвиснали над зиговете клони на нарове, вишни и смокини, очертани като сенки върху потъмнялото небе, зад мен ниско долу останаха крайбрежната алея, пристанището и Морската градина и я видях – схлупена, ниска, с одигмени прозорци и избеляла табела над вратата „Жената със...“, останалото не се четеше. Това е мястото – помислих си и влязох.

В кръчмата бе шумно, сумрачно, гимно. Миришеше на лук, пържено месо, алкохол и пот. Звучеше провлачена и страстна чалга. „Идеално място за самотни мизантропи“ – си помислих и седнах до ъгловата маса, далеч от шумната компания пред бара. Поръчах си водка, минерална вода и доматен сок. Сербитърът – едър, червенгалест, със сива, лекьосана престилка, изпълняващ едновременно длъжностите на портиер, барман и готвач, донесе поръчката. Отпих и се огледах.

Трима мъже и две жени седяха на бара и пиеха бира от тежки халби. Двама от мъжете бяха едри, разгърдени и зачервени, жените – слаби, с високи токчета, къси поли и мрежести чорапи. Прегръщаха жените и налитаха да ги целуват, те се дърпаха и огласяха кръчмата със сподавен кикот, наситен с похот. Третият с изпито лице, черна неподдържана брада и черни коси до раменете гледеше мрачно и сменяше празните халби пред себе си с пълни. Възрастни докери, моряци, работници, безделници и рибари седяха пред незастланите маси и пиеха мастика с водка, бира с мастика, ракия без салата, за да стигнат по-бързо до ефекта на пълното вцепенение, когато гушата притихва, страстите отлитат, тялото олеква, светът потъва в отмала и сумрак, изчезва и става тихо, много тихо... Всеки говореше без да слуша другите. Над общия фон се открояваха смехът на жените покрай бара и плътните гласове на мъжете, които ги увещаваха да ги целунат. „Лоша комбинация – сексуална неудовлетвореност и просташко поведение“ – си мислех, докато гледах пияните на бара.

Въздухът бързо се насищаше с усещане за плътски удоволствия, буйни нрави и бурни страсти. И с пиянски изповеди и съзлививи откровения след като градусът на алкохола запълни нагоре по склона на алкохолната еуфория, прескочи границата на алкохолната агресия и се устреми наголу

към алкохолната апатия... Сервитърът смени чалгата с гръцки песни, отприщана от песните алкохолната еуфория изпълни въздуха с вибрации и горест и състи желанието за споделени страсти.

Вратата се отвори с трясък и в кръчмата влезе продавачът на стъклените статуетки. Познах го по черните очила, широката лента на челото и вързаната на опашка прошарена коса. Държеше съгнати брезентовата маса и брезентовия стол. На гърба си носеше раница с цвѐта на масата и стола. Приличаше на избеляла багра от стара изсъхнала палитра. „Типично за втората половина от живота“ – си помислих.

Огледа се, пресече залата, свали раницата си и я остави на земята. Съдържанието ѝ прозвѐня със звука на стъклени камбанки. До раницата остави масата и стола и, без да пита дали мястото е свободно, седна срещу мен. Погледнах го с неприязън заради безцеремонността, с която се настани на моята маса и едновременно с това – с доволство, че няма да бъда сам в общата посредственост и оледия.

В духа на пиячите в кръчмата непознатият си поръча ракия без салата, сервитърът, едновременно портиер, барман и готвач му я сервира с пожелание за „кристална вечер“, непознатият му отговори с „кристална благодарност“ – явно двамата се познаваха отгавна и отпи голяма глътка. Избърса устата си с глан, свали очилата, остави ги на масата и се загледа в изпознатата си чаша. Очите му бяха сиви, лицето му бе изпито, със загар от стоенето на крайбрежната алея и две светли петна под веждите от слънчевите очила. Раменете му се бяха смъкнали. Възгъхна и без да ме гледа промърмори:

– Самотата най-силно се усеща, когато слънцето потъва в равнината, отблясъците от залеза гаснат бавно и небето натезава от звезди. Морето се полюшва в сумрака, приглушени гласове и стъпки изместват делничната глъчка. Вървиш по брега, заслушан в тихия плясък на вълните, желанието за любов те парва и го усещаш като тръпка, след секунда тръпката се превръща в болка. И, за да заглушиш зова на морето, хлътваш в първата кръчма, която се изпречва пред очите ти и започваш – една, две, три..., всъщност – без да ги броиш – оброни глава и се замисли.

Сепнах се. „Дѐжа ти? – стрелна се през мисълта ми. – По-точно Дѐжа репсѐ или Дѐжа вѐси – не го ли мислех същото, докато се разхождах безцелно по крайбрежната алея? Мислех или го чувствах, както каза той? Със сигурност го чувствах! И той ли се бори с мизантропа в себе си? И с черния шепот на страха?...“

– Знаеш ли как се казва тази кръчма? – вдигна поглед от чашата и ме погледна в очите.

– Не – отговорих аз.

– Аз изписях табелката „Жената със стъклени очи“. Вятърът и влагата орониха боята и остана „Жената със...“. И аз не знам какви са ѝ сега очите – замисли се и попита: – Виждаш ли си жена със стъклени очи?

– С всякакви очи съм виждал, но не и стъклени – отговорих аз.

– Има такива жени – поклати той глава: – Нежни като переруди, със сърца от порцелан. Ще ги познаеш по това, че очите им са от стъкло. Искаш да ги имаш и се боиш да ги докоснеш. Не знаеш защо, но се боиш.

Сигурно да не се опариш от лега. Или да не те смрази студът в стъклените им очи. Изглеждам крехки, мислиш си, че ако ги докоснеш, ще се разпадат на песъчинки от стъкло и лег, след тях и ти. Въпреки това протягаш ръка, докосваш ги и разбираш, че и сърцето им е от порцелан – студено, чупливо, крехко, чушиш се как толкова крехко и кристално нещо, може да е толкова студено, безразлично. Терзаеш се, вълнуваш се, не съзнаваш, че е късно да намериш отговора – вече си поел студа на стъклените им очи, гушата ти е изстинала и сърцето ти се е превърнало в бучка лег.

– Като че ли си срещал жена със стъклени очи? – попитах.

Вместо да ми отговори, той си поръча още една ракия. Сервитьорът я бе пригответил и оставил на бара до празните чаши с бира и я донесе. Той отпи и разказа:

– Като студент през лятото работех като спасител да изкарам някой лев. Учех в Художествената академия дизайн. Тренирах плуване, бях в отлична форма. Вадех гавещи се чехи, поляци, немци, деца, млади, стари, всякакви угавници. Един ден духаше вятър, морето беше бурно, флагът – черен. Пясък, водорасли и морска вода се омесваха в тъмно-кафяво-зелена бучаща маса. Няколкометрови вълни връхлитаха брега, отнасяха пясъка, образуваха подводни рифове, за секунди на мястото им зейваха дълбини – и дълното бушуваше като водата. Никой не смееше да доближи, камо ли да влезе в разбесувалите се вълни, в „мъртвака“, както го наричат старите рибари. Почиващите играеха карти, четяха книги, печеха се и изгаряха от слънцето и вятъра, мажеха себе си и децата с плажно масло, с една дума скучаеха и чакаха времето да мине. Цял ден обикалях или оглеждах от вишката района някой да не влезе в морето. Сменяхме се с другия спасител – когато той ходеше по брега, аз гледах от вишката и обратно. Бе един от онези кофти дни, когато съжаляваш, че си решил да изкараш някой лев като спасител – слънцето прежуля, кожата изпръхва и се напуква, вятърът хвърля пясък в очите и те заслепява, не можеш да отидеш за половин час да обядваш или да изпиеш едно кафе, докато колегата те замества, а трябва да стоиш до шест часа, ако Старшият спасител не удължи работното време до седем, осем, че и после... Изведнъж жените се разпускаха и посочиха вълните, мъжете се изправиха и затичаха, но спряха пред разлива – не смееха да доближат водата. Морето бучеше, вълната теглеше навътре, образуваше водовъртежи като фуния. Заслоних очи и видях женска глава и една ръка да потъват и изплуват в нагънатото като хълмове море. Не видяхме с другия спасител кога жената бе влязла в морето, имах чувството, че изплува от дълбините, като русалка. Скочих от вишката, закачих въжето на колана си, сграбчих буя, осъзнах, че няма да помогне в бучащата вода и го захвърлих, затичах се и влязох във водата. Колегата сграбчи края на въжето и запъна крак в пясъка да ме удържи и изгърна. До него се наредиха и груги мъже. Вълната ме обръщаше като мигена черупка, виждах само тъмно-зелено-черна бучаща маса, в която се блъсках като в скала, коланът ми прежули кръста, нагълтах водорасли, вода и пясък, изплюх ги и продължих да плувам, без да виждам къде отивам. Усещах, че гавещата се е някъде там, напред. По някое време я видях на метър от мен – бледа, посиняла, притворила очи.

Посегнах да я хвана, но фунията на водовъртежа ме завлече към гъното, едвам изплавах. Увлече я и нея. По чудо и тя изплува. Отново посегнах да я хвана и отново потънах във водовъртежа. На третия път я хванах за кръста с дясната си ръка и я притиснах силно към гърдите си. Едвам дишах, сърцето ми щеше да се пръсне. И, какво нещо е човекът – вярваш ли, въпреки страха, който изцеждаше силите ми заедно с бурното море, въпреки борбата за глътка въздух и бесния ритъм на сърцето, когато гърдите ѝ се докоснаха до моите, нещо дълбоко някъде в мен потрепна. Бяха сочни, твърди, облци – отчетоха го в момента. Усецах стегнатото ѝ хладно тяло, което се гънеше в ръцете ми като змиорка и я пожелах, брат ми, там, в бурята, във фунията на водовъртежа – да сграбча гърдите ѝ, да я обладая. Не го мислех, чувствах го. И си помислих – каква е тази висша сила, която може да надвие страха и ужаса? И си отговорих – любовта! Всъщност отговорих си по-късно, когато тя си тръгна.

Непознатият замълча. Изпи на екс остатъка от ракията и поръча още една. Сервитърът веднага я донесе – явно познаваше навиците на случайния ми събеседник.

– Колегата ни изгърна, аз се проснах на пясъка, усецах тялото ѝ върху себе си – отпуснато, намежало, хладно. Поех си гъх, обърнах я по гръб и се навесих над нея. Лицето ѝ беше синьо, имаше дълги, черни, вити мигли. Обърнах я настрани, ударих я няколко пъти по гърба, тя изхълца и повърна вода и водорасли и започнах да я обдишвам „уста в уста“ – нямаше време да чакам за амбуто, което държахме в калъф под вишката. Дъхът ѝ, солен, кисел и едновременно с това ефирен, нежен, ме опари. Докато аз я обдишвах, колегата правеше сърдечен масаж в ритъм едно към четири – едно вдъшване на четири тласъка в сърцето. По някое време тя продиша, устните ѝ порозовяха, клепачите ѝ потрепнаха, отвори очи и ме погледна. Очите ѝ бяха застинали, безстрастни, искрящи, от стъкло, като на кукла. Прониза ме със стъклените си очи като с кама от лег. Потръпнах, стори ми се, че се усмихна, но само с устните, не и с очите – бяха все така безжизнени, студени. Изправи се, отупа пясъка от бедрата си, затича се и, преди да успеем с колегата да я спрем, влезе в морето. Гърбът ѝ изписа гъга като делфин и се изгуби под водата. Изплува и с красив бъртерфлай отплува сред вълните...

Непознатият отново замълча. Чашата му беше празна. Сервитърът донесе следващата ракия. Той надигна чашата и жадно пи.

– С колегата се чудехме – каква бе тя? Удавница, плувкиня, авантюристка, как се озова в морето, какво търсеше сред вълните – смърт, възмездие или адrenalин?... Ако търсеше смърт – защо, ако търсеше възмездие – какъв бе грехът ѝ, а адrenalина, стягащ душата и сърцето, можеше да почувства и с по-безопасно приключение на по-безопасно място. И колегата бе видял очите ѝ и попита: „Защо очите ѝ са от стъкло?“ А аз се питах: „Защо не я спрях, защо?“ – бях погълнал вече стъклената отрова от студа на стъкленото ѝ сърце – замълча, гони ракията и продължи: – Сетих се, че бе Илинден, денят в който вълната се обръща, превръща се в „мъртвак“ и морето взема най-много жертви. Поцади живота ми, но ми взе душата – всеки път като погледнех някоя жена, виждах стъклените

̀и очи – студени, искрящи, властни, безразлични, магнетични. Привличаха ме, плашеха ме и отнемаха силите ми да се съпротивлявам. Стъклените ̀и очи се превърнаха в моя орусия. Омагьоса ме тя с тях. Започнах да я вая от стъкло. Притварях очи и си я представях в различни пози – сгнала на пейка в парка, легнала под чадър на плажа, на кон като амазонка, с рибешка опашка на русалка... Последната май е най-точна – русалката, която изплува от морето, омайва моряка и го завлича в дълбините. И продължавам да се питам – коя бе тя? Моята младост или зрялост? Неизживяното? Мечтата да надникна отблизо в стъклените ̀и очи? Или надеждата отново да я срещна, да я имам? Съзнавам – това няма да се случи: да я срещна, да надникна в стъклените ̀и очи отново, да я имам и светът опустява отведнъж.

Побутна чашата настрана и замълча. Очите му бяха потъмнели. Сервитьорът понечи да донесе още една ракия, той го спря с ръка.

– Времето мина, образът ̀и бледнее в паметта ми и като гледам статуетките се чужя дали това е тя или това са нещата, които са в гушата ми, рогени от кристалната ̀и крехкост, от кристалния ̀и гух – споменът и мечтите, свързани с нея... Защо ти казах, докато разглеждаше статуетките, че това не е тя, че това съм аз. И защо сегнах на твоята маса, без да те питам – да ти разкажа историята на жената със стъклени очи, която прободеше сърцето ми със стъклена кама. Това е – надигна се, постави очилата в горния джоб на протритото си яке, остави на масата смачкана банкнота, нарами раницата със статуетките, те отново прозвъняха, този път ми прозвучаха като легени камбанки, взе стола и масата и, без да се сбогува, с широка крачка излезе от кръчмата. Вратата след него се затвори с трясък.

Сервитьорът ми донесе втора водка, взе смачканата банкнота и, без да я поглежда, я пхна в предния джоб на лекьосаната си престилка, издут от монети и банкноти.

– На всички я разказва тази история – кимна той към вратата, където изчезна непознатият. – Не знам дали е истина. Важното е, че си вярва.

– Какъв е той? – попитах.

– Стъклар, скулптор, нещо такова. Всяко лято идва, продава стъклени статуетки по алеята, вечер пие три-четири ракии без мезе и се прибира, не знам къде. Тръгва си късно есента, напролет идва пак с нова серия статуетки на същата жена със стъклени очи – отговори сервитьорът, докато забърсваше масата с парцал. – На тия там – посочи овете жени на бара – очите им не са от стъкло и сърцата им не са от порцелан. Телата им са си от месо и във вените им тече кръв, а не стъкло и лег. Много са си горещи те – засмя се с грезгавия смях на върл пушач и тънък познавач на женските сърца и гопълни: – Да видим докъде ще я докарам? – поклати глава и погледна овете жени и разгорещените мъже с поглед на професионалист, познаващ изненадите на алкохола в този все още ранен за скандали кръчмарски час.

Борис Априлов
ОТБРАНАТА НА СПАРТА

Разказ

Той имаше собствена мъртва котва в акваторията на ветроходната база, сред воняща мътна вода, където се изтичаше мръсният канал на града. На тази котва, на сто метра от брега, завързваше своя „Мародер“ – някогашна спасителна лодка на презокеански параход, чудесен велбот: осем и половина на дъга и половина метра. Двигателят на велбота беше дизелов. Собственикът му се гордееше много с просторната кабина и продълговатите илюминатори с перденца. Ще кажете, що за име на плавателен съд, защо пък мародер? Там е работата, че едва след като името бе нанесено в регистрите на пристанищната инспекция, а художникът го измайстори по бордовете, чак тогава собственикът разбра, че този, който се бори с биковете, не се нарича мародер, както е смятал, а матагор, но махна с ръка и заяви: пък аз да не съм нещо друго? Така остана позорното име на лодката, което, според желязното правило на традицията, прикачиха и на него.

Тази сутрин Мародера пренесе веслата в малката помощна лодка, загреба и се отправи към велбота. Прехвърли на него няколко гини, туба с вода и една чанта от панамериканските въздушни линии. В чантата имаше хляб, домати, сирене и пет пакетчета „Арга“. Запади мотора, отвърза голямата лодка от шамандурката, привърза към нея малката и се отправи към открито море. В безслънчевия октомврийски ден морето и въздухът бяха меки, водата край бордовете се огъваше като клей. Половин час след потеглянето той успя да мине зад острова, опиянен от скоростта си, но там стана нещо, което го забави; там той спря и започна да съзерцава стаго делфини. Опита се да ги заговори. Делфините мълчаха упорито, един от тях едва не отърка десния борд, но никога не пожела да проговори, макар че Мародера им наприказва сто и две неща, като не забрави и да им се извини от името на човечеството; между другото упрекна ги и в неучтивост, а накрая и в липса на проникателност, защото ако биха били по-проницателни, щели да разберат колко много обича той делфините и рибите, изобщо – всичко, което живее в морето, дори медузите. Верни на победението си, делфините продължаваха да мълчат и Мародера им заяви, че те не са никакви интелегенти на животинския свят и че ако минават за такива, това трябва да се сметне за още една заблуда на човечеството, което всъщност, откакто се помни, живее в непрекъснати заблуди. Когато стагото се стопи в галечината, Мародера запади повторно мотора и се понесе по пътя си. Към дъвет наближи град-

чето, но вместо да влезе в пристанището като хората, той заобиколи вълноломната стена и хвърли котва в заливчето сред скалите. Котвата влезе плавно в дълбоката вода. Щом се убеди, че всичко е о'кей, Марогера седна при кабината си и разряза първата гуния. Не прояви лакомия, изяде само четвърт от нея. Ядеше и разглеждаше къщите над скалите.

Две години не беше идвал насам, за тези две години старовремските гървени къщи бяха пометени. На техните места се издигаха съвременни жилищни фасади с веранди, балкони и тераси. Една от терасите му хареса особено. Там имаше жена. Другите тераси бяха пусли и сякаш мъртви, тая биеше на очи с присъствието на млада жена, която шеташе по нея. Прибра гунията под седалката и понечи да хвърли корите в морето, но се отказа. Наблъска ги в кофата и започна да се съблича. Жената беше много млада и много руса, а тези качества той ценеше особено. Пушеше и се събличаше спокойно. Към това зовеше спокойствието на геня. Гол го кръста, той се сети нещо, наведе се през борга и пипна водата. Мпре, не беше толкова топла! Прибра се в кабината, махна панталона, събу голните си гащи и обу бански гащета. Тя е сама, помисли си Марогера и излезе от кабината. Младата жена побърза да изчезне в къщата. Малката, не те ли е страх в това голямо учреждение, а? На твое място ще загина от страх... Ти какво си застанал тука, право срещу мен? – запита жената от дълбокия лабиринт на къщата. Той седна и запуши. Тялото му излъчваше здраве и красота, известно тяло, наградено на две поредни Нептунови тържества, но вече готово да напълнее – под гърдния кош се зараждаше нещо като коремче. Не бързаше. Цигарата му се услаждаше винаги – и преди, и след гмуркането. Щом я доуши докрай, облече стар вълнен пуловер, постави маската и налага шнорхела. Преди да скочи, зърна красавицата, която изнасяше пластмасов леген на терасата. Тази пък непозната лодка какво ли търси тук? – запита тя. Марогера, който вече набираше дълбочина, отвърна: ще видиш ма, кукло, не бързай и ще разбереш какво търси тази стара лодка тук. И докога ще стоиш под моя дом, а? Ами, де да знам, зависи. От кого? – запита тя. От тебе, отвърна той... Дъното, по което шеташе, му беше познато до втръсване. Долу лежаха няколко обширни, плоски скали, между които се въдеха гънни риби – добро място за лов на попчета с лодка. Оловото и куките можеха да падат леко върху гладката скална повърхност. Легнала сред ливадата от водорасли, белезникавата стръв се забелязваше отдалеч. Тук се въдеха по-гребни парчета. Рибарите предпочитаха това място само в краен случай, когато не можеха да отидат гругаде, защото гъното беше истински капан за котвите им.

Ето едно въже! Марогера го улови и тръгна по него. То го заведе при щока на котвата. Намисна го. Напразно. Не се поддаде, бяха се затегнали двата рога. При това положение котвата никога не би могла да бъде изтеглена вертикално и рибарите правилно са я прежалили, заедно с тринайсетина метра въже. Голям зор са видели те, госта са се мъчили, такава котва не се оставя лесно. Кислородът в гърдния му кош свърши. Марогера се устреми нагоре, без да изпуса въжето от ръката си. Изскочи над водата и шумно глътна въздух. Морето го бе изхвърлило като зряла

череша kokичката си. Господарката на терасата гледаше право към него. Той ѝ се ухили под стъклото на маската. Бях малко на гъното, кукло! Точно единайсет метра дълбочина! Мъжът ти да се убие – не може. Ти била ли си някога там? Дъното е много хубаво нещо и ако си послушна, някой ден ще те забеге. Ръката му държеше края на обраслото с ракушки въже. Но като заплува към лодката, разбра, че тая работа няма да стигне – въжето не достигаше. Като е нямал акъл в главата, трябваше да го пусне отново на гъното и да го вади повторно. И всичко заради тази там, на терасата. Кукло, не видя ли какво направих? Заплеснах се по тебе и слязох на долния етаж без помощна връвчица. Мародера се опита да запомни мястото на котвата и се качи в лодката. Свали маската, съблече пуловера и се отпусна върху седалката. От опит знаеше, че първото спущане е винаги най-резултатно. Отсега нататък всяко ново отиване до гъното ще бъде по-краткотрайно. Ръмеше едва забележимо, приятно време, може да се каже – негово време: в подобен ден да седнеш край масата, че да не станеш. Но за спущане под вода – не, няма видимост. Облече шубата. После измъкна всички въженца с всички разноцветни пластмасови топки, определени да играят ролята на шамандурки. Грабна жълтата топка, хвърли я във водата и като бутна шубата на сухо в кабината, скочи повторно към гъното. Лесно откри въжето на котвата и ловко привърза към него връвчицата на шамандурката. Сега вече мястото на трофея бе набелязано. Имаше достатъчно кислород и тръгна към котвата. Но и повторното съприкосновение с нея го убеди, че няма да бъде лесно. Изскочи на повърхността и шумно налага въздух. Когато успокои дишането си, Мародера погледна бегло към терасата, не видя нищо, пое отново въздух и този път се спусна право към котвата. Да, тя беше залостена яко и само няколко гръпвания надолу можеха да оправят работата. Започна да дърпа надолу. Нещо запука в ушите му – рогчетата късаха връзката си със скалата и се освобождаваха от леговищата си; тригоната се трошеше, а морският мъх се късаше. Тази котва му осигуряваше двайсет или трийсет лева, зависи на кого ще я продаде. А пипне ли някого от онези с яхтите, нищо чудно да откопчи и четирийсет. Изскочи на повърхността щастлив. Кукло, донесе ми късмет, знаеш ли? Тя простираше пране. Той изброи три нежни пликчета и един чорапогащник. В мрачния ден косата ѝ светеше като слънце, пък и лицето ѝ светеше, но най-силно се напращаше нейният бюст. Макар и под блузката, той светеше по-силно от всички слънца на всички вселени, взети заедно. Главата си залагам, че е сама! Сама е в цялата къща и дълго време ще бъде сама, цели месеци, и да ми отрежат ушите, ако не е бременна. Такива ги напомпват и ги оставят да перат, докато мъжете им направят валута по траулерите. Че как се оставя подобна сексуална империя сама на терасата, а? Макар че терасата е скрита за погледите на града, ето, намери се един пират да нападне откъм морето!... Сърцето му изравни ударите си, дишането му се успокои. Вече можеше да направи третото спущане към гъното, но защо не опита чрез издърпване на въжето? Качи се на лодката и започна да тегли. Невъзможно. Трябваше да скача наново. Този път се озова зад котвата и започна да я изтегля надолу, после рязко нагоре. Щокът се

освободи. С последни усилия изнесе цялата котва върху скалата и грасна нагоре. Струваше му се, че ей сега ще се пръсне на парчета под водата и от него няма да остане следа, или пък ще остане един бездиханен труп, който ще скита цяла зима по дъното на морето и влачен от теченията, ще изскочи чак през късна пролет, когато се стоплят водите, за ужас на гларусите, при някой пуст плаж. После гларусите ще свикнат и спокойно ще поцят перата си до него. Представяш ли си – лежиш наполовина във водата, а гларусите се поцят спокойно край теб или се любят... и цвкват... Не само въздух нямаше в тялото му, нямаше и топлина. Дънните пластове на водата бяха студени, дявол знае какво щеше да става тази година, сигурно зимата ще настъпи рано.

Марогера заплува ускорено към лодката. Преметна се на палубата, захвърли маската, махна пуловера и се набута в шубата. Ръмеше. Ах, как се нуждае сега от едно жарко слънце, да го напече, че да разтопи чак бърбреците му. Но ръмеше. През рехавите облаци дифузираше галечна слънчева светлина. Императрицата си беше на сухо, вътре, в някоя от залите на гвореца, гвижеше се гостойно сред стотиците накупии от Гибралтар и Халифакс, същите накупии, които украсяват стаите на съседните къщи, на всички домове в градчето: от покривките за легла до сувенирните коралови късчета. Макар че горните етажи на палата бяха пт шик, чудно защо, императрицата обитаваше само долния етаж. Горните са за чужденците, извика Марогера. Там са многото легла и фаянсите. Може да си хубава, може да приличаш на императрица, но си най-обикновена хотелерка! Разбираш ли?... Той се прибра в кабината... Камерерка си!... Тя излезе отново на терасата с вид на жена, която не се интересува от това, че пред къщата ѝ е закомвена лодка...

Въженцето на шамандурката измъкна на повърхността въжето. Той го хвана. Изработено от синтетични влакна, това въже можеше да издържи тежестта на всяка котва. Тази, която гдваше нагоре, сега напушаше дългогодишното си леговище и се връщаше в сухия свят. Физическото напрежение раздвижваше мускулите и кръвта на Марогера, тялото му бавно се загряваше. Както бе предположил, котвата се оказа фабрична изработка, адмиралтейски тип, от ония, които ги имат яхтклубовете. И никога по-малко от трийсет лева... А градчето сякаш е изградено повторно – всички къщи са нови, изглежда, че жителите му наистина са фрашкани с пари. Ами да, те продават бяла чаршафна площ – всяка нощ по два лева на чаршаф... А ти ма, кукло, вместо да спиш горе, на огромно легло, най-малко четири декара, спиш долу, в кухнята, за да инкасираш повече! Язък ти за красотата! Ако си моя, няма да позволя. Никога!... Тя се появи отново на терасата и за миг му се стори, че не е бременна. Ако не е бременна, то мъжът ѝ е тук. А може и да не работи в океана. Може да е в бакалията или зеленчука. Да, май че не е бременна. Но подобни красиви жени ги взимат главно океанджиите... Ами ако тя няма нищо общо с тази къща? А? Представи си, че е нещо друго, да речем – нещо, което се явява по терасите и само гразни моряците? Ами ако е богиня? Тази нежна кожа и тази руса коса не може да имат нещо общо с града, който е пълен с продавачи на чаршафни площи; неземно хубав град, населен с камерерки и камериери.

Тя не може да бъде камериерка. Ако беше такава, щеше да бъде бременна. Защото кой океанец ще остави камериерката си така, ако не е бременна? Богиньо, извика Марогера, бременна ли си, или не? Тя поливаше цветята. Не съм бременна, отвърна камериерката и отново се превърна в богиня. Това накара ловеца на котви да влезе в кабината. Тук той смъкна шубата и измъкна своята жълта хавлия. Виж каква хавлия имам, рече той и влезе в нея. Беше се затоплил задоволително, беше изпушил две цигари. Русата богиня изтърсваше някакво черджо. Марогера палеше третата цигара. Тя изтърсваше черджето настрана от пликите и чорапогачника. Виж каква хавлия имам, рече Марогера. Освен шубата!... Сега тя изтърсваше малко килимче, от тия, дето се постилат пред леглото. Морето спеше кротко под краката ѝ. Крака или нозе, а? Кажу ма, богиньо, какво носиш долу, крака или нозе? Защото знам, че краката са само за хората. Виж ма, виж каква хубава хавлия имам! И какво тяло!

Марогера хвърли хавлията и остана по гащета. Той не скри хавлията в кабината, нямаше смисъл, вече не рѝмеше. Взе маската и шнорхела. Изправи се на седалката и стоя гълго така. Богинята трябваше да се увери, че тялото му е наистина забележително и ненапразно е печелило конкурсите за Аполон на плажа. Виж как скачам в студената вода и слизам на гъното, където търся котви, рече Марогера. И допълни: защото съм горд и никога няма да продавам чаршафни площи. Той скочи във водата. Но тя, заета с работата си, не видя нищо. Нищо не видя ти, мислеше си Марогера на път към гъното. Язък! Край него се полюшнаха две медузи, по скалната ливада пробягаха попчета. Ето го второто вѝже. На другия му край има котва... Да. Четирирожка. Заварявана от четири извити жезла. Лапите са прибавени допълнително. Тази цепнатина е истинска гробница на котви. Преди две години в същата дупка откри котва-красавица, за която му брѝиха двайсет и пет лева. Студено е, въздухът се изчерпва. Хайде, нагоре!... Богинята чистеше ориз или леща. По-вероятно – ориз. Тя седеше зад масата и пощеше тавата. Марогера подиша известно време над водата, напълни гърдите си и се гмурна. Този път обходи перваза на канарата и го проучи. Нищо. Лапини, лапини, лапини... И малки медузи, като брошки, а тук-там плавно се придвижват абажурите на родителите, които дори не подозират, че дребосъците са техни деца. Друго – нищо. Отново нагоре!... Богинята продължаваше да чопли тавата... Отново надолу!... Този път проучи другата страна на канарата и точно когато се отчая, намери нова четирирожка... Отново нагоре!... Бързай, Марогер! Ще се пукнеш... Богинята не го и погледна. Той бе изпрѝхтял силно, ала тя не вдигна поглед от тавата. Бъррр! Студено – извика той. Никакво внимание. Какво студено море! На нищо не прилича! Заплува към логката и този път трепереше не на шега. Вмъкна се в кабината, смъкна гащетата си, облече първо хавлията, а върху нея – шубата. Дори не мислеше да се показва така опакован и треперещ навън. Отвори бутилката с рома. Пи две глътки. После още две. Това му позволи да захвърли шубата. Вече не трепереше. Запали цигара и излезе на седалката. Бледа слънчева светлина се мъчеше да стопи облаците. Кукло, ако ми паднеш между лапите, ще те удушя, да знаеш, и ще те целувам мъртва, но моя! Добре да го знаеш,

на никого няма да те дам! Като поскача малко на седалката, той хвърли хавлията и отново надигна рома. Куклата остави тавата настрана и вдигна един голям кухненски нож. Доматите бяха измити и тя започна да ги реже. Чак сега Марогера забеляза, че в единия ъгъл на терасата върху котлон бе поставена тенджерата. Жената нарязва домати, остави ги настрана и изсипа съдържанието на тавата в тенджерата. Богиньо, домати с ориз ли готвиш? Да, в ранната есен жената продължаваше да прекарва дните си на терасата. Тук е пренесена цялата кухня. Ами, разбира се, помисли си Марогера, цяло лято сте давали и кухненското помещение под наем! Достатъчно се е гмуркал. Още три котви му бяха вързани в кърпа, ще ги извади следобед, тогава може да грейне и слънце. Тя не беше бременна. В никакъв случай. Значи, по обед трябва да гоїде този, който ще я направи те първа бременна, за да замине. Тя готви за него, двамата ще седнат на терасата и ще се нахранят. Кауза пердута! Безсмислено е всичко останало. Лягай, Марогер, поспи си, стопли се, а после ще отидеш в казиното да се наплюскаш. Днес имаш четири котви, осемдесет лева, заслужава да обядваш в казиното. Той облече ризата си, обу панталон, дори обу и чорапи, защото още поотреперваше въпреки рома. Това не е истински ром, мислеше си Марогера, ако е истински, ще го сгрее за минута, поне така беше чувал, че ставало гругаде. Например в Джамайка. Пусна си музика и заспа. Няколко пъти в полусън гочу как гъждецът потрона по покрива на кабината. Когато се събуди, усети тялото си затоплено, отпочинало и гладно. Погледна часовника – четиринайсет часа. Бързо излезе вън. Императрицата обядваше. Абсолютно сама. Наоколо светлееше. Макар че слънцето продължаваше да се крие, беше топло, морето спеше дълбоко и изглеждаше мътно. Тя се хранеше по начин, който не подобава нито на богиня, нито на императрица – ядеше като човек, нетърпеливо предвкусвал гозбата. Нещо у нея му се стори променено, например косата. Освободена от превръзката си, тя падаше над раменете и дори пред лицето, беше дълга и права коса, достойна и за императрица, и за богиня. Нещо му подсказа, че прическата е променена заради него, заради присъствието на неговия флот в залива. Кукло ма, ти се храниш нарочно на терасата, а? И нарочно си дала свобода на косата си, нали? Чакай, преди това носеше ли рокля? А? Май че не носеше, а сега си с рокля. Поне си махнала престилката. Сега раменете ѝ бяха открити, оттам започваха дълги бели ръце, достатъчно дълги, да стигнат до най-отдалечените кътчета на терасата, да вземат каквото си искат, дори ако се протегнат над морето, спокойно могат да погалят Марогера по косата. Става все по-интересно, извика той, аз съм тук, а ти си там и става все по-интересно, извика той. Ти си на сушата, а аз във водата, но те виждам като на кино, императрице, сама, в стоте стаи на самотния дворец. Заедно с косата си. С дългите си ръце. И със сукката си. Може би месеци не си виждала мъж. Може би зад теб няма нищо, а? Не знам защо, но ми се струва, че целият град зад гърба ти е мъртъв, да, ма Кукло – страшно прилича на мъртъв. И само ти си жива, само ти му даваш живот, там, на терасата, по-руса от русите, по-красива от красивите.

Марогера извади продуктите си на пейката и се постара да приготви един колкото се може по-естетичен обяд. Както ме виждаш, аз съм цар! – извика той. Пътувам с къщата си, където ми скимне, спирам, където искам, спя. Всички заливи са мои, не съм нито работник, нито чиновник, нито продавач – свободен съм и се прехранвам с плодовете на гъното. Ако искаш да те уважавам, напусни стоте стаи и ела в кабината ми. Ще те закарам на хоризонта, където морето и небето се взимат безшумно...

Той режеше домати, ножчето му беше остро, доматиите мигновено се превръщаха в розетки или по-точно – в четирилистни детелини, а сокът им блестеше, доколкото някой може да блесне пред красотата на императрицата. Марогера разположи розетките върху пластмасова чинийка. Ще те целувам и в кабината, и навън. Ще отидем навсякъде. Стига, отвърна тя и се изправи, тъй като трябваше да си сипе още манджа. На кого ги разправяш? Това са измислици, тези неща не съществуват. Повярвай, рече той – зиме, лете, в нек и мраз, винаги, при всички обстоятелства, ще бъдем заедно, ще вадим котви и ще живеем като волни гларуси. Не, отвърна тя и понесе пълната чиния към масата, аз имам сто стаи, балатуми-малатуми и три бани с фаянси, разбираш ли? Разбирам, отвърна той, като нарязваше сиренето, но колко по-добре е вместо балатуми-малатуми да скитаме по водата и да вадим котви от гъното. Ами ти, както си руса ма, кукло, знаеш ли колко добре ще си паснеш с водораслите? Представяш ли си кво става, като се промушиш между тях? А? Знаеш ли, или не знаеш? Стараеше се да реже хляба тънко, изяцно. Императрицата ядеше. Ще се промушваш между водораслите, а белият ти крак ще се мярка между рибите като светкавица, разбра ли? Разбрах, отвърна тя, както ядеше домати с ориз, но не ми харесва. На мен ми харесва тук. Ние се съсипахме, докато построихме тази къща, и сега трябва да чакам мъжа си, който ще донесе валута и много неща за обзавеждане от топлите страни. И само с него ли? – изкрещя Марогера. Само с него, изкрещя богинята. И защо си застанал срещу мен? Тя обираше чинията в движение, отпраща се да си досипе още ядене. Подвоуми се, сипа си само две лъжици и се върна на масата. Марогера набождаше бучките сирене на върха на ножчето и ги поднасяше галантно към устата си, макар че пукаше от глад и можеше да изгълта цялата софра за две секунди. Ще стоя цели дни срещу теб, отвърна Марогера, цяла вечност, докато те подчиня на волята си. Какво ще ме правиш? – попита внезапно тя. Бе, ти ела и ще видиш какво ще те правя. Нали щеше да ме водиш уж на хоризонта? И на хоризонта ще те водя, и зад хоризонта, където искаш ще отидем, само ела. Махай се, извика тя. Не, аз няма да се махна, ще стоя и ще вадя котви пред очите ти. Цял живот ще вадя котви, ще ги превръщам в брошки и ще ги окачвам по бюста ти. За теб е важен само бюстът ми, така ли? Е, не чак, но е доста важен, всичко у теб е важно за мен, но бюстът ти ме омагьосва; омагьоса ме и косата ти, цялата ти руса богинщина ме грабна и ме отнесе. Нима не искаш да заживееш особено? Не, извика тя, защото за теб най-важното нещо си остава моят бюст. Не отричам, каза той, това е доста важна подробност от тялото ти, дори най-важната. Простак! Той отвори една бира с отвертка и я вдигна пред лицето си, с което искаше да каже

нещо и тя сигурно разбра какво искаше да ѝ каже, защото тръсна снага и изчезна в стаите си. Докато пиеше, Марогера си мислеше, че борбата за открадването на красавицата ще бъде жестока, пък и Спарта надали ще я отстъпи без бой, но реши да остане и да се бори докрай. Като почака и тя не се върна на терасата, той се съблече и се зае с изваждането на втората котва.

Изтръгна я и я привърза на въженцето. Бягайки нагоре, той зърна огромна морска лисица и отново си помисли, че му върви на морски животни – може би плуващият свят вече знае, че не употребява харпуни и въдици. Горе денят продължаваше да бъде навъсен. Смъкна маската и погледна към терасата. Нищо. Никой. Три котви за един ден, а? Това е госта добре, нали? Избърса тялото си, а после се разтри с най-сухия край на хавлията, глътна малко ром и навлече пуловера. Пиеше му се. Марогера взе китарата и излезе. Глътна още малко ром. Вече нямаше и помен от галечния зрак на слънцето. Държеше китарата в ръце и пиеше. Пръстът му погали безшумно струните, после по тях се плъзна гланта му, така както се гали кожа: Да отида ли в града, или да не отида? Няма да отида. Добре де, ако не отида, какво ще правя? Дланта му този път се плъзна по гължината на струните. Ще чакам тук, тя ще се появи отново, защото е грешно да не се появи. Тя е красива, но и аз съм красив. Двамата сме сами. На наши разположение са около трийсет легла и две койки. Във въздуха имаше много кислород. Забелязал е, и небеднъж, че след продължително гмуркане тялото му се изпълва с бодрост, пее му се, пие му се, иска да целува жени. Но тази спартанка е страшна жена – нещо средно между гълъбица и вълчица. Тя сигурно е ходила с много мъже, докато се появил океанджията да я налага цялата, без остатък. Такива жени после се прибират и стават верни, но се разхубавяват непоносимо, чак до стъпалата си. Той пие и поглежда клипера на етикета. Колко пъти, в пияно състояние, е казвал, че затова обича рома, защото върви с мезето си: като пийваш, гледаш си платната на клипера, които те отнасят сред пасатите и лъскавите води, пак си пийваш и пак си поглеждаш платната – какво по-добро мезе от това?... Ето я! Излиза на терасата, взима нещо и се скрива. Аха, тя му се сърди.

Китарата му бърза да запее. За какво се сърдиш, красавице? Драм-грам-грам. На мен ли се сърдиш, или на безслънчевия ден? Драм-грам-грам! Ами, затова съм тук. Драм-грам-грам. Понеже няма слънце, бъди ти моя светлина. Драм!... Да бе, такива жени, като се приберат веднъж и – край! Марогера остави китарата, глътна малко ром и без да погледне този път клипера на етикета, влезе в кабината. Беше се почувствувал много сам, никому ненужен ловец на котви, тъжен човек в тъжен мокър ден. Добре де, извика той, докато се събуваше, къде е моят хоризонт, къде е моят ден, кога ще мога да целувам любимата си жена, потънал в щастие? Няма такъв ден, няма такъв хоризонт, не съществуват. Той се тръшна върху койката и реши да се наспи, а после да отиде в казиното, защото му се струваше, че ще пукне от тъга.

Марогера заспа към петнайсет и половина часа, спа два часа и бе събуден от първите викове на спартанците. Да, някой наустина го викаше, зовеше го да излезе, да се покаже. Преди да се разсъни както трябва,

мой измъкна главата си от кабината. Не много далеч, но не и близо, бяха спрели четири лодки.

– Какво? – запита Марогера.

– Махай се! – извика младият спартанец от едната лодка.

– Защо? – запита Марогера.

– Махай се оттук!

– Преча ли?

– Тук няма да стоиш! – извика вторият спартанец от втората лодка.

– Не разбирам защо обаче.

– Ти чу ли какво ти казваме? – запита третият, не толкова млад спартанец от третата лодка.

– Чух, не съм глух! Но защо? Преча ли, какво?

– Махай се! – каза четвъртият спартанец от четвъртата лодка. –

Засега ти казваме толкова.

– Добре де, кои сте вие?

– Ние сме нейните братя.

– Нейните? – удиви се Марогера. – Четирима?

– Не искаме да ѝ разваляш живота! Къде си се наврлял тук? Тя е сама жена. Не искаме да се чува лоша дума за нея.

– Но аз – ...

Защо си застанал тук?

Работя.

– Какво работиш?

– Това си е моя работа.

– Няма да работиш и ще се махнеш!

– Заповядавате?

– Сега ти казваме.

– А после? – озъби се Марогера.

– Ще видиш.

– Искате да се махна, така ли?

– Да.

– Добре де, щом ви е сестра, ще я оставя... Бях решил да ѝ правя серенада, но няма да ѝ правя. Хайде сега, оставете ме и си вървете.

– Ще си вървиш ти!

– Сестра ви няма да закачам, щом ви е сестра и щом сте гошли за това, но няма да си отида.

– Ще си отидеш!

– Ще си отидете вие, а аз ще остана, понеже имам да си върша някои работи. Като си ги свърша, чак тогава ще си отида, а вие ще си отидете още сега.

– Не знам – каза най-големият брат, – сега ще си отидем и ще почукаме, но ако не си отидеш до вечерта, ще си изпатиш.

– Аз ще остана и ще си изпатите вие! А сестра ви няма да закачам, нито ще я фиксирам, разбрахте ли?

– Добре, но ако до вечерта не се махнеш, не отговаряме.

– Няма да се махна.

– Защо смяташ така?

– Ще се махна, когато пожелаая. Утре, вдругиден... Зависи от работата и от желанието ми. Но сестра ви няма да закачам, няма да падне и косъм от нея.

– Ще те махнем – рече някой от братята и побеге лодките към градчето.

Марогера се ядоса изведнъж и ги напсува, но понеже те не чува от шума на моторите, ядоса се още повече заради мужитурството си, обърна се към терасата и размаха юмрук.

– Може да си направена от много хубави неща, но си само сглобена и те презирам!... Защото, когато святната жена я закачат, си мълчи и никой не разбира, че са я закачали. Само пачаврите гизат аларма! Чули ма, богиньо крастава местна? И кажи на братята си, че когато Марогера спи, никой не смее да го буди, може да го събуди само бог и кварталният отговорник!

Той се върна в кабината и надигна бутилката. После се тръшна, но стана и се извика и отново се тръшна на койката. Събуди се в полунощ, погледна часовника, разбра, че е късно за казиното, изпразни бутилката го гъно и заспа постепенно, вслушан в кокошките, които кълвяха по покрива. Вали, каза си Марогера, преди да потъне в големия сън...

А аз ѝ предлагаях да ценим хоризонтите, ядосваше се Марогера при събуждането си, третирах я като мечта. Той плю с отвращение и стана. Беше късно, вън нямаше и помен от ръмвящия ген и гъжговната нощ; навсякъде – топла слънчева светлина. Излезе от кабината, протегна се, загледан в хоризонта, като си мислеше колко хубаво нещо е животът, когато има слънце на небето и котви на гъното. И днес ще извадя, извика високо той. Ако не извадя чужда, ще извадя своята собствена. Обърна се към градчето и се засмя на смешката си.

Пуловерът за гмуркане, който топли тъй добре под водата, сега е мокър и студен. Марогера го навлича и реве от допира го него, после бърза да се хвърли в морето, да изравни температурите. Ето яаааа!... Тя лежеше на петнайсет метра дълбочина, въжето ѝ бе обрасло много – хубава котва, златна котва. Може би лежи пет или шест години. Два пъти е удвал тук, без да я види... Бързо нагоре!... Марогера изскочи високо, като делфин, пое дълбоко въздух, гмурна се отново, този път с тънкото въженце, откри бързо златната котва и я привърза, без да я разклати; нямаше нужда, откритието му лежеше сред „цветята“ и чакаше само да бъде изтеглено. Отново нагоре!... Отново изскочи като делфин и заплува към лодката. Покачи се и се просна под слънцето, по цялото протежение на пейката, от кабината до кърмата. Лежеше с притворени очи, поглъщаше слънчевата топлина. През борда се изцеждаше пуловерът, половината от водата се връщаше в морето, а другата половина се стичаше към трите извадени от вчера котви. Те представляваха купчина ръжда и ракушки, но на всичко му идва редът – и на ръждата, и на ракушките, а след това почистените котви ще бъдат боядисани, за да хванат необходимата цена.

Далечният шум на моторите го накара да се повдигне на лакти и той бе учуден – за първи път виждаше толкова лодки да бързат през морето. Много лодки, може би сто. Марогера приседна и протегна ръка

към цигарите. Запахи, всмукна сладкия гум, облегна се на кабината. Такава картина наистина не е виждал никога. Къде ли са тръгнали? Да не би на празненство? Да е за риболов, не е, почти няма такава вероятност. Сигурно празненство, помисли си ловецът на котви, но олелията е чак до десетия етаж на небето. Логките се приближаваха, нарастваха, моторите им гърмяха все по-мощно и сякаш се разгъваха... Да, те се прегрупирваха и се разгъваха флангово срещу него. Боже, тези са луди, ухили се Марогера. Ами да, те идват към мен, може би искат да правим втори Трафалгар.

Нещо му подсказа, че трябва да вдигне котва, но преди това трябваше да се изпробва моторът. Точно така, стартерът като никога отказа, та се наложи втори, трети, та чак и четвърти път... Слава богу, моторът заработи. Той не го чу, само усети вибрациите на корпуса. Загаси го и тръгна към котвата, но вече нямаше смисъл – логките на Спарта го бяха заградили и нещо пак му подсказа, че трябва да си отваря очите. Моторите притихваха един след друг, настъпни гревна тишина и, кой знае защо, в момента като този, когато беше обсаден, Марогера погледна към терасата. Чудно, царицата не беше там.

– Е?

Мълчаха и хората. Той огледа почти всички лица. Някои му напомниха за братята на царицата.

– Хайде се, ще мълчим ли? Затова ли се събрахме?

Един от моторите на спартанците заработи. Прег него застана логката на възрастен мургаб мъжага с късо остригана, почти нула номер коса, доколкото я имаше, защото повечето коса изобщо липсваше.

– Какво правиш тук? – запита стриганата глава.

– Ти ми кажи какво искаш, пък аз ще ти кажа какво правя – отвърна Марогера.

– Виж колко широко море, какво търсиш в нашия град?

– Разглеждам го – усмихна се Марогера. – Аз съм курортист. Може да си купя и картички, да ги пращам тук-там.

– Ти не си курортист, ами работиш нещо по дъното. Какво търсиш по дъното?

– Брошки, брошки търся – захили се Марогера. – Някои си губят брошките, аз ги намирам и после давам обявление за изгубени брошки.

– Лъже! – провикна се някой зад гърба на стриганата глава. – Той вади котви!

– И друг път е идвал – намеси се втори човек зад гърба на стриганата глава. – Преди две години също вадеше котви.

– Видя ли? – започна отново стриганата глава в настъпилата тишина. – Хората казват, че вадиш котви.

– Чакайте – учудено каза Марогера, – вие заради котвите ли идвате? Аз мислех, че има други причини. Не идвате ли за богинята си?

– Идвате заради котвите.

– Значи, не заради богинята. Боже мой, пък аз помислих, че идвате заради богинята си.

– И заради нея идвате. И за Елена, и за котвите идвате.

В лодките се понесе шепот и мърморене.

– Тихо! – обърна се към хората стриганата коса, а после отново погледна към Марогера. – Искаме да знаем кой ти позволява да идваш и да отнасяш нашите котви?

– Ама вие сте луди! – отвърна весело Марогера. – Слушайте, вие защо не се приберете? Имате да перете толкова чаршафи от лятото. Вместо да перете, се закачате. Защо се закачате толкова?

В следващия миг върху него се изсипа залп от псувни, но стриганата глава успя да овладее положението и този път.

– Колко котви си извадил?

– Сто и осем!... Долу е плантация за котви.

– Да ги гаде! – провикна се някой.

– Каквото е извадил, да го предаде и да се маха! – провикна се друг.

– Защо? – поиска да знае Марогера. – По какви причини? Къде е писано, че котвите от гъното трябва да се предават някъде?

– Те са наши котви!

Последните гуми бяха изречени почти едновременно, от всички.

– Ахааа, ваши! Ами като са ваши, защо не слезете да си ги вземете? Защо чакате да ви ги извадя и тогава...

– Ти трябва да се махнеш и вече да не се явяваш насам. Ти вадиш котви и ги продаваш.

– Ами продавайте ги вие! Знам, че ламтите за много, знам че искате да не се минете, но защо не си ги прибирате от гъното, а? Законът на морето е такъв – каквото намериш на гъното, е твое.

– Това е нашият град! – извикаха няколко души.

– Но гъното не е ваше.

– Наше е!

– И котвите са наши!

– Никой няма право да взема нашите котви!

– А пък аз няма да ви върна никакви котви и ще извадя всички други котви от гъното и ще ви ги дам само срещу заплащане! Разбрахте ли?

Моторите заръмжаха.

– Какво се ежите? – изрева Марогера и грабна брадвичката. – На кого се ежите?... Вместо да перете, се зъбите!...

Той мина на бака, размаха брадвичката и отсече въжето на собствената си котва, така както се постъпва при внезапно бедствие, после се върна на кърмата и преряза въженцето на плякмата си, а след това натисна стартера и моторът заработи.

– Перачки на чаршафи! – викаше той. – По цели дни перете чаршафи! – Сега гласът му надвикваше всички шумове на моторите. – Хайде де, гонете ме!... Да ви видя!...

Да говорим за мотора на Марогера сега е излишно, това е мотор с известност по цялото крайбрежие. Още в първата минута Марогера се изплъзна от преследвачите си, като реवेशе и гразнеше хайката. Но спартанците не се отказаха от гонитбата. А и преследваният, вместо да изчезне по посока на своя град, започна да си прави шеги. Лодката му се върна на няколко пъти и се връза в редиците на врага.

– Хайде де, няма ли да ме хванете?... Не можете!... Вас ви бива само да перете!

Преследваният викаше с пълен глас, но мисълта му се връщаше към тъжния факт, че днес му се бе случило за първи път да реже въжето на собствената си котва и че това не са хубави работи.

– Защо не ме хванете? – предизвикваше той, префучавайки под носовете на спартанците. – Ха-ха-ха!... Ще ви закарам в открито море и ще ви потопя един подир друг, да знаете!... Перачки, с перач...

Едно весло го удари по главата. Марогера залитна и полегна върху мотора. В следващите секунди върху гърба му се стовариха още сто, пък може би и повече весла. Някои от тях го заръгаха яростно, отместиха го от мотора и го избутаха към борда. Тогава моторите започнаха да замлъкват, замряха и остана само приятното съскане от двигателя на преследвания.

– Ще краде котвите ни! – извика някой.

– Нашите котви! – извика друг.

Лодката на Марогера проряза флотилията на спартанците и се отправи към открития хоризонт. Главата, ръцете и торсът на разбойника висяха през борда и при всяко ново полюшване се приближаваха към повърхността на морето. Най-напред във водата се връзаха ръцете, после главата и тъй като всичко това натеза, тялото се изхлузи изцяло през борда и потъна под гланца на бездната. Като кон без езгач, лодката се устреми напред и просто не знаеше какво да прави с мощта на своите конски сили. А Марогера слизаше към гъното, между облаци атерина, между полилеи от медузи, кръвта му багреше обграждащата го бистрота и се разтваряше в морето, за се превърне във вода; тялото му слизаше надолу, бавно полегна сред пампасата и се извърна с лице към небето, а отворените му очи сякаш продължаваха да поглъщат чудесата на света.

*Ия Кива**Украйна***СТИХОТВОРЕНИЯ**

* * *

Радостта на нощта, отнасяща надалеч подплатата
на лилавата рокля
като опашка на голямо животно, превръщайки се в сън,
става реч, в която всички звуци са смешни,
на любовта не ѝ трябва дълъг разговор.

Така, отлепяйки се от пръстите, восъкът става измислица
на новия ден, забиващ думите в сянка от хартия,
върху която в трепета на пръстите избува небесният огън,
който някога е бил началото на всяко движение

Но светлината се изплъзва под грохота с парчетата
на отраженията
във въображението като множество текстове, разхвърляни
от вятъра на съмнението по повърхността на мисълта,
като езеро от згряч,
в който дървото и мъглата се сливат в бавен танц.

Само фенерът на сънищата остава свидетел
на безименността,
сляп като водата, никога неотваряща своя куфар,
в който фотоалбумите на историите сивеят, набирайки
прозрачност,
с която цветята говорят как са изгубили себе си.

Така паметта, повдигнала се на пръсти, гледа в прозореца
на първата къща,
виждайки се голяма, а после все по-малка и по-малка,
и конецът, освобождавайки се от тесните обятия
на иглата,
минава на ситен ход, като в детски език.

* * *

Най-странното, което се прояви във времето за тези
шест години,
това са сънищата за войната, разрушаващи
всички свидетелства

това беше така мръсно,
че сапунът на въображението просто не се пени

и ние го складираме по ъглите на спомените,
за да го сменим, когато земеделците възкръснат

така порязват детската бузка на реалността с ножчето
на кошмара –

и кръвта изтича в теб,
запълвайки бъдещето като ръждива вана

и във водата, оплодена с духа на забвението
започват да звучат моите изтрили се имена

аз съм фуста с мътно лице и с мазна забрадка
бягаща по келоидния белег на железопътната линия
в препълненото с човешка воня пространство
забиващо се в ръчно свитата цигара на вагона

аз съм войниче в казармата затрупана
със сняг като повърня смесена с бинтове
и няма кой да ми каже че отдавна сме вбити от
смъртта
на първия-втори в не първия-втори слой на чернозема
и не можем оттам да се събудим

аз съм човек който влакът затяга
в примката на дима в задушния концлагер
и докато дишам виждам как джуджето танцува
смъртта ми на култа и на патерица

аз съм земя засята с прорезни очи
и от тази земя има толкова⁷⁴ много врати на дланите
че с лъжа всеки път ме водят на клане

и когато водата ми залива гърлото
аз се уча да отварям устата ѝ без език

ФАИНА

блъска по вратата на невидимата нощ с отсечена глава
гнилата зелка на отчаянието – светът стои като вода
в обгореното от виковете птиче гърло на заплахата

докато все по-далеч и по-далеч в паметта си отиваме
изтръгвайки с корена плевела на езика
като шипков вятър от раната в ландшафта

заг портите на смъртта – празни гнезда на корени
каменна светлина над великото бунище на любовта
детските страхове в застиналата люлка на дишането

ние списъците на следите оставяме като снега
на полетата
изцапани с кръвта на свободата от текста
по които дърветата някога се върнаха вкъщи

там кривогледите зверове на люлките на огъня и вината
над дерето хихикат на безчестния празник
и не надушват преместването на земята под себе си

там на бесило то на дългото ехо кухото сърце звъни

ОТРАЗЕНА СВЕТЛИНА

ябълката на добропорядъчността плодоноси
със стволоче
пили дните на седмицата на порцеланови фигурки
на доброто и злото

ако правилно изберем осветлението – танцът на луната
се забързва
и кучешкият лай звучи като гладна песен
на освобождението

о мойсей разкажи ни за живота обикновен и празен
вържи ни с веригата на грижата за благо то на света
и града
порази ни с ум като със семе на живовляк

и ние ще цъфтим като трънливия храст на
цариградското грозде
и ще поглъщаме отразената светлина на слънцето
мекото след мекото на плода докато не ослепеем

а вътре в тъмнината ние ще отрежем езика
на милосърдието
както отрязват етикета от носената шуба
и с пирони ще заковем този който наруши мълчанието

а сега от костицата на страха ще извлечем чувството
за победа
и в грубо сковани щайги ще откараме насилието
както зрели ябълки на пазара на нашите кошмари

реколтата е време свято
и ние го почитаме както умеем
този мъртъв час на нашето равенство

така че бий по-силно бий камбаната на невъзможността
за да станеш свещен орган и светла музика
бий я всеки път
когато почувстваш киселия вкус на ябълки в устата
както собствения си глас зад края на планината

разнеси този звън като зараза от лъжливи движения
върху гърската о която тебеширът съкрушава тъмната

а когато на ръцете разцъфнат розите на скръбта
положи ги в огъня на праведната жертвеност
както в земята спасеното тяло

нашата реколта ще изядем без теб

* * *

така са писали музика оглушалите композитори
движейки се с връхчетата на пръстите си в изкълчените
пространства
към определеността на маковете, цъфтящи
по железницата

ако избираш между нотата и нейното отсъствие
избираш звънтящата заразена кухня, железния ù мост
и ходиш по него сякаш с мътна целофанова качулка

виждаш хорските петна и нищо не чувстваш
даже храната възприемаш прекалено буквално:
като форма и цвят
но не ябълката на желанието, търкаляща се в устата
на петолинието

така те изхвърлят от майчиния аквариум на брега
и се хващат за вика като за клон на здраво дърво
и се люлеят на него, като на зърната на пшеничното поле

ако избираш между вятъра и реколтата
избираш сълзите на разлюлените плевели
и се хвърляш в тях, като в аромата на отсъстващия баща

отрязвайки си езика, като вчерашната памет
докато огледалото на бъдещето запълва лицето

така в мината на белите гробове се ражда цветчето
на въздуха
и расте преобръщайки се навън
като опасност на ребера на изтърканите обятия

ако избираш между водата и водата
избираш калта, украсена с трънливи храсталаци
избираш калта от земята, носа, ушите, очите

Превод Денис Олегов

Катя Зографова
**ЕПИСТОЛАРНИЯТ АРХИВ
НА ВЕСНА ПАРУН В БЪЛГАРИЯ
И НЕГОВИТЕ ХОРИЗОНТИ**

Малко известен факт от биографията на Весна Парун (1922 – 2010) е, че тя избира да живее в България и мисли за нея като за втора родина. Тук тя пише за пръв път пътеписи, създавайки цикъл от 9 вдъхновени текста под общото заглавие „На друго море“. Години по-късно тя включва по-голямата част от образците на есеистичния пътепис в книгата си „Незавършена мозайка“. Овластяла българския език, опознала литературните ни богатства, Весна Парун се превръща в духовен мост между културите на България и Хърватия, като превежда плеяда от най-значимите ни поети – от времето на символизма до своите съвременници: Яворов, Ясенов, Димчо Дебелянов, Гео Милев, Никола Вапцаров, Пеньо Пенев, Валери Петров, Блага Димитрова, Павел Матеф, Дамян Дамянов, Любомир Левчев, Стефан Цанев, Валентина Рагинска. Около модерната поезия на Парун също се формира вдъхновен колегиален и преводачески кръг. В престижната поредица „Съвременни поети“ на „Народна култура“ през 1964 г. е издадено нейно томче с избрани стихове (сред тях и посветени на България), дело на няколко преводачи. Една от тях – голямата Блага Димитрова охотно признава очарованието и влиянието на освободената личност и на свободния стих на Весна Парун върху творческото си развитие... Върху други тя оказва поведенческо и тематично влияние (по мое мнение младата тогава Ваня Петкова видимо подражава на хърватската поетеса). За съжаление, в най-тежкия за Весна финален епизод от нейната „българска одисея“ младата ѝ посестрима просто я изоставя (за това свидетелства запазено късно писмо – оправдание на Ваня Петкова до Весна Парун). Впрочем, като че ли единствен Рагой Ралин от плеядата български братя и сестри по перо, подкрепя със свидетелски показания оклеветената хърватка...

Приятелствата ѝ с дисидентски настроени български интелектуалци като Рагой Ралин и Блага Димитрова, с преводача Ганчо Савов, интересът ѝ към поета-самоубиец Пеньо Пенев, въобще към „майсторите на страданието“, както тя назовава трагичните Яворов и Ясенов, свидетелстват за нейния свободолюбив и опозиционен на тоталитарната власт дух. Експерименталният почин на театралните „Импровизации“ от началото на 60-те години на ХХ век, съавторско дело на Валери Петров и Рагой Ралин, е една от повтарящите се теми в „българските“ писма на Весна Парун. Нейният интелектуален кръг от неспокойни български творци и

философи (сред тях и бъдещият президент на демократична България – Жельо Желев), от изявени кримици и отрицатели на системата, може би обяснява факта защо тя бива „отстранена“ от България през 1965 г., като личните ѝ отношения с философа проф. Иван Славов и съдебните дела помежду биват използвани за нейното неофициално „експулсиране“... И защо книгата ѝ, посветена изцяло на страната ни – „Вятърът на Тракия“, остава непреведена и неиздадена у нас. Наистина, връстникът, съмишленикът и приятелят Радој Ралин ще включи нейни творби в антологията на световната сатира „Смей се, палачо“, за да изрази своята почит към таланта ѝ, но тя излиза десетилетия по-късно, чак през 1993 г. Но е впечатляващо, че в тази световна подборка Весна е единствената авторка жена! Чест прави на Радој Ралин, че той (по свидетелства на покойния Ганчо Савов), се е явил на съдебните дела между Весна Парун и злополучния ѝ любим. Свидетелства за това откриваме в писмата на Весна, запазени в архива на Ралин в ЦДА-ДАА, ф. 1501. Публикуваме ги за пръв път в приложенията на доклада.

Бунтарка е Весна и в личния си живот, в избора си да живее необвързано и волно, поне в първите години от пребиваването си в България. Имах изследователската чест и привилегия да бъда избрана от големия български актьор от Сатиричния театър Вели Чаушев като довереница на неговия съкровен, възхновяващ с творческите си инвенции, красив любовен сюжет с хърватската класичка Весна Парун. Той се вплита своеобразно в драматичната хроника на 60-те г. на ХХ век, разказана през личната история на хърватската поетеса и българския актьор, който, освен че превежда нейни стихове, сам прописва под благотворното ѝ влияние и днес заема своето скромно място в литературата ни с няколко ценни книги за деца и възрастни. Снопчето писма, които ми подари Вели Чаушев, впоследствие се оказа единственият цялостно запазен епистолярен архив на Весна в България. Факт е, че другите ѝ приятелства, дори това с Радој Ралин, са документирани с по-малко и откъслечни епистолярни свидетелства (вероятно и заради цензурата върху кореспонденцията). За тези значими лични творчески връзки черпим от мемоарите и сродните мотиви в творчеството, но това е тема на друго мое изследване (доклад в сборника на Нов български университет, посветен на 100-годишнината на Радој Ралин).

Днес високо оценявам факта, че като „хомо архивариус“ бях удостоена да разчета и разтълкувам за пръв път тъй ценната кореспонденция между поетесата и актьора. Тя стана основата на книгата ми „Българската одисея на Весна Парун“ през 2015 г. Първата ѝ част „Весна и Вели – история за любов и свобода (роман в писма)“ включва епистолярните послания помежду им в периода 1963 . 1965 г. С един епilog – върху малко листче от бележник, датиращо от 1998 г., в което Весна обичливо-иронично пита своя някогашен любим: „Где си, Вели Чаушев? Танцуват ли още розите в теб?“. Очевидно е, че тук поетесата се заиграва със заглавието на известната пиеса на Валери Петров „Когато розите танцуват“, която преди повече от 30 години е изтеглила Вели на софийска сцена. Във времето, когато двамата се срещат и се влюбват. Интимният

роман в писма съм вписала в контекста на глобалната атмосфера от 60-те – с измамното политическо „размразяване“ в България от 1962 г., последвалата Студена война и всички тягостни процеси в културния живот, произтичащи от новата обстановка в света и в социалистическия лагер. Драматично се сплитат интимният и литературният сюжет, а през цялото време подмолно тече и ескалира и един мрачен политически подтекст, който дава свършено друг мащаб и смисъл на случващото се. Именно той обяснява защо Вели Чаушев никога не успява да посети Загреб и Далмация въпреки няколкото настойчиви декларации, които Парун изпраща на властите, както и факта, че тя никога не бива „отведена“ от своя любим в родния му Златоград в граничната зона на България и Турция... Въпреки това необятното ѝ въображение сътворява великолепна поема, посветена на това българско градче и на баладичната съдба на Вели, сякаш за да докаже, че Литературата е по-силна от идеологическите конюнктури и забрани. „Нощем, когато ме събуди тракийският вятър“ е разтърсващ текст на никога невидения на живо Златоград! Откровение за роговата грама на любимия мъж и неговата восъчно бяла, скръбна майка, погребала седем предишни рожби заради тютюневата отрова, просмукала млякото ѝ... Рядко дори български поет е постигал толкова мощен в дуалистичното си, дълбинно богомилско излъчване на златни и черни мистични енергии, образ на Родоп, Орфеевата планина. „Черната“ поема на Парун я сродява с високите образци на трагика в българската поезия – „черната песен“ на Димчо и Багряна, тъмното от прах слънце на Яворов... Любовта и огромният талант направили чудото Весна Парун да чувства и възприема света като българка. Или като много силна „феминна балканика“, ако предпочетем формулировката на Блага Димитрова...

Направих това лирическо отклонение, за да открия на неговия фон характерността на Веснините епистоли. Те са богат автентичен източник на психологически данни за душевността на поетесата, за съдбовната обсебеност от словото в начина ѝ на живот, твърде различен от обичайния човешки ритъм. Интимната кореспонденция изгражда един пътен, многоцветен и многопластов портрет на авторката си – толкова талантлив, колкото и световнопризнатото ѝ творчество! Понякога между двата жанра „прескачат“ общи мотиви – като тези за екзистенциалното усещане на Весна на гарата или морския кораб като истински дом... Писмата очертават и уникалността на личността ѝ поведение, нервната графика на обръкания ѝ режим на живот, в който генят е отишъл на мястото на нощта. Защото жизнетворческа практика на Весна е да пише в малките часове, а генем да се опитва да си отсъхне... Писмата не спестяват горчивините, разочарованията, нервните сринове, полудите на свръхчувствителната ѝ натура. Не скриват отчаяното ѝ вкопчване във веселия, открит „малчуган“, „хулиган“, „гечко“, „малки гад“, „бисер“ Вели, сякаш тя с тези обръщения заклинателно пренаписва любовния сюжет в леко пакостлив романтично-приключенски приказан код! Благодарността на Весна към любимия човек и артист блика в решимостта да му посвети главната роля в своя бъдеща пиеса. Ослепява като любовна светкавица

в изявлението ѝ, че копнее да направи някого много щастлив поне веднъж, преди да умре... В бита на двамата влюбени несъмнено откриваме и нещо от живота и опияненията на хипитата. И най-важното – между хърватската писателка и българския актьор освен любовта, ученето на езиците и взаимните преводи, се е случило още едно чудо – Творчеството като игра, най-ценната рожба на обичта им, сляла в едно прегръдката на Дарованията и Душите.

Това са най-интригуващите теми в епистоларния архив на Весна и Вели. Подборка от най-знаковите давам в края на текста си, останалото можете да прочетете в книгата ми.

В избраните епистоли (чийто не съвсем „правилен слог“ и езикови грапабини е оставен, както е в оригиналите, защото по мое мнение е част от очарованието им), има директно изречени апологии – на човешката свобода, на Писмото...

Епистоларният архив, пазен десетилетия като скъпоценна реликва от семейството на Вели Чаушев и Елена Карганова (благородно одобрена от Весна за бъдеща съпруга на бившия ѝ любим), сам по себе си е една апология на старогавните сърдечни послания на хартия, пътуващи бавно, но непоколебимо през гържавните граници и цензури... В днешния век на имейлите те стават все по-редки и ценни, превръщат се в духовни реликти... И придобиват стойност на материализирана, трептящо жива с индивидуалните си интонации и почерци, неразрушима Памет. Особено когато са сътворени от световни поети като Весна Парун...

ВЕСНА ПАРУН ДО ВЕЛИ ЧАУШЕВ

10 юли 1963

...Велинко, аз много мисля за нашта първа среща, и всичко ми се струва чудесно логично в своята неповторима случайност. Не мога да забравя едно нещо, което никога не забелязах при хората около мен, мъже или жени – едно нещо, което теб те направи толкова скъп за мене: още от първия миг ти пусна нашата среща в ръцете на съдба, без похлепа, произлизаща от глупавото самочувствие на хората. Въпреки симпатии, ние можехме да чакаме следващата случайна среща, и още веднъж следващата, – и аз бях тази, която тогава побърза да целува мило момче, което покорно и мъдро чакаше да се осведоми, нали наистина е заслужило щастието си. Колкова съм ти благодарна, малчуган мой, че си разбрал всичко. Единственият, който е разбрал всичко! Мъжете и жени[те] не са така внимателни. Тези понякога ни правят толкова неудобност, заради тяхната излишна симпатия към нас, която преди да дочака наш отговор, веднага иска всичко от нас: любов, успех, щастие, дълг. Да ни вземе цялата ни свобода, да сами избираме приятели[те] си. Дори да нас обиди на края.

Аз няма сега да ти пояснявам това. В София ми се случи[ха] много неща от подобен род, и това продължи и тук, благодаря на мойта наивност. [...].

* * *

22 юли 1963

...Ела скоро, изпрати ми телеграма! Морето ще пресъхне, рибите ще полудат. Колкова е скучно. Купих един голям кофер, гледам го и съм вече на пътя. Щастливо момче, волим тебе и табан, целувам всички мишки, които са в него.

Когато ми е най-лошо, започвам да мисля за теб и се смея на глас. Никак не мога да си спомня за какво сме се толкова често карали и един на друг се сърдили през цяло време. Иди при Симеон преди да заминеш, той може би ще ми изпрати някаква книжка поезия. Трябва да преведа един ваш поет. Разбира се, без тебе няма да мога нищо изобщо. Бисер мой, го виждане! Весна.

Много здраве на Радої и на майка му и децата. Кажу му да ми изпрати текста от „Импровизация“ – търсам ти тук за радио вашите хумористично-сатирични неща. И лирика, и за децата, – а аз нищо още немам.

* * *

2 декември 1963

Странно, как се случва това, че винаги искам пак да гоїда и да съм с теб, а когато сме заедно, на мен ми се струва, че щастие то ти не е в размера с разстоянието и с копнежа и настоянието ми да направя всичко, за да това разстояние изчезне. Аз бих искала (поне един път преди да умра), да някой бъде много щастлив при мен. Без това, мойта собствена радост много бързо се превръща в нещо най-горчивото и най-бедното на този свет, нещо по-страшно даже отколкото сегашната ми самота.

Целувки на Кинчо! Много здраве на Радої и на майка му. Аз все повече ги обичам, а и Стефан. Още повече отдалеч – така както ти мен! – а така се обичат само приятелите, не любовници, никак!

* * *

14 януари 1964

Драги мой тъжни и весел Велинко,

Днес получих от теб писмо, това е госта бързо, защото преди два гена чак получих новогодишната картичка. Аз ти писах преди малко гена също.

Драги Вели, твоето писмо гнес много ми помогна да прекарам по-лесно една много лоша нервна криза, благодаря ти. Това гоїде в миг на моето голямо отчаяние и тревога. Аз ти писах вече как лошо живея тук през цялото време. Само работа, и то най-интензивната може би в живота ми. Дойдох от там много добре, всички бяха учугени, с много енергия, здрава, весела, с бистра глава и хубави нерви. Но това е проклето при мен, че аз когато започна да работим, не мога да прекъсна, докато почти не умра от труг. Точно затова ми е забранена тази работа и гадена пенсия, но аз видех да при едни други условия, например като в Боровец или в Банкя ако квартира би била по-хубава, аз би могла да работим без този опасност,

по-малко, с паузи. Но тук, с какво да ги изпълна, тези паузи? Нищо хубаво ме не чака, когато [се] прибера в тази кухня и по-добре да съм затворена тук в стаята и да работя като куче. Този Мирек стана толкова безобразен, егоист, даже се бие вече с майка ми, че на мен ми е непоносимо да ги гледам вече. След голем умен [умствен] напор, самота и безсъние, аз трябва докато ям в кухнята да слушам техните глупости, да наказувам виновния, да се вълнувам, и след това да избягам в студената мъглена нощ, за да нервите ми не пукнат. Вчера аз плаках и се вълнувах целия ден, казах на всички, че са ми безразлични и че не ги обичам, а ти знаеш колкова това е страшно не за никоой друг, а за мене само. Те всички ако би имали доволно пари за други забави, нищо не би се затъжили заради това да не ги обичаш. Колкова ужасно е да се живее със старите и с малките! Това са два света, а аз сред тях трети, ненужен на тях освен материално. Колкова разбирам все повече и Рагой, но все пак тук има разлика, защото той избра сам жена си и ѝ направи деца, а аз само исках да помогна на близките ми. Но това няма вече да правя никога в моя живот. Напросто нямам сила повече. Ако днес не би нашла на вратата от стаята ми твое писмо, което ми гонесе толкова радост и спокойствието, струва ми се, че би била ум-рела от този нервна криза, която получих вчера. Срцето ме гушеше, в мозъка грч, ръцете почти укосени, сама в нощта, всички спят, какво да правя? Даже до лекар да отида нямах сили, а не исках тези да събуждам, те тогава ме презират щом съм болна. Прекарах една от най-тежките нощи. След твоего писмо заспах, хвала Богу, и не умрях! Но се страхувам за нататък, затова бързам да изпращам на редакциите за печатане и да предада поне една книжка и да замина оттук. После ще трябва да се върна след месец-два да предам и оста[на]ли. Става дума за изправя-вяне, но и за недовършените работи, за всичко това би ми била нужна сега бистра глава и силата, но това се свърши, сега за едно време трябва пак да е покой, баните, сън. Ни водата тук нямам, крани изпукнаше от лег. Една вечер от полунощ за щастие, че бях тук и чух, когато плюс-на вода в коридора, всички спяха, ако аз не би чула, всич-ко би било под водата, а най-вече моя стая, която е най-близко. Ръкописи от 7 книжки и писци, всичко по пода на стаята ми непрекъснато от есента, и грехи от лятото, и от есен, и от зима, всички чанти, багажи, пълни с грехи за България, и пари и труд и всичко било би пропаднало. Тогава събудихме и съседи и затворихме крани в мазето. Все пак аз бях весела и почти здрава допреди малко време, но един ден излезох след работата без да спя, след това на другата нощ пак не спях, защото само ако видя аз хартията близо, толкова съм запалена в главата, да веднага сядам и пиша. И така се случу, че повече никак не мога да спя, объркала се една обърканост, която вече бе станала ред, и сега е страшно. Би трябвало да спя нощем нататък, за да мога сутрин да отивам по работите, на банката, по документите, в издателства. Но това ми е засега проблем, как да заспя нощем. Уморена да отивам в град, това вече не трябва да рискувам, заради срцето, този шок да не се повтори. Ще ходя малко за инжекции 10 дена, от сутрин следобед. Значи ако 25 мога да сега на влак, ако не се случу нищо лошо, два дена работа имам в Белград, и на 28 ако

Бог гаде, могла би да бъда там. Нали ще ми се радваш? Това ми е като някакъв детски сън, че ти ме очакваш, Вели, че ти ме обичаш. Аз няма да съм лоша, просто няма да имам сили за груго, освен за нежност! Колкова разбирам, апартамент е празен? Доволно е леглото. Ще пишем на пода! Утре ще ти пиша отново.

Воли те и целува те Весна.

ВЕСНА ПАРУН ДО РАДОЙ РАЛИН

Загреб, 23.VII

Драги Рагой,

Много искам да се запознаеш с този журналист от радио – Загреб, по който ти изпращам сега писмото на Симеон.¹ Ако имаш някой текст, епиграми твои и от гругите, дай на него, защото той е от забавната и от хумористична редакция, и иска да се преведат тука. Аз би[х] могла да преведа може би и от „Импровизация“ някои части, за радио. Миодроз Креицер, даже пише и сам радио-пиеци, една беше наградена преди малко. Запознай го с колегите ти.

А ти и твоите всички у дома, как сте? Колкова искам да отново гойда в София и да ви виждам, по-хубаво ми беше, отколкото сега.

Вели ми писа, че сте тука още и че Кинчо² беше отново опериран. Пиши ми малко. Аз написах цяла книжка епиграми, благодаря на теб.

Довиждане до два-три месеца.

Много здраве на майка ти – аз често мисля за нея и на децата.

Целува те Весна.

* * *

Загреб, 25.1963

Драги Рагой,

Много искам да се видиме отново – тука ми е скучно: само пиша и пиша... А ти? Поне две гуми ми напиши. Аз ти преведох „Сказание за Атила“ и го изпратих на „Jeж“ – не знам нали ще бъде отпечатано. За груго опитах, но ми е трудно без речник. Ще превеждам там като се върна.

На Вели аз писах нека се погрижи да ми намери хубава квартира, за да не живея в хотела, и ще гойда скоро, когато свърши някои работи.

Какво прави майка ти, затъжи ли се вече за мен? А децата? Вели ми писа, че всички сте здрави и много весели. А любов? А Атила? Какво прави той?..

Ако бъдеш заедно с Вели за Новата година, недей го пуска да много пива (пије), по-добре да танцува. Само без целувки!

Аз ще спя тогава. Довиждане! Весна

¹ Преводачът Симеон Владимиров.

² Горемият син на Радой Ралин – Кин Стоянов.

* * *

Радој, моля ти се напиши ми една бележка и нека Симка да я остави за мен в стола. Искам да говоря с теб, ако можеш след 6 или 8 часа вечерта, къде ще бъдеш, или да те потърся по телефона. (Давам го под съг тези дни). Весна

* * *

Загреб, 26.IV.1966

Dragi Radoj!

Ганчо Савов ми писа, че си търсил моя адрес. Ти, най-големият ми приятел в България, от друг да го търсиш! Кой е за това виновен? Не ти се сърдя. Само те упреквам. Колкова картички аз ти изпратих от всякъде. Колкова мислих за теб и приказвах за теб. А ти мен си ме забравил.

Писах на Тонич да ми изпрати карикатури от Димовски и една бележка от теб и от другите, защото без това не мога да напечата[м] преводите в сатиричен нов лист „Парадокс“. Едни българи тук ми дадоха твоята книжка „Личен контакт“ – преведох госта от нея и актьорите четеха, публиката е възхитена от теб. А ти какво правиш? Защо не се обаждаш? Здравя ли сте всички, майката ти, децата? Как върви любов? Как сатирираш? Моля ти се, изпрати ми веднага малката бележка, някакъв поздрав за редакцията и две-три автобиографически – сатирични думи. Или това подай на редакцията на „Стършел“. Аз много се уморих от превеждането на вашата поезия, написах и пиеси, и стихосбирки. Сега искам да гойда пак там. Но не зная по-добре ли е да гойда след делото, или за самото дело. Днес Елена Чолакова ми писа, че делото е 10 май. Аз исках да присъствам. Но тук писателите ми казват, че по-достойнствено [достойно] е да не бъда аз там – а той, мошеник, ако не бъде накаран да призна[е], че трябва да напише едно писмо на Тито. Тука хората почти не вярват, че това нещо е било възможно да се случи. Идват нашите от София и казват, че се приказвали там най-различни приказки за мен. На това искам да сложа край и ще бъда непощадна [безпощадна] към него. Но не зная дали ще мога да издържа спокойно срещата с него в Съда, че ми е отвратителен. Искам да го накарам да си призна/е/ за клеветник и да ми плати всичките разности. Той със жена си мислеше да си урежда животът чрез мен. Радој, аз разчитам на теб, че ще потърсиш веднага Елена и ще се явиш за свидетел, защото иначе може да има съмнение, че той не е виновен и го защитавате. Аз за теб също ще направя всичко ако гойдеш тук и се влюбиш в някоя шизофреничка. И защо не идваш? Чакаш да остарееш?

Пиши ми този път, веднага, моля ти се. Какво мислиш: по-добре ли е да гойда след делото? Целувам теб и майка ти, и малките също. Весна.

(На бялото поле отстрани на писмото е добавено: П.П. И една твоя карикатура ми изпрати. Веднага! П.П. Нека да ми напише и майка ти поне две думи. Аз мисла за нея често. И Кинчо нека се погнуси, и Стефчо¹. Купих в Италия боички за тях. За рисуване.)

¹ По-малкият син на Радој Ралин.

Никола Иванов
ПАМЕТ ЗА МАЛИНА ТОМОВА

Малина Томова е сред най-интелигентните, деликатни, изискани и стойностни български поетеси, които дебютираха през 70-те години на миналия век и продължи да твори и в началото на 21-то столетие. Става дума за поетеси като Калина Ковачева, Миряна Башева, Рада Панчовска, Валентина Радинска, Надя Попова и още няколко. Поколение поетеси, което продължи най-добрите традиции на предходничките си, наградни и създаде облика на българската женска лирика за периода.

Малина Томова търси същността отвъд видимото. От срещата и общуването с нейната поезия човекът става по-човечен, излиза настроен на особена, почти метафизическа вълна. На някакво ирационално ниво осъзнаваме, че всичко, което правим и мислим, рефлектира далеч от обзримата от нас реалност, ние „катапултираме“ на други нива. Защото стиховете ѝ отиват отвъд първия план на думите. Но не само за да търси контекст, а да ни накара сетивно да почувстваме енергията на думата, нейните вибрации. Тази лирика се отличава с подкупваща мекота и доверителност на поетичния глас, с тънки културни асоциации. Като всеки значим творец Малина Томова успява от гребните детайли на бита да очертае целия мир на Битието. Чрез поезията си тя успява да превърне баналните неща в значими, да ги види и изрази в по-широк контекст. Чрез своята зряла поезия тя ни убеждава, че духът е по-силен от плътта. Стиховете на Малина Томова са изпълнени с онази необходима хуманистична универсалност, без която една лична изповед не може да бъде общочовешки значима.

Малина Томова не робува на класическия стих, а стихотворенията сами си избират формата естествено и непринудено. Тя прибягва и разчита в поезията си преди всичко на мълчанието, което е езикът на сърцето. Творбите ѝ обогатяват поетическото въздействие тъкмо с приглушената женственост, с мъдрото смирение и приемането на живота без героика, с мекотата на тихото битие. Чрез стиховете си тя съгражда такава душевна субстанция, чрез която не само се приближаваме към пространствата на духа, но същевременно показва тяхното съзвучие със социалните ѝ и етични схващания, с представите ѝ за съвършенството. Всичко това тази поетеса постига с висока култура, но тя не води до книжност, културните асоциации са естествени и логични, те правят лириката ѝ по-богата, съдържателна, философска и полифонична. Никъде в стиховете ѝ няма да усетим преизграване и фалшив тон, или пък филологията да ни се стори водеща и в повече, защото тя е автентична поетеса. Нейните стихове са лирични и субективно изповедни, пределно наситени със субек-

тивен лиризм. Малина Томова е самобитна, оригинална в творчеството си, различима и физиономична поетеса и като стил, и като израз, и като концепция. Тази поезия възвисява човека над унието, над гребнавите житейски битки, омрази и страсти. Това е поезия на тъгата, но не на безумешната тъга на отчаянието, а на благородната тъга, всеопрощаваща, израз на изстрадана мъдрост и един вгълбен поглед върху живота.

„Книга за Малина“ излиза повече от десет години откакто поетесата си отиде от този свят. Заслуга за появата на сборника имат главно издателката и поетеса Божана Апостолова, съпругът на Малина, големият български поет Иван Цанев, който е и съставител на книгата. Това са спомени и посвещения, отзиви и преклонения към Малина Томова.

Божана Апостолова споделя в своите спомени: „Приятелството ни датира от ранната ни младост. Четяхме заедно стихове, коментирахме писанията си, носехме в душите си талантливите поети. А и не само в душите си. „Седмица“ – първата поетична книга на Иван Цанев – тя носеше непрекъснато със себе си, дори в джоба си... Още не го познаваше лично, но го цитираше, галеше корицата на книжката му с гългите си пръсти...

Малина беше само на 18, когато пишеше страхотни стихотворения – с внезапни поанти, с необичайна образна система, с оригинална структура, със само нейна си, особена чувствителност, която очароваше готам, че нямаше поет в Пловдив, който да не бе забелязал и оценил таланта на това момиче. А аз тогава имах привилегията да съм до нея и да се радвам на приятелството ни.“

Божана Апостолова запознава Малина Томова с Иван Цанев и пророкува, че след година ще се оженят, което и се случва. Иван Цанев я допълва в „Моята най-първа среща с Малина Томова“: „Той се запознава задочно с Малина от нейни стихове в списание „Тракия“, което му правят силно впечатление. В спомена си Иван Цанев споделя: „Когато Божана Апостолова, с която се познавахме от „Бамбука“, ми каза, че едно пловдивско момиче (без да спомене името му) разнасяло моята „Седмица“ и цитирало стихове от нея и през ум не ми мина, че това може да е същата млада авторка от списание „Тракия“. В края на 1971 година Божана доведе пловдивското момиче в писателското кафене на „Ангел Кънчев“ 5. Когато ми го представи като Малина Томова, аз си помислих, че е станало някакво недоразумение. За разлика от момичето на снимката, това беше подстригано и носеше очила, не излъчваше меланхолия, а по-скоро напрегнатост от необичайната роля, която му предстоеше да играе в тази своеобразна литературна „сгледа“. Аз също бях напрегнат и не съвсем адекватен, дори не намерих сгода да кажа на момичето, че съм чел нейни стихове и че ги харесвам. Но когато ги изпращах на изхода, Божана се обърна към нас и рече: „Помнете ми думата, най-късно след година вие ще се ожените!“ И се оказа права...”

Малина Томова е помогнала безкористно на много автори по различен начин – житейски, битово, издателски. Няма да намерите човек, който да каже лоша дума за нея и семейството ѝ. С Иван те винаги бяха готови да приютят нуждаещ се от подслон, да споделят проблемите му, да го окуражат и успокоят. В книгата десетки споделят за тези неща. Ще цитирам само Лидия Гълъбова: „Тя беше от онези вгадена в работата си

съществува, пуснати между нас, за да дават пример и опровержение, че сме способни единствено да си причиняваме злини... Помня я топла, усмихната и окръглена след третото си майчинство, когато най-после се запознахме, а аз вече бях приключила следването и прописала стихове..." И след като Малина я кани в прочутата им семейна кухничка и прави каквото трябва за младата поетеса. И това е постоянното победение и отношение на Малина към пишещите.

Затова десетки повече или по-малко известни автори ѝ посвещават свои стихотворения с признателност и непресторена любов. Ще цитирам сама стихотворението „Светулки“, което ѝ е посветил големият поет Първан Стефанов:

Понякога си мисля за светулките.
Навярно са играели на жмичка.
Но в гъстите жита са се изгубили.
И самотата тъй ги е изплашила,
че в своето усилие отново
да се намерят почнали да светят.
Да бяха кацнали по раменете ни –
взаимно щяхме да се улесним.
Но много са наплашени от бухали...

През 1996 година Малина Томова основава престижното издателство „Стигмати“. В продължение на 15 години с неговото лого и неустовият труд на собственичката излизат десетки книги българска и преводна поезия, проза и хуманитаристика. Сред издадените автори са Сафо, Пиндар, Марсел Пруст, та до Збигнев Херберт.

Малина Томова е превела книги на Виктор Шкловски, Наталия Илина, Ксения Некрасова, отделни творби на Андрей Вознесенски, Лев Озеров, Новела Матвеева и други.

Ще завърша със стихотворение на Малина Томова и Иван Цанев. Стихотворението на Малина е „Ако не вярвате“:

Дори и слънцето на ежелюбовта
едва ли може да озрее вредом
и целия живот да стопли изведнъж.
Все ще остане някое студено кътче,
самотна болка, таен плач, тревога тъмна.

Тогава угват те, светулки сиромашки
и всяка сестрински протяга лъч,
изгаря с нежното си кислородче
ръждясалите ранички по скръбната гуша.
Какво ли си говорим с моите приятелки?

Вместо подаръци разменяме си грижи,
споделяме си някой задушевен стих

и се опитваме да разчетем по нощното небе
 писмата-предизвестия за новата епоха.
 В неосветената от слънце земна половина
 щастливо диша друг живот, подлунен.

И без да питате, ще си го кажа:
 раняваща любов ме съюзява със мъжа,
 а милосърдието със жените ме сродява.
 Ако не вярвате на мен, тогава
 попитайте Калина, Катя,
 Наташа или Маргарита.

*Става дума за Калина Ковачева, Екатерина Йосифова, Наталия
 Учиндолска и Маргарита Венкова, приятелки на Малина.*

И сонетът „Малина и духовете“ на съпруга Иван Цанев:

Безумни гноми ли взривяват своите подземия,
 та цялата градина е осеяна с къртичини?
 Ако се спъне в тях дете, задъхано от тичане,
 ще падне и едва ли някога ще се възземе.

Зли духове невидимо из въздуха витаят.
 (Или са призраци от снощните кошмари?)
 Погонена от своя страх, дано Малина свари
 да прибере децата ни и да заключи стаята.

Докато пиленцата тя го полага завръща,
 дано и гървоядите не са прояли къщата,
 за да не рухнат в прах усилията на Малина.

Пази я, Господи, от болести и от разруха
 и я закрилай срещу военствените духове,
 прати ѝ зълб с клончица маслиненя!

Малина Томова бе най-голямата опора на Иван Цанев.

*„Книга за Малина“, Иван Цанев, съставителство и бележки, Издател-
 ство Жанет-45, 2022 година.*

Лалка Павлова

**ИЗМЕРЕНИЯТА НА ДУАЛИЗМА
В РОМАНА „СТРАННИЯТ РИЦАР
НА СВЕЩЕНАТА КНИГА“
ОТ АНТОН ДОНЧЕВ.**

*(преработено и допълнено издание,
„Захарий Стоянов“, 2017 г.)*

Дуализмът (от латинското duo, dualis – две, двойствен) е философска или религиозна доктрина за съществуването на две антагонистични гледни точки за основните начала (както в сферата на представите за света и човека, така и в познанието за тях), на вечната борба между доброто и злото в заобикалящата ни действителност и в човешката природа. В теологичен план дуализмът разделя света на дело на Княза на Светлината, т. е. на Бог, и дело на Княза на света, т. е. на Саманата. Корените на тази философска теза трябва да търсим още преди новата ера в така нареченото Заратустрово богословие – по името на иранския пророк Заратустра (628 – 551 г. пр. н. е.). Според него има само един истински бог (Ахура Мазда), Мъдрият повелител, но неговите последователи вярвали в съществуването и на зъл дух (Ангра Майнцу), като в реалния свят се води постоянна и непримирима борба между тях. Всеки човек сам избира на чия страна да застане, но последователите на Ахура Мазда вярвали в неговата крайна победа. Векове по-късно тези схващания за света и човека доразвива основателят на манихейството – по името на родения в Месопотамия Мани (214 – 276 г. от н. е.), който изповядва умерено дуалистичните схващания на кръщелна секта. Представителите на манихейството възприемат Вселената като бойно поле между злия материален бог и добрия духовен бог. Богомилството представлява своеобразно продължение на идеите на Заратустровия дуализъм и манихейството. Възникнало в края на X век на Балканския полуостров и получило своето название от името на българския свещеник поп Богомил, живял по времето на цар Петър (972 – 970 г.), споменат в „Беседа против богомилите“ от Презвитер Козма и в „Бориловия синодик“, богомилството се разгръща в два философски варианта, противопоставящи се един на друг – крайно, абсолютно богомилство, и умерено богомилство, което смекчава остротата на схващанията за дух и материя, за сътвореното от Бог и създаденото от неговия първороден син Саманаил. Поп Богомил поддържа идеята, че реалният свят е създаден от Дявола, а душата на човека е божие творение. Според акад. Йордан Иванов (1872 – 1947 г.),

изследовател и тълкувател на „Тайната книга“ на богомилите, в нея е представено учението на умерените дуалисти:

„В цялата „Тайна книга“, от началото до края ѝ, е прокарано гледището на умерения дуализъм, който приема закръглена форма най-напред в България, през X век, и получава името богомилство. Докато правоберното християнство изповядва един творец на всичко видимо и невидимо, един творец Бог, който се проявява в три лица – Отец, Син и Свети Дух; докато крайният дуализъм признава две изконни начала, равноправни и враждуващи помежду си, един добър Бог и друг зъл, богомилството се явява като примирение между строгия дуализъм и християнството. Богомилството приема един предвечен Бог, срещу когото се опълчва по-късно Сатанаил, който е негов син или пръв ангел, става враг и съперник, създава видимия мир и човека, за да бъде най-сетне победен от Бога, който остава сам и вечен господар, под чиято закрила блаженстват праведните.“

(„Богомилски книги и легенди“, Йордан Иванов, София, 1925 г., с второ фототипно издание от изд. „Наука и изкуство“, 1970 г.)

В българската белетристика са познати немалко художествено-исторически произведения, които засягат темата за същността, мястото и значението на богомилството в националната ни история. Макар и да не е център на изображението, в тетралогията си за Асеновци и Второто българско царство, Фани Попова Мутафова посвещава много страници от своето повествование на богомилството и йерархията в неговите среди, на причините, които го пораждаат, на същността на философско-теологичната му доктрина и размерите на неговото разпространение в българските земи. С темата за богомилството са свързани и романите на Емилиян Станев „Антихрист“ и „Легенда за Сибин, преславския княз“. Романът на Антон Дончев „Странният рицар на свещената книга“ обаче ни казва и нещо повече чрез поставянето на онтологичния проблем за дуализма като принцип в изясняването на началата на всичко съществуващо, на системата от възгледи за света както чрез отразената действителност в романа, така и с образната му система и акцентите върху гносеологичните аспекти на богомилството – за познанието и връзката между обекта и субекта в него. В сюжета на романа Антон Дончев представя по художествен начин пренасянето на Свещената книга на българските богомили до албигойците в Южна Франция и битката при Монсежюр през 1244 година. Организираният Албигойски кръстоносен поход, организиран от папа Инокентий III и римокатолическата църква през 1209 – 1229 г., си поставя за задача да унищожи ереста при катарите. За постигането на тази цел са създадени Доминиканският орден и Инквизицията. Хиляди привърженици на дуалистичната катарска секта са убити, изгорени на клади или изчезват в подземията на Инквизицията.

Достоверността на въведената историческа информация е акцентирана както чрез специфичната композиция на романа – в рамките на 15 дни главният герой (Анри дьо Вентагорн – Боян от Земен) записва преживяното през изтеклото негово житейско време, подлагайки го на безпрецедентен безкомпромисен аналитично-оценъчен анализ, така и с

избора на тина повествование – Аз-формата. Дуалистичната същност на богомилството е подчертана дори чрез имената на главния герой, който съчетава в себе си две различни личности, всяка със свой мироглед, което е посочено още в първото изречение на романа: „Наричаха ме Анри дьо Вентагорн, но размених името си с името на един мъртвец.“ Името е основен идентификационен знак, който отделя един човек от друг. То има не само голямо социално значение, но и дълбок езотеричен (скрит) смисъл. Неслучайно в библейската „Първа книга за царете“ се казва: „Каквото името му, такъв ще е и той.“ В древността името на човека се възприема като символ на нещо съществено в характера, в мирогледа или кастовата му принадлежност, то има силата на амулет. Промяната му е показател за промяна на политическа или религиозна ориентация, на социален статус, на роднинска принадлежност, на местоживеене или професия. То е свързано и с престижа, с реномето на отделната личност в общественото пространство. Според Петър Дънов най-важна в личното име е първата му буква, докато следващите изразяват атмосферата на осмисления жизнен опит, а последната бележи еволюцията на идеите и личния избор на индивида. Името преобразува колективността в индивидуалност и събужда енергии със заклинателна сила, която обединява две въздействия – за утвърждаване и за разрушаване. Личното име на човека е свидетелство за победа над стагното съзнание, то носи в себе си концентрирана енергия и затова някои изследователи го определят като акумулатор, който едновременно взема и дава в зависимост от това дали имаеш, или нямаеш „антена“ за улавяне на енергията на Логоса. Затова смяната на името се възприема като смяна на идентичността на човека. При главния герой на Антон Дончев обаче промяната става постепенно – като бавно действаща отрова определени факти от действителността рушат изконната истинност на вярата му. През 1215 г. крал Йоан Безземни подписва т. н. Магна карта (Magna Carta Libertatum), която представлява договор за прекратяване на политическата вражда между краля на Англия и тогавашния аристократичен и религиозен клир. В романа на Антон Дончев героият му Анри дьо Вентагорн я определя като „карта против свободите“, защото чрез нея се утвърждава канонът срещу всички ереси, а Четвъртият латерански събор от 1216 г., с папа Инокентий III на върха, той нарича „невероятно сборище, където се изприказваха толкова приказки, че кожата на всички стага говеда по света нямаше да стигнат да се запишат всички високопарни слова за вяра, чест и достойнство, за които откровено зееха разчекнати за лапане и хапане хищни уста...“ Записките на Анри гискредигират официалната религия на Ватикана и чрез избора именно на него за такава важна мисия, каквато е задачата да „арестува“ и донесе в каменната гробница Евангелието на свети Йоан, „Тайната книга“ на богомилите. Дуалистичната същност на света и на човека е открояна и тук, в диалозите от началото на знаменателните „записки“ на Анри – Боян, както чрез неговото лично признание, че въпреки изминалите трийсет години все още усеща със сърцето си, че в него живеят двама души, така и чрез характеристиката на Средновековието – „Същият този Прованс, който рогу албигойците, рогу и вас, рицари-

те, с вашата куртоазия, вашите трубадури и легенди. “Богомилството като философия не е само израз на протест срещу социалната несправедливост, то е и бунт, отхвърляне на двуличната същност на църквата като институция, на нейните лицемерни служители, които отгавна не изпълняват побелите в десетте Божии заповеди, които проповядват на простолюдието. И в никакъв случай не може да се разглежда единствено като идеология на селячеството и на бедните. Нека си спомним изобразието му и в тетралогията на Фани Попова – Мутафова за фамилията Асеновци – голяма част от боярите в дъбра на Борил са богомили, които открито защитават неговата идеология дори на организирания от царя на 11 февруари, 1211 г., Събор срещу богомилите. Явно е, че експлоатацията от държавата и от духовенството е придобила крайно уродливи форми и размери, щом се налага самият цар Борил да участва лично в Събора и дори да заповяда да бъде оставено писмено свидетелство за него за следващите поколения в т. н. Борилев синодик.

Внушението, че богомилството е тайно, забранено от официалната светска власт и от църквата учение, само по себе си говори за изопачаване на смисъла на официалното, институционализирано християнство, в резултат на което настъпват деформации в обществото като цяло; за проникване на Злото, на пипалата на Княза на света дълбоко в психиката както на господстващата прослойка, така и в душевността на обикновените ѝ служители. Рицарството отгавна е загубило своето предназначение – вместо да служи на Христа и Божиата църква, то заменя Божиата майка с дамата на сърцето и „вместо псалми, пее балади“, а в кулите на католическите оргени властват „безчестие и разврат“. Остриетата на мечовете им колят както сарацините, така и онези, които „гнетят слабите“, и вместо да освободят Гроба Господен, разграбват Константинопол. Понятието „вярност към сюзерена“ се е превърнало в стока – „...днес служиш на един господар, утре на друг... ако ти плати повече“. Затова и съвсем не е случаен изборът на Анри за особено отговорната мисия – папата, кардинал Уголино и Доминиканецът познават продажността и алчността му: „Ако Светият отец ти беше казал: Анри, иди и донеси скверната книга на богомилите, ето ти моята благословия, ти щеше да се измееш. Но той ти каза: ето ти пет хиляди златици, и ти прие.“ Продажността на Анри е акцентувана не само за да се покаже неговата опорочена душевност, но и по своему да бъде характеризирани самият папа, олицетворението на католицизма, на Ватикана – той се е превърнал в търговец, в Княз на злото, който купува и продава душите на грешниците за своя лична изгода. Той е този, който отлъчва венецианците, но после ги опрощава, защото срещу тази „прошка“ получава Източната църква и една пета от плячката. Страшни са за Ватикана и църквата богомилите, тяхната Тайна книга и еретиците албигойци, защото те отричат властта на папата и защитават чистотата на вярата. В света, в който живее, Анри осъзнава, че не би могъл да бъде друг: „Алчен бях, защото всичко около мен се мереше със злато – и кръвта, и честта, и вярата. Няма добър кон, няма силно вино, няма топла жена без злато. Струваше ми се, че нашите рицари не викат „За по-голяма Господня слава!“

и „За Сен Дену!“ , ами „Злато!“ и „Земя!“ . Така в записките си Анри откроява победата на Княза на света над Княза на Светлината:

„В годините, когато еретиците с право гromяха делата и слабата на свещенослужителите, кардинал Уголино, епископ Остия, син на граф Тристан Конти, водеше скромен и чист живот, с който заслужаваше слабата на човек с безукорна съвест, високо благочестие и забележителни знания. Но този горд и неотстъпчив човек, като сложи тиарата (тройна яйцеобразна корона, увенчана с кръст и три венеца, символ на Света Троица, б. а.) не съумя да се откъсне от мирските страсти. Повече приличаше на ревнивия Бог от Стария завет, отколкото на земен пратеник на кроткия Христос. Няма нищо по-страшно от праведник, който се мисли за непогрешим. За него всичко е позволено, той има правото да съди, но не може да бъде съден.“

В лицето на кардинал Уголино читателят вижда лукавата същност на Княза на света, скрил истинското си лице зад фасадата на официалната религия във Ватикана. И затова не се изненадва нито от гръмките му думи за заклеимяване на еретиците, нито от нареждането да се откаже християнско погребение на труповете им, които „валят във отсветената земя, плячка на орли и псема“. Дълбокото познание на политическите и социалните проблеми на своето време и отражението им върху човешката психика постепенно подготвят Анри дьо Вентагорн за приемане на новата мисия на своя живот. Сблъсъкът на старата представа за Света гора, Царевград Търнов, планината с приказната крепост, „несътворена от човешка ръка, недостъпна за враговете“, целия този свят на сънища и блянове, с новия град, който „приличаше на труп, облечен в ярки разкъсани одежди, яростно терзан от зверове и гложден от червеи, потънал в изпражнения и благовония“, сега ражда онзи „горещ въглен“ на мисълта, който го кара да отиде да вземе книгата вместо мъртвия пеец Пейре. Мислите на Анри повеждат с него тайнствен диалог и го карат вместо да иде при цар Борил и да му предаде посланието на папа Инокентий III, да послуша вътрешния си глас, дошъл сякаш свише от някакво неземно пространство: „Заклевам се – дори не помня в кой миг ми дойде наум да взема името на загиналия албигоец Боян от Земен. Не помня кога името дойде при мене. Навярно името и образът на човека, който стоеше зад името, бяха живели скритом в ума и сърцето ми.“ Той, рицарят, неочаквано осъзнава, че онова, което сближава българския селянин с французина, наречен албигоец или катар, е унижителното икономическо положение на обикновения човек от низините, и че учението на богомилите му връща загубените изконни човешки ценности. По думите на самия Антон Дончев „по някаква Божия Благословия, в един от преписите на Тайната Книга е написано: „Тази книга е донесена от епископ Назарий... България...“ Ние сме показали на европейците начин да стоят изправени, да гледат Истината в Очите и да не се страхуват от репресиите. Защото всичко това се плащало с кръв, със страдание и ужас.“ (Акад. Антон Дончев, „Идеите на богомилите се превръщат в основа за събуждане на човечеството“, Пор-

мал 12). Затова и героят му Анри носи образа на загиналия албигоец Боян от Земен в душата си, има усещането, че той го преследва и го кара да преценява постъпките му, да го нарича „ту герой, ту безумец, ту глупак“. И го обсебва по такъв начин, че в края на краищата той взема решение да отиде на срещата, на която чакат Пейре, и да се представи за Боян от Земен. Мистификацията придобива стойността на прераждане на героя, защото, макар и несъзнателно, от служител на Княза на света той се превръща в защитник на Княза на Светлината.

Анри – Боян идва в Царевград Търнов в сложен политически момент. Предшествениците на Борил – Асен, Петър и Калоян – признават правото на личен избор за вероизповедание на всеки българин (в това число и на еретиците) в името на крайната обща цел – възкресяването на Симеонова България на Балканския полуостров. Борил обаче се противопоставя със силата на цялата си царска власт на богомилството и превръща в жива рана българската земя. Времето преди и след Събора срещу богомилите (1211 г.) е време на ужасни страдания и изпитания за всеки, който по някакъв начин се противопостави на монарха или на служителите на църквата – и то с жестокост, която многократно надхвърля гоненията на еретиците в Европа:

„Тук нямаше клади, на които да горят хора. Българите бележеха с нажежени жезла, режеха носове и уши, бичуваха с вериги. И почти един до друг горяха огънят за еретик и огънят за печено агне. Палачът с нож в ръце режеше жив човек, а до него месарят кълцаше заклан овен. Еретиците, разпнат на колелото за изтезания, вопиеше, но не по-слабо реवेशе продавачът на пържена риба. Страшно беше. И странно.“

Страшно, защото Царевград Търнов, центърът на света, границата между Изтока и Запада, между Севера и Юга, събира на едно място кръстоносци и сарацини, по улиците му се разминават ромеи и латини, нормани, руси, кумани и печенези. И странно, защото около една кошара, в която като овце са затворени стотина богомили, обикалят мъже „с маски на зверове, дошли като че ли от друго сборище, може би на демоните.“ В някогашната цветуща българска столица сега властва Сатаната – под наметалата на латини и кръстоносци светят ризници, лицата им са скрити под маски, защото „вършеха дяволско и позорно дело – бяха дошли да купят еретиците за роби“. Като опитни търговци те отделят гребните деца и кърмачетата от майките им, чиито писъци се смесват с грънкането на лютнята и песента на Вентагорн „Щом от сърце не пееш ти...“ На фона на тази жива картина от земния Аг Антон Дончев извежда диалога между Анри и богомилския гедец, в който са преплетени онези философски, теологични и социални проблеми, които стоят в основата на българското богомилство. Свещената „Тайна книга“ може да не е написана от апостол Йоан, но тя е дело на българския поп Богомил отпреди повече от двеста години и никога не може да каже „дали поп Богомил не е бил апостол Йоан“. Идеите, заложени в нея, привличат не само обикновените албигойци, но и „барони и графове – дори един крал“,

който също става богомил. Богатият по-трудно приема Истината в новото учение, защото „на следващия ден трябва да раздаде имота си“. Има обаче и съществени различия между българските еретици-богомилци и албигойците. Ако българите вярват, че Исус Христос е бил богомил и е приел жертвения си агнец, вярвайки, че „семето трябва да умре в земята, за да израсне клас“, албигойците искат Свещената книга, „за да я превърнат в знаме, което да върви пред една тълпа от мъже с мечове“. Те имат нужда от нейната сила, за да държат мечовете си в ръце, докато този беловлас старец води след себе си босоноги, вдъхновени мъже и жени, които оставят палачите да правят с телата им каквото поискат. В романа на Антон Дончев драматичната същност на богомилството е разкрита чрез словото на гедеца и неговите последователи. Те вярват, че Бог съчетава в човека видимото и невидимото, смъртта и живота, и му показва два пътя – тъмен и светъл, на доброто и злото, като му дава правото на избор, за да види дали той изпитва към Него любов или ненавист. Те са убедени, че Бог е изпратил единия свой син – Саманаил, творецът на видимото – да направи тямлото на човека, на което после Бог е дал гуша и правото на избор. Но тъй като „хората се правели, че не различават светлото от тъмното“, Бог им изпраща втория свой син – Исус Христос, да им посочи пътя към Светлината. Богомилският гедец сякаш говори едновременно на Анри и на Боян от Земен, словото му е разтърсващо за героя, но поражда и много въпроси: „А дали Бог не е накарал сина си Самана да сложи маската на лицето си, червена като разжарена пещ? И след свършека на времената дали Самана няма да захвърли маската си и да застане – светъл и чист – до своя баща, нашия Бог? Защото Христос и Самана са братя...“

Представата за Царевград Търнов в романа на Антон Дончев неслучайно е изградена като своеобразен център не само на света, но и на богомилската ерес. И Яна Язова в романа си „Левски“ с особена гордост и родолюбив пламък заявява: „Ръката, която първа запали този пожар в България, бе ръката на един недоволник от живота и още на един поп, който бе вътре и напусна Божия дом поради голямото си недоволство. Този поп се казваше Богомил. (...) Напразно върху костерите горяха мъже, жени и деца. Преследваните от един огън отиваха другаде и обръщаха нови народи към себе си. (...) Тяхната борба в Европа трая цели три столетия и остана в историята под името Ренесанс – Възраждане.“ (главите „Недоволни от живота“ и „Поп Богомил“). Утвърждаването на България и Търнов като център на богомилската ерес има и своите исторически основания във факта, че още от средата на X век българското богомилство, като умерено дуалистично теологично учение, ползва за своите нужди „Тайната книга“. Явно съдържанието ѝ е получило голяма популярност и на Запад, щом към средата на XII век тя поема своя път от България към Северозападна Италия. В своите изследвания на съдържанието и пътя на „Тайната книга“ акад. Йордан Иванов посочва:

„Когато, към средата на XII в., имало само едно дуалистично епископство в цяла Италия, именно в Ломбардия, то се смятало за клон на

българското богомилство. На събора на гуалистите в Караман, до Тулуза, през 1167 г., епископ Марко от Ломбардия представлявал българския умерен гуализъм. Това единение между България и Италия прогължава и през следващите два века. Твърде естествено е било следователно, гето Конкорейката черква, която заедно с Драговицката, по свидетелство на същия Сакони, са се смятали за майки на всички гуалистични общини в света.“

В съчинението си „Изложението на катарите и бедняците от Лион“ (1250 г.) доминиканецът-инквизитор Райнер Сакони сочи 14 общини на еретици, които водят своя произход от България и Драговичия. Оттук, от българската земя, започва бунтът срещу лицемерието на официалната църква, чиито служители, заслепени от алчност за власт и богатство, се отдалечават от хуманната същност на християнството като философия. Те, богомилите, верните последователи на Бога, отричат всичко земно и материално, плод на Сатаната, и издигат в култ човешкия дух и Светлината, които нямат нужда от декора на църкви, икони и лицемерни свещеници.

В първата част от записките на Анри-Боян за петия ген Антон Дончев изгражда представа за един грандиозен спектакъл, на който могат да завидят и най-съвременните театри. Светлина и мрак, тишина и звук, говор и песен, небе и земя последователно разгръщат пред читателя сценични картини, които формират идеите за философско-теологичния фундамент на богомилството. Космогония, христология, сатанизъм и есхатология се сливат в една обща амалгама, предизвикваща съответни емоционални реакции и психологически състояния у Анри, въздействия му като магия и го въвежда в един друг свят, който има космически измерения. От раздвижените небеса слиза Сатаната, водейки след себе си небесните ангели. Заг двете крила на неочаквано гръпнатата завеса се ширва огромно езеро с черна вода, „гладка като замръзнала смола“. По повърхността на езерото бавно се плъзва сал с изправен върху него огромен черен гол мъж с черни криле, черно лице и маска, през чиито процепи се виждат пламтящите огнени очи и уста на Сатаната: „Приличаше и на ангел, и на дявол – както ги рисуват в черквите.“ Сатаната слиза в черната вода, а от гладката ѝ повърхност бавно се подава черна ръка, в чиято длан лежи шепка кал. Отстрани се плъзва втори сал с парче земя и купчина кал. Земята расте, върху нея изпод ръцете на Сатаната се появяват влечуги, животни, треви – всичко, което „лети и плъзи“, е творение на Сатаната. И пак той, като изкусен грънчар, оформя от кал и глина човека „по свой образ и подобие, за да му бъде слуга“. Нито бликналият пламък от устните на Сатаната, нито прегръдката му обаче не могат да го съживят. Като неподвижна безжизнена скулптурна група стоят „двамата черни човеци – дяволът и калният човек“ – до онзи момент, когато от отвора в тавана на пещерата се изсипва върху черното езеро сноп светлина, който съединява земята и небето. В сияйната колона се появява огромен гълъб с широко разтворени криле, държащ в ноктите си пергаментен свитък. Пред очите на всички се извършва чудо, което

изтръзва възклика „Книгата, книгата...“, а над човека слиза благогата на Бога, вдъхва душа и съживява създадения от Сатаната човек от кал.

Дуалистичната същност на богомилството е внушена не само чрез съдържанието на специфичния театрален спектакъл, но и чрез цветовия контраст – Анри и присъстващите хиляди коленичили мъже и жени са облечени в бяло, докато езерото е пълно с черна вода и самият Сатана е „черен мъж с черно лице“. Белият цвят съдържа равни количества от всички цветове в спектъра и затова се възприема като безпристрастен, независим, неутрален цвят. В световното културно пространство той символизира чистота, невинност, почтеност, равенство, знак е за откровение и опрощение, поради което е сравняван с бял лист, на който още нищо не е писано, и поради това дава възможност за ново начало, за промяна към по-добро. И обратно – черното символизира власт, самоувереност, която не признава чужд авторитет, респектира и съблазнява чрез скритото и непознатото, създава атмосфера на тайнственост, изключителност и самоувереност. Черното е абсорбиращ, поглъщащ цвят, знак за падение, за необратима смърт, олицетворение на хаоса, на тъмните сили на злото. Съизмеримо с цветовия контраст звучи и хоровата реплика на братята богомили: „О, Владико, съди и осъди пороците на нашата плът, нямай милост към плътта, родена от тленното, но се смили над духа, който е затворен в плътта...“ За разлика от библейската теза за сътворението и мястото на жената в живота и света, в този грандиозен спектакъл тя е утвърдена като равнопоставена на мъжа: „Господ видя, че на първия човек Адам не е добре да живее самотен. И Господ затова пожела и му даде жена – да върви с него по пътя на истината.“ Обърнете внимание – Господ пожелава и му дава жена! Тя не е създадена от Сатаната, а от самия Бог – при нея и плът, и душа са творение Божие и затова може да „създава“ човечество.

Този нов поглед за сътворяването на света и човека, който предлага богомилството, въздейства с изключителна сила върху съзнанието на незапознатите с философско-теологичната им доктрина. Библията обвързва човечеството с веригите на материалното, което разединява и противопоставя, докато богомилството обединява с чистотата на духа и равенството, получено свише. Затова след рухването на вратата на пещерата под ударите на брадвите на куманите и кръстоносците, богомилите тръгват срещу тях, хванати за ръце като жива верига от плът и дух пред остриетата на копия и мечове: „Страшно е да видиш как над човешките глави разцъфтяват червените цветя на водоскоци от кръв.“ Приемането на мисията да бъде „страж и пазител на книгата“ по новото име – Боян от Земен, предсмъртните думи на гегеца „Помни мравките – те събират Божието зърно, има и мравки воители“, и поръчението да занесе книгата на „братята албигойци, за да се превърне тя в знаме и хоругва в тяхната борба“, извършва онова прераждане на Анри в Боян от Земен, което осмисля живота му от този миг до кладата под Монсежюр.

Религиозните, нравствено-етичните и социалните възгледи на богомилите имат своите корени в реално съществуващата действителност. Техният дуализъм е резултат от дълбокото социално разделение

и унижителното положение на обикновените тругови хора, принудени да се превърнат в слуги на материално обезпечената светска власт и забогатялото духовенство, които трупат своите имоти чрез експлоатацията на принизените слоеве на обществото. Затова богомилите вярват, че всичко земно е творение на Дявола; че угването на божия син Исус Христос трябва да спаси човечеството от властта на Сатаната; че Христос не е равен на Бога, а е излъчено от Бога Слово, което трябва да насочи хората към пътя на спасението. Макар и победен от Дявола и разпънат на кръст, той няма да се откаже от борбата си срещу Злото и тази борба ще завърши в едно далечно бъдеще, когато Христос отново ще слезе при тях в деня на Второто пришествие и Страшния съд. Тогава божият син ще въздаде всекому справедливост според делата му, като Сатаната, неговите последователи и всички грешници, земни властници и потисници, ще бъдат обречени на вечни мъки в ада, а праведниците ще се радват на вечно блаженство в рая. Така дуализмът постепенно, с течение на времето, ще даде път на монизма.

Според отношението към справедливия финал на борбата между Бог и Сатана, богомилите се делят на умерени (които вярват в победата на Доброто над Злото) и на крайни (които считат, че битката между Бог и Сатана ще продължи вечно, без краен победител). Богомилството, като социално-религиозно учение, критикува не само светската власт, но и църквата с нейните служители, обвинявайки ги в алчност, в порочен начин на живот и трупане на материални блага и излишества, изобличава противоречието между думите и делата им, докато мнозина от вярващите християни умират от глад. Според богомилите църквите са обикновени сгради, в тях няма нищо свещено, защото са творение на Дявола и обиталище на демоните, неговите помощници. Затова не признават кръщенето и другите обреди и тайнства, не вярват в чудотворната сила на кръста, на светената вода, на иконите, мощите и другите реликви, нито в светото причастие. За тях истинни и праведни са само четенето на молитвата „Отче наш“, взаимната изповед, приемането на нови членове в тяхното братство и изборът и въздигането на старейшините. Затова след смъртта на дедеца, възложил мисията на новопокръстения Анри-Боян от Земен да бъде войн пазител на „Тайната книга“, героят на Антон Дончев го вижда по нов начин: „Беше мъртъв. А изглеждаше безсмъртен.“

„Покръстването“ в новото учение обаче се оказва дълъг процес и като добър психолог писателят Антон Дончев проследява целия път на душата на своя герой от смъртта на дедеца до кладите в Монсежюр, подчертавайки онези ситуации, в които светлината на новото води ожесточени битки с мрака на дните и нощите от миналото му. Не е достатъчно да скъса пергаментата с писмото на папа Инокентий III до цар Борил и да го хвърли в пропастта, за да зачеркне с този жест всичко, което е било досега. Акцентът върху дуализма като основополагаща характеристика на богомилството в обществено исторически аспект, постепенно придобива нова насоченост – човекът и неговата душевност. Героят на Антон Дончев усеща с цялото си същество, че в него живеят двама души – Анри дьо Вентагорн и Боян от Земен. И той се пита:

„Какъв беше естественият ред и ход на нещата, как щеше да се нареди животът ми, ако вървеше по Божиите и по човешките закони? Боян трябваше да носи „Тайната книга“, а Анри трябваше да го гони. Да го настигне и двубоят помежду им да реши кой да владее книгата. А какво се случи – Боян загина и аз, Анри, пуснах Боян в душата си – не, той скочи в мен, както скочи в езерото от жарава. И сега Анри и Боян деляха едно тяло. (...) Живееше ли в мен Боян, имах ли две души? Съзнанието ми беше утроба, в която зрееше това странно същество. (...) Но дали зародишът на новия Анри-Боян бе изтъкан от Бога? Или от дявола?“

Търсенето на себе си е най-мъчително и най-дълго. Пътят му ще преминава ту през подземията и стълбите на Инквизицията, ту ще излиза от мрака им в светлината на богомилските земянки. По този път ще среща и ангели, и върколаци, ще прекоси и познати, и непознати земи, докато стигне до Монсежюр, онази последна видима еретическа твърдина, в която всяка душа принадлежи на учението: „Както след стихийно наводнение на единствената скала се спасява всяко оцеляло същество, тъй и в Монсежюр се скриха съвършените еретици – самотни сред разлюлялото се френско море. (...) В Монсежюр гоїдоха не само албигойците от Прованс, тук имаше катарни и патарени от Италия, валденци от Алпите, немци, британци, босняци, българи, дори еретици от Киев.“ През лятото на 1243 г., пог стените на тази последна крепост на богомилите, след деветмесечната обсада, десет хиляди кръстоносци очакват рухването на твърдината. Глухи, но могъщи удари равномерно разтърсват каменните ѝ стени, от гредите и потона се сипе прах, цялата крепост се тресе „като замиращо сърце на великан, тръгнал към оня свят“. Тук са събрани 257 съвършени – лечители, звездобройци, ясновидци от целия свят и един български гадател от Родопи, планината на Орфей. Тук Анри-Боян предава Свещената книга на трима мъже, дошли от Пиренеите, Алпите и Пирин – „получовеци, полукозли, леки като рисове, силни като вълци, бързи като усойници“ – които ще скрият книгата в най-дълбоката пещера, ще я пазят, ще я предават на синовете си дотогава, докато гоїде денят отново да се върне при хората, „както се връща кокичето от заровената в земята луковица“. Подготовката за последния ден съвършените посрещат спокойно – сами превръщат в пепел и прах ръкописите си, събрали мъдростта на Египет и Елада, Индия и Китай, на Рим, Константинопол и Търнов.

За разлика от гругите, Анри-Боян може да се спаси, може да сложи отново рицарските шпори, може да излезе извън оградата и да каже „Аз съм Анри го Вентагорн“, и да напусне крепостта. Още повече, че сред кръстоносците е разпознал и един от собствените си кръвни братя. Може!... Но битката между двете му „Аз“ още не е приключила. Той е различен от гругите, които отдавна са избрали своя път и спокойно влизат или в горящите кладни, или с рицарски доспехи и с мечове подкарват към огъня братята богомили. Време е да направи своя избор. При това има и утехата, че е опазил книгата, че съвестта му е чиста и оня Боян от Земен не може да иска нищо повече от него. Спомня си първата среща с дедеца в Царевград Търнов и Божиите слова, изречени от него: „От невидимото

и видимото естество създадох човека, от смърт и живот. И дадох му воля, и му показах пътя – светъл и тъмен – ето ти добро и ето ти зло – избирай. За да видя любов ли имаш към мене, или ненавист...“ Дошъл е и за него денят на избора! Спомените му го връщат назад по изминатия път, към неспокойните нощи на размисъл, защото не може да повярва, че „дяволът е създад устните на Лага, усмивката на Ясен, чистотата на Влад“. И в същото това време вижда онези 183-ма българи, които на 13-тия Божи ден на месец май, 1235 година, при Монтовимер влизат в огъня – не са вързани, но не бягат от него, а сами връзват ръкавите на ризите си, за да умрат презгърнати. Анри и Боян водят битка не само между себе си като душевни нагласи, но и между живота и смъртта, между съхранената памет за случилото се и забравата за него до последния, петнадесетия ден, в който съновигението в утрото му го събужда с наредени върху мוזайката на пога в крепостта Монсежюр бели и черни камъчета. От тях го гледа собственото му лице, което уверено заявява „Аз съм Боян от Земен. Аз съм Боян. Аз бях Боян.“ А навън червените утринни лъчи на слънцето огряват кладата, към която вървят последните свършени богомили и пеят слова от свещеното тайно Пето евангелие на Йоан, слова от неговата, на Боян, книга. Изборът е направен! А листите със спомените за извървения път от Анри до Боян, за светлината, получена от Пејре, от онзи слепец, който говори с птиците, от гедеца, от Ясен, Влад и Лага, от хилядите, изгорени на кладите, тези листи ще предаде на брат си преди да влезе в притеглящата го като магнит жарава. Защото вече е осъзнал, че всеки истински, жертвено вярващ в своята кауза богомил, всъщност е Боян от Земен.

Според историците с превземането на крепостта на албигойците в Монсежюр в Пиренеите от папските войски през 1244 година богомилството изчезва от историческата сцена. Това обаче не означава, че духът на тяхното учение е мъртъв. Защото и в днешния наш свят дуализмът, посочен в тяхното учение, е жив и битката между Княза на Светлината, т. е. на Бог, и Княза на света, т. е. на Сатаната, продължава. Защото и сега човекът продължава да се пита защо има свръхбогати и умиращи от глад хора по света. Кому е нужна тази империя на църквата с нейните храмове-дворци и защо служителите ѝ говорят едно, а вършат друго? Защо, ако са истински посредници между Бога и човека, нямат силата и смелостта да кажат истината в очите на хората? И доблестта да платят цената за нея, както го правят преди векове вярващите в истинността на словото на свети Йоан в „Тайната книга“ на богомилите.

Георги Майоров ДО ХИМНИТЕ НА ОРФЕЙ

Малко е да се каже, че познавам творчеството на поета Тренгафил Василев. Изследвал съм и съм популяризировал орфическите корени на неговата поезия. Сега обаче впечатлява тритомника на събраните му избрани съчинения от издателство „Захарий Стоянов“ (С., 2020).

Първата книга под заглавие „Слънчев наниз“ включва изданията на „Хухленски легенди“, „Момино“, „Стрък от живота“ и „Място за гнезда“.

Втората книга – „Попътни съпричастия“, съдържа литературната кршика и отличията за автора.

Третата – „Свидетелства за времето“, обхваща 19 интервюта и голяма галерия от фотографии за близкия семеен кръг, срещи с творци, културни събития и награждавания по неговия съзидателен път.

По този начин това събрано издание ни представя цялостния образ на човека, поета, публициста, издателя и полковника от българската народна войска. То не е обемисто. Сякаш е изсечено от строгата творческа дисциплина.

За него животът и творчеството не са забавни занимания, а дълг и отговорност. Познавам характера му още от военното училище в Шумен под муншировката на най-интелигентния батареен командир капитан Дончо Иванов Дончев, който след пенсиониране издаде свои книги под редакцията на Тренгафил Василев. След това и Тренгафил още госта години беше стругован като изделие на изкуството в строя. Беше научен по сто пъти да премисля и пресява всяка дума. Понеже изречената грешна команда или заповед се плаща с живот. И той го ден-днешен не си позволи да се погледне на погодно изкушение.

Стихове пише още от ученическите години, но първата му сериозна аудитория е армейският строй. Тази усмирителка на младежките пъпки шлайфа неговия глас, даде му тон за запев, укрепя ръката му до щика здраво да държи перото, вдигна го в набег срещу най-коварния враг – себе си. И той изписа най-съкровениите си възжеления – родолюбие и всеотдайна любов към Отечеството. Затова е нормално първата му книга да е „Разсъмване след залп“. Този залп ни извести, че в българската литература близа талантлив поет.

Някои веднага го определиха като нежен лирик. Не! Още тогава песните му имаха мажорен тон. Слънчевата спица на неговата люлка беше вързана за бащината къща. Там майката беше разсъмвала утрото на звездния му път и той хваща ръката на момичето-поезия, за да го води и да не го пуска до днес. За да има ключа за кованите порти на изкуството. Да се извиси до химните на Орфей.

До излизане на изданието за поезията на Трендафил Василев кривиката се отзовала с две писма и 30 публикации. В писмата Николай Хайтов му казва „Браво!“, а Стоян Каролев е „силно впечатлен ... и очарован“. Тодор Янчев я нарича будна и тревожна. Катя Желязкова – изповедна, образна и свежа. Маргарит Жеков – с библейски мотиви. Благовеста Касабова откроява неговата чувствителност, емоционалност и откровеност, който „превърща скъпите видения в поетични картини“ с доброта, с родови корени, с житна нитка в своя творчески друм. Пенчо Чернаев – сдържана и уравновесена, с пластичност, без декоративни орнаменти и френетични изблици. Нина Андонова вижда стиха му като интимен и страдалчески, кратък и образен. Петър Караангов изтъква „специфичната поетична интонация“ и че звучат като сказания, с родова памет, народно песенен дух, „жива песен“ за съдбата на България. Матей Шопкин изразява възхита и нарича поезията му класика. Непоменатите тук също изразяват положителни мнения.

Подчертавам тези извлечения от литературната кривика като рамка на цялостния образ на поета Трендафил Василев, но това не е всичко. Аз намирам поезията на този творец като нова и стародавна, извисена до теогонните химни на Орфей за по-добър, по-здравословен, по-спокоен, по-човечен свят. И продължавам да твърдя, че Хухленските легенди и тези за село Момино не са само някаква си „свещена цафета“, както изтъква Генчо Стоев, нито само нови мисли с гревни стихове, споделено от Иван Динков, а се родеят с химните на Орфей.

Стиховете на Трендафил Василев са пряко наследство от химните на Орфей и са похвално събитие в съвременната българска поезия. Като познавам и първите стихосбирки на Трендафил Василев, виждам как през годините е отвявал и пресявал своята реколта, колко къклица е изхвърлил, че от поезията му се появява живото скулптурно изваяние – в главата, хухленските легенди, в сърцето колибарските сънища на Момино и стрък от живота на ухо. И това изваяние днес има гнездо в голямото селение на литературата у нас и по света.

От интервютата в третия том е интересно какво е веруюто на Трендафил Василев за талантливото слово, за издаването и продаването на сътвореното от българските писатели.

Като редактор в списание „Армейска младеж“, а впоследствие като началник на Военното издателство, управител на ИК „Иван Вазов“ и директор на издателство „Български писател“, а сега управител на собственото издателство „Българска книжница“, той има богат опит и в издателската дейност.

От интервютата личи неговата отговорност да се поддържа българския национален дух, да се учим от мъдростта и песента на родните места. От пьстрия свят на сърби в армията е почерпил дълбоки психологически познания. Възворил е в себе си воля, дисциплина и характер за градивен живот. Упреква гържавата, че вместо да подпомага българската книга, срути книгоиздаването и разпространението. Допусна издаването на пошла литература, но откри и възможност за появата на ценни книги, които бяха забранени за издаване. Твърди, че творчеството е опора за истински живот.

Сред добродетелите поставя страданието и милосърдието. Ненавижда жестокостта, цинизма и скъперничеството. Четенето и косенето са негово любимо занимание. Затова и откосите му са гъхабо надуплени. Твърдо вярва в бъдещето на българската книга. Само неговото издателство „Българска книжница“ е пуснало за духовния свят повече от 700 заглавия, повечето от които са с голяма литературна стойност, но с болка споделя, че българското писателско съсловие е в най-ниската скала на държавната грижа. Бори се с духовния упадък на технологичното общество.

Сред интервюиращите са имената на Благовеста Касабова, Евтим Евтимов, Воймир Асенов, Надя Попова, Петър Динчев, Ивайло Христов, Иван Сарандев, Румен Балабанов, Георги Н. Николов и други.

Заслужава да отбележа, че освен своето песенно творчество, Трендафил Василев със своята съпруга Станка са отгледали свята челяд – гъщеря Венета и син Веселин, също с пера в ръцете. А след тях е внукът Симеон. И сега гнездото на цялата фамилия е сгушено в София.

Емблематично е как Източните Рогопи, със своята мъдра история, са свели уморено крило в Хухленския риг, за да закрилят рогения, порасналия и приближил се до песните на Орфей съвременен български поет Трендафил Василев.

Ламар. Гео Милев

Стоянка Митева-Балева
НЕСТИХВАЩ ОГЪН
(Книга за Константин Величков
от Прогрум Димов)

С това заглавие излезе новото издание на Прогрум Димов. Познавам около двадесет негови книги, издадени през последните 7-8 години.

Малко от тях разглеждат съвременни автори и заглавия със стремежа да открият творческия заряд и таланта на нашето време и въздействат със силата на творчеството си. Отдавна сме разбрали, че Прогрум Димов има пристрастие към литературната критика и специално към литературната ни история. Той вече е създал немалка поредица от заглавия, които можем да определим като тревожен вик срещу забравата, за отстояване на националната памет за значими личности с подчертан принос в нашия обществен живот и, наред с това са автори на талантливо литературни творби. Те носят гостоверна историческа информация за своето време, но я поднасят със стремежа за художествено, на места емоционално изложение. Като насочва вниманието на читателите към техните дела, авторът за пореден път посочва, че те са незаслужено забравени в мрака на духовното „небитие“.

Интересът към големия българин и творец Константин Величков отдавна се е превърнал в кауза за Прогрум Димов и след множество публикации в периодичния печат за неговия живот и творчество, разглеждани в различни аспекти и по различно време, се появява книгата „Нестихващ огън“.

Първото издание е от 2017 година, сега пред нас е вече нейното второ издание. Защо е необходимо отново да насочим вниманието на културната общественост към житейския и творчески път на Константин Величков? Отговор на този въпрос авторът ни дава в предисловието към книгата. Като повод за това събитие може да се разглежда 115-тата година от неговата смърт. От десетилетия вече той е бил (цитирам) „обект на разнолико проучване и изследване от редица наши изследователи литературоведи, историци и групи родолюбиви ценители на родното ни художествено слово и историческо знание.“ Авторът счита, че наш дълг е да се връщаме към националните ни духовни ценности, които за съжаление, и в наше време нерядко се пренебрегват и забравят. Такава е и участта на Константин Величков, когото Прогрум Димов определя и като забележителен син на Пазарджишкия край.

Ще припомня цитирания от проф. Милена Цанева въпрос: „Защо трябва да си затваряме очите пред неговия невероятен принос към Бъл-

гарското възраждане и национално-освободителното ни движение? Да не говорим за водещата му роля при изграждането на духовните основи на младата следосвобожденска България. Или пък за стореното от него за приобщаването ни към литературна и духовна Европа“. Все още не са изкоренени докрай недомислията и противоречивите оценки на Величковото непреходно родолюбиво дело, с което и сега можем да се гордеем. И все още „Величковата ниба се оказва недостатъчно разорана“, и все още, дори след първото издание на книгата има открити немалко неизвестни или малко познати събития и факти. Това също е важен аргумент те да намерят място в допълненото второ издание. Кой е бил и какъв е бил Константин Величков? За него нищо не се казва в учебниците по литература на децата ни, дори и на студентите от Филологическия факултет.

Така беше, така е и сега. Защо? Продрум Димов се опитва да отговори на този въпрос. Според него ние сме дължници на големите творци на българската духовност, идентичност и гържавност. Той поставя сред тях името и внушителните дела на Константин Величков.

Сравнително краткият живот на Константин Величков е рамкиран във времето от 1855 до 1907 година. Разпознаваме ли днес Величков в общественото пространство? Книгата включва немалко документи, които ни убеждават, че дирята на този твърде образован за времето си българин е значителна. И още – че изявите му далеч надхвърлят творчеството му в областта на литературата, което не е малко.

Той е ренесансово изградена личност, борец по природа, обречен на активно и съзидателно участие в цялостния духовен и общественно-политически живот при изграждането на нова България. Неговата всеотдайност към народните дела стига до саможертва.

Нека се позовем на думите на водещата учителка по литература от пазарджишкия край от първата половина на миналия век Люба Войводова, за която се разказва в книгата: „Тия дни, наг които се спуща вече забравата, формираха тогава своеобразно човека: правеха от малките, обикновени хора – великани на духа и техният огън гори със странен блясък върху челото на Величков“.

За порасналия Константин щастливо е само времето на детството и юношеството. В семейството на будните си родители от рано проявява интерес към знанията и рисуването, рецитира и разказва с дълбоко чувство. Приет е във френския султански лицей „Галатасарай“ в Цариград, където учи френски език и литература. Още като ученик написва пиесата „Невянка и Светослав“. При представянето ѝ в училището събира овациите на цариградската публика с изпълнението си в главната роля на Невянка – според тогавашните виждания за театър. Още тогава Величков е убеден, че сцената е място, което облагородява и извисява човека. След завършването на лицей той става учител в класното училище в Пазарджик (сегашната гимназия). Избират го за председател на читалище „Виделина“ – там сега е неговият паметник. Втурва се с възторг в активна просветна дейност. Междувременно започва подготовката за Априлското въстание, към която неговият буден дух не може да остане зрител. Заедно с баща си е арестуван и четири месеца прекарва в турски

затвор. По-късно описва преживяванията си в мемоарната книга „В тъмница“. В нея разказва за жестоките изтезания и бесилките след погрома на въстанието.

След излизането от затвора приема предизвикателството на борбата за нова България, избран е за народен представител на Източна Румелия, а по-късно е назначен за просветен министър.

Разочарованията и покрусата от несправедливостите в обществото са причина да напусне поста си и да замине за Париж да следва право. Не завършва, защото идеите за освобождението на Отечеството не му дават покой. Покрусен и омерзен е от острите политически борби и прекарва в изгнание цели осем години в чужбина. Пребивава в Цариград, Солун и Рим. След време за тези пътувания разказва в книгите „Писма от Рим“ и „Цариградски сонети“.

Постоянно страда заради участието на своето отечество, но както казва Люба Войводова, за идеалистите няма място на този свят. Постоянни спътници на Константин Величков са бедността и униженията. Натоварва се прекомерно, вече има семейство и дете, а крехкото му здраве трудно понася негодите. За краткия живот, който му остава, успява да свърши твърде много народополезни дела. Работи като писар в Българската екзархия в Цариград, но още в началото на Руско-турската война се озовава в освобождения Свищов и е преводач в руската армия.

В книгата вниманието се насочва и към приятелството и съвместната дейност на Константин Величков с Иван Вазов. Още с първите срещи те стават съмишленици и съидейници по въпросите на литературата и обществено-политическите борби. След назначаването на Константин Величков за министър на просвещението, той сътрудничи на Вазовите издания, редактира учебници и сборници; тяхно общо народополезно дело е съставянето на първата Българска христоматия. Така след Съединението той се впуска в нови начинания. От приятелството му с чешкия художник Иван Мърквичка, който обогатява знанията и уменията му като живописец, се ражда и осъществява идеята за откриване на Рисувалното училище. По-късно то прераства в Художествена академия. Величков полага грижи за театъра и помага талантиливи млади актьори да бъдат изпратени в София и Пловдив. Но вече е болен от туберкулоза. Той е единственият министър, който слиза от министерското кресло по-беден, отколкото е бил, когато е седнал в него. За кратко време е дипломатически представител на България в Белград, но е отзован и пенсиониран, защото е неудобен за управляващите.

Константин Величков е изследван и характеризиран повече като възрожденец, гържавник и духовен геец. Винаги за него се изтъква, че счита за неотменим човешкият, граждански и духовен дълг. Но в книгата на Продром Димов не са поставени специални акценти или анализи на художествени произведения на Константин Величков. Авторът не си е поставил такава цел, но ясно се вижда, че всички изяви на Величков като поет, писател, граматург, публицист и издател следват житейския му път. Той ни е оставил немалко политически и литературно-критически статии, рецензии, разкази, повести, грами и други. Специално внимание

заслужават оставените ни от Константин Величков повече от двадесет живописни платна.

С публикуването на „Цариградски сонети“ Константин Величков се откроява като нежен и чувствителен поет. Известни са неговите творби с патриотични мотиви, със съчувствие към онеправданите и страдащите. Особено въздействащо е стихотворението за Левски, поместено в книгата.

Заглавието „Писма от Рим“ е с познавателен характер, съдържа информация за древните култури и отразява преживяванията на автора далеч от отечеството.

Владеенето на френски, италиански и руски език му дава възможност да бъде талантлив преводач. Благодарение на него българите за първи път се докосват до творби на В. Юго, Молиер, Расин, Петрарка, Пушкин, Лермонтов. Преводът на Дантевия „Аг“ през последните години, когато е с влошено здраве, се счита засега за най-сподобливият. Може да се каже, че преводите на Величков са едни от първите стъпки за приобщаването на България към европейските ценности.

През октомври 1907 г. по време на представление на пиесата „Доходно място“ от Островски, Величков шумно прекъсва изпълнението на Кръстю Сарафов, който играе ролята на идеалиста Жагов, и изобличава управниците и министрите заради тяхната поквара и корупция. Защо? Защото в залата са насядали парвенюта, които жонглират с понятието „народ“, но търсят само печалби на гърба на този народ.

Продрум Димов се позовава на публикацията от Иван Сестримски, според която делото на Величков е проучвано от немалко авторитетни наши интелектуалци и специалисти, които са доказали твърде голямото му присъствие в духовния живот на следосвобожденска България. Сочат се имената на г-р Кръстю Кръстев, Павел Генадиев, Велчо Велчев, Матей Геров, Иван Шишманов и други. От съвременниците най-впечатляващ е приносът на Иван Сестримски. Той полага много усилия през и 1980 г. след голяма пауза издателство „Български писател“ издава луксозно издание на най-популярните Величкови творби („В тъмница“, „Писма от Рим“ и „Цариградски сонети“).

Сестримски се заема и с подготовката за печат на събраните съчинения на К. Величков – в пет тома. Издателство „Български писател“ успява да издаде четири от тях. Съгбата на петия том дълго време е била „под въпрос“. Самият автор е „хлопал на много врати“, но без резултат. Петият том е отпечатан от столичното издателство „Гутенберг“ чак през 2005 година.

От допълненията към настоящото второ издание на „Нестихващ огън“ става ясно, че кръгът на културно-изследователските и литературно-критичните търсения и публикации се разширява, и това още по-убедително откроява значителната роля на Константин Величков в културния живот не само на Пазарджик, а и за цялостния духовен порив на младата следосвобожденска България. Специално внимание е отделено на доц. Ангел Тонов от Великотърновския университет, който, според автора, се нарежда сред най-изтъкнатите величковеди. Като приятна

изненада Прогрум Димов определя изследването на А. Тонов „Константин Величков. Непубликувани статии и речи“, а също и студията „Захари Стоянов – Константин Величков“. Така читателите научават за деликатните взаимоотношения и конфронтацията между двете големи личности в нашия духовен живот. Заслуга на търновския величковед е и първата биография за К. Величков.

За тъжния финал на големия наш роголюбец Константин Величков нека като автора на разглежданата книга да се позовем на думите на Симеон Радев „Величков умря немил-недраг, далеч от родната земя, и аз мисля безспирно за тази ранна съдба, в която смъртта, уви, не бе най-голямото нещастие. Страшен край на един живот, в който пропаднаха толкова дарби, толкова пориви, толкова надежди“.

Гео Милев. Автопортрет, 1921

Кирилка Демирева
**ДА ПОГЛЕДНЕШ ЖИВОТА
ОТКЪМ ВЕСЕЛАТА МУ СТРАНА**
*(Мина Карагьозова, „Веселата страна
на живота“, Фараго, София, 2022)*

Рано или късно поезията сякаш отеснява за духа и той намира път към прозата. Особено когато годините натезжат събитийно. Предположенията, че такъв е и творческият път на Мина Карагьозова, не са без основание. Доказателство – наскоро издадената втора книга с проза. След „Екстаз“ и „Веселата страна на живота“ приютява историите на един живот. На пръв поглед нищо изключително – на всеки се случва какво ли не. И обикновено този „всеки“ продължава нататък с незначителни следи от радост или огорчение. Но не и Мина Карагьозова. Като изкушена от словото тя вижда значимото, знаковото във всяка случка. За нея тя е преживелица, а следователно и възможност да бъде превърната в литература.

Школовката на Мина в поезията е развила фина чувствителност към нещата от живота. Такива, каквито са, но и каквито тя би искала да бъдат. Писателската ѝ рефлексия се проявява в широк диапазон от теми, емоции, съждения и изводи. И което е особено важно – всичко е видно през призмата на хумора, на иронията и самоиронията. Мисля, че това светоусещане е дълго култивирано. След заглавия на поетически книги като „Постоянно местожителство – ага“ (1992), „Струна над бездната“ (1998) някак по новому зазвучава „Душата – горе“ (2019). Тази поетическа книга е мостът към прозата, когато досегът с хората в живия живот става по-значим от сложните лабиринти на душевните терзания.

Заглавието „Веселата страна на живота“ говори само за себе си и за книгата. В калейдоскопа от попътни срещи и спомени оживяват образи, уловени с няколко щриха, но запомнящи се като герои на своето време и на своята среда. Заг привидно незначителното авторката умее да фиксира характер, психологически или социален типаж. Долавя общочовешкото в мярата на българина. Но по-често показва афинитет към сблъсъка на културите – национални или личностни. И за разлика от мрачния скептицизъм на много автори Мина вижда ситуацията, хората и себе си в аспекта на комичното в разнообразните му проявления, но с доминанта хуморът. А той винаги увлича в здравословен смях, какъвто презизвиква и тази книга. В наноптикума от „весели статуси“ попадат пощальонът, който за свое удобство сяда върху литературен

вестник, мърлявият руски милионер, нарочен за жених. А българският кулинарен вкус е подложен на изпитание от бифтека алангле. Тук са българските мъже, които в ситуация, изискваща намесата им, предпочитат „да пушат и да псуват“, т. е. да пасуват. Не е подминат и преводачът, който с дяго Славейковото „акъ балдъръ“ за миг превръща романтичното стихотворение в хумористично. От всяка страница на тази книга изскачат обстоятелства и лица – все по-чудати и смешни. И, разбира се, с различни провокации към авторката, които тя отиграва находчиво. Сюжетите са или утаени младежки спомени, които оживяват изпод перото на авторката, или уловени от настоящето знаци на личното и общественото битие. Според авторския коментар те са синтез на „смешното и тъжното“, а понякога – „на смешното и страшното“.

Хуморът в тази книга произтича не само от преживения културен шок. Хуморът е и ситуативен. Той се ражда от асинхрона между обстоятелства и действия, от емоционални обрати, от разминавания между очаквано и реално случващо се. Читателят не може да не се засмее спонтанно, когато чете за злополучния опит на авторката да поднесе цветя на оперен певец по време на концерт. Или за преживяното в трамвая и враждебността на гражданките, което превръща усмивката на читателя в гримаса. Историите са разказани по чаплиновски с бликаща самоирония и малко тъга. Трагикомично звучат сценките, разиграли се на два етаж – Мина, гладуваща за отслабване и поради това в гранично здравословно състояние, и съседите музиканти отгоре, които репетираат „Траурния марш“ на Шопен. А случката с благодарния баща, трогателна сама по себе си, и козелото като подарък за училищния колектив, „добутал“ сина му до изкласяване, си е направо комичен опус с драматичен привкус от всекидневието на многострадалното учителство.

Авторката проявява тънък усет за високото и ниското в живота, а оттук и в литературата. Този контраст най-често е в основата на противоречието, на конфликта и предизвиканото радикално действие. И тук стигаме до главната героиня – до Мина Карагъзова. Тя е положена в основата на случващото се. Тя води наратива. Тя представя героите като брънка от случвания в житейската ѝ верига. Тя е пресечната точка на всички събития. Действащите лица имплицитно стимулират проявите на един сложен характер, който е поел нелеката орисия да бъде максималист в очакванията си за хората, за постъпките и морала им. Затова ѝ се налага да жигосва със слово, да пуска в ход привидна наивност („Включих вътрешната си блондинка.“), да манипулира с лъжливо твърдение, което е леген душ за мераците на страхливите мъже („Поиграх си като котка с мишка“), дори да глуми по вратите на несъобразителни съседи. Мина (а всъщност героинята ѝ е горда, неотстъпна, волева. С една дума характер – хюбрис. Като самооценка възприемам думите ѝ: „Това, което казвам, че нападението е най-добрата защита, е казано за мене.“ Разбира се, авторката не прави нищо повече от това да ползва един от начините за оцеляване в този мъжки свят.

Без всякаква условност реалното лице Мина Карагъзова е главен герой на разказите. По принцип и в аз-повествованието (каквото е в книгата) литературата предполага някакъв разказвач на втори план. В тази книга такъв липсва. Няма нищо недоизказано и двусмислено. Във всеки ред е истината, оголената правда, защитена от една непоклатима принципност. Възможно е читателят да възрази на места, да поспори с героинята, привлитайки като аргумент християнското всеопрощение. Още повече, че авторката винаги се доверява на божията милост, но вярва и във фаталната съдба, макар да не изпуска ироничния поглед („Силата на съдбата“). Но демонстрираният поведенчески модел във всички случаи е дълбоко обоснован от обстоятелства или личности, невписващи се в „строго охраняваната“ координатна система от житейски възгледи. Начинът, по който героинята отиграва всяка ситуация, провокира размисъл, а това безспорно остойносттава книгата.

Мина Карагъзова е в своето време – и в онова, както казваме, „преди“, и в онова „след“. За политическия водораздел става дума. Епохите „гушат“ в паноптикума от социално разпознаваеми персонажи. От една страна са (не)хербаризиранияте агенти, доносници и номенклатурчици – вехти привидности от соца, от груга – актуалните политици, достойни за „Антинобел“. И всички те, забъркани в хумористичната реторика на Мина, отхвърлят кахърните в последно време настроеня на целокупния български народ, припомняйки му неизменното панта реи.

Къси разкази е жанровото определение на книгата. Това ни отправя към казаното от Алексей Толстой за краткия разказ, който според него трябва да бъде построен върху запетая и „но“ („...но...“). Мина Карагъзова следва тази архитектуроника, но я пречупва през своя си хумористичен стил. Всеки разказ се гради около случка, която тръгва в едно русло, но много скоро то се пречупва към неочаквана развръзка. Онова „но“ у Мина е „Да, ама не!“. То провокира любопитството и го гържи докрай. Личната преживелица акордира на финала в извод, поука, но свежият хумор обезсилва априорната и гудактика. Поуката е центрирана в самоиронията. Тя увлича авторката до толкова, че читателят започва да си задава въпроса докъде е истината и къде започва измислицата. Но тук ще се позова на думите на писателя Симеон Янев: „Литературата е измислица, в която реалното търси смисъла си.“ А безпогрешно голявият смисъл на реалното в тази книга „прощава“ на измислицата. Но пък в името на измислицата (разбирана в случая като художествена условност) не мога да не изразя своето виждане за необходимостта от по-прецизна редакторска намеса.

Книгата на Мина Карагъзова би могла да има заглавие „Хасковски истории“. От началото докрая се чувства гъхът на този горещ град. На пишещата тези редове, живяла немалко години в него, не бе трудно да разпознае места, личности, дори взаимоотношения в определени професионални сфери. Например досетих се кой е писателят минералог, коя е поетесата, емигрирала в Гърция и „изфукала“ се с мастит софийски литературен критик. Но неговата реплика за невежеството на провинциалистите си е заслужавала по-остра реакция.

Софийската премиера на книгата се състоя в СБП в ресторант „Парнас“. Докато в малката зала публиката беше уважително притихнала с надеждата да поеме глътка духовност, в съседство „парнасистите“ успешно достигаха децибелите на вавилонското разноезичие. Напразни бяха призивите за тишина. До момента, когато Мина Карагьозова пое нещата в свои ръце. Бойко устремена (като героинята си от книгата), тя отиде, видя и... победи. Дали пътъом е уловила този сюжет за къс разказ, който творецът живот ѝ поднесе? Бъдещето ще покаже...

Къща музей „Гео Милев“ – Стара Загора

Продрум Димов
ИСТИНСКИЯТ
ВЕСЕЛИН АНДРЕЕВ

Такъв го почувствах, след като пообщувах внимателно с новото издание „Горест и гордост“, което съвсем наскоро ни предложи столичното издателство „Българска книжница“. Всъщност заг това интригуващо заглавие се крие една завладяваща със своето съдържание „Книга от и за Веселин Андреев“. Това е произведение, което с голяма част от страниците си не може да не изненада днешните ни читатели, особено по-старите поколения, които са израсли и възмъжали духовно с това легендарно име от Пиргон.

Както ми обясниха от издателската къща, върху това наистина уникално заглавие е работено изключително отговорно и добронамерено в продължение на година и половина, за да се покаже пред българската общественост реалният портрет в творчески и човешки план на този възторжен певец на партизанското движение. Книгата впечатлява не само с внушителния си обем, но преди всичко с присъствието на познатите вълнуващи творби на автора.

И съвсем естествено започва с добре известните му „Партизански песни“, излезли от печат през далечната 1947 година. Нямам намерение да се спирам на тези творби, защото са добре известни и продължават все още да живеят в услужливата памет на възрастните поколения.

В стремежа си да разкрият в по-голяма широта неговия творчески облик, издателите съвсем целенасочено публикуват отново и някои подчертано приносни празнични и есеистични заглавия като „Партизански разкази“, „Размисли“, „Не мога без вас“, „Умираха безсмъртни“, „Соната за Петя Дубарова“. С тях, от една страна, авторът изпълнява своя синовен дълг и гореща признателност към загиналите в антифашистката борба, от друга, ни въвежда в своя неспокоен и драматичен свят, като ни потапя и в поток от тревожни разсъждения върху душевността на нашия съвременник („Размисли“). В други пък („Не мога без вас“) говори неукротимата болка по загиналите му бойни другари, угаснали в разцвета на своята младост – Емил, Анушка и кумирите му Ботев, Димчо Дебелянов. Имена, скъпи на сърцето му, с чието победение живее до сепия си земен ген.

Включването на изключително вълнуващата „Соната за Петя Дубарова“ в книгата никак не е случайно, защото това негово издание, написано с много обич и преклонение към това толкова преждевременно угаснало гениално момиче, разкрива до голяма степен високата нравствена същност на автора, извисил на погодобаващ пиедестал тази наша поетическа

гордост. Неслучайно, благодарение на неговата авторитетна настойчивост рогната къща на момичето в Бургас е превърната в музей. Лично пред мен изразиха голямата си благодарност и признателност към поета от Пиргон родителите на Петя – Мария и Стайко за стореното от него за увековичаване паметта на покойната им гъщеря.

Съществено значение има безспорно и приобщаването към поднесеното ни съдържание на Литературната анкета с поета, осъществена от Яко Молхов, който веднага ми я предостави след нейното отпечатване през 1988 година. Тези добре обмислени разговори наистина за пръв път хвърлиха обилна светлина върху житейския и творчески път на някогашния партизански политкомисар и се посрещнаха с небивал интерес в обществените ни среди. Красноречиво доказателство за това са и публикуваните отзиви в печата ни. Лично на мен много ми допадна рецензията на Иван Спасов, която открих по страниците на в. „Литературен фронт“. В нея известният ни критик изрично подчертаваше, че анкетата има изключително висока стойност, тъй като тя е плод на откровено колегиално общуване между двама равностойни събеседници – нещо, на което рядко се натъкваме при групи творби от този литературен жанр.

Но пътувайки готук из това атрактивно издание, не откриваме нещо, което да се разминава съществено с познатата ни личност от побалканския град. Потапяйки се обаче в изповедния „Дневник“ на поета, усещаме, че се докосваме до непознати, страшно изненадващи преживявания на поета, които за пръв път стават достояние на българската общественост. Рухват наслояваните с десетилетия романтични представи за автора на „Партизански песни“. Всъщност той си остава романтик докрая на живота си, вярвал и борил се за възтържествуване на великия социалистически идеал. За жалост тези негови възвишени мечти са попарени от промъкващите се и разяждащи безотговорно обществото ни социални деформации. Това разминаване на светли мечти и идеали с налаганата действителност от най-високото място направо вбесява честния човек, непоклатим идеалист. И както споделя неукротимата си болка самият той, заявявайки, че някога на ревностния борец за социална справедливост в Балкана – Веселин Георгиев, е било лесно и е понасял мъжествено, с оръжие в ръка суровите безпоощадни ветрове на антифашистката съпротива, рискувайки живота си в походи и неравни сражения из Мургащ, под Вежен или при гръзката акция за завладяването на полицейския участък на седловината Гълъбец. В същото време небеднъж е грабвал молив, смачкан бележник, за да възнее героизма и себеотрицанието в името на жагуваното светло бъдеще на нашия народ в неповторими стихове. И тази светла вяра в гърдите на Веселин Георгиев го е стопляла, и му е давала криле за полет.

За съжаление, скоро замира голямото опиянение от септември-септемвриската победа и не закъснява засяването в социалния организъм на домораслите нравствени плевели, които загърбват завета на загиналите, погубват вярата в многообещаващия светъл ден и създават почва, в която избуява опасното разминаване на думи и дела, за да взема постепенно връх

недопустимата човешка низост и падение. И тази уродливост погребва всякаква хуманност и зов за социална справедливост, изродена в насилие и престъпления, издевателства върху човешката личност.

Именно тази жестока гавра с великата идея застава Веселин да забрави, че е бил в Балкана Георгиев, а извращенията ще го превърнат във Веселин Андреев, чието сърце започва да се задъхва от постоянно натрупващи се несъгласия, които отпращат безвъзвратно в миналото някогашния млад романтичен ремсисст, заживял с гордост в Балкана с партизанското си име Андро. Отприщеният бент на неспирната и постоянно променяща своя облик партийна демагогия не престава да трупа огорчения и потискащи съмнения в честния комунист, който никога не изоставя своя обнадеждаващ социален идеал. Нима може да се раздели и да изневери на великия Ботев, на чистосърдечния и никога неощастливен в житейски и интимен план страдалец от Копривщица – Димчо, на възторжения певец от Кукуш на червените вълни, на любимия му Ванцаров – последовател по перо и меч на гениалния поет-революционер от Калофер.

Но недостойните безпринципни социално-политически и идейни разигравания, целящи да удовлетворяват недобросъвестни прищевки и да прикриват вземащите все по-големи размери фалш и лицемерие в гържавата го изваждат от равновесие – всичко това подклажда болката и страданието, причинени от измяната, не го оставя на мира ден и нощ. Тези трудно поносими тежнения изтъквават тематичния и емоционален свят на този горещ и парещ „Дневник“.

В тези свои дневникови откровения, наред с постоянното му минорно настроение, ни прави съпричастни и на дружеските му приятелски отношения с колеги, с които е прекарвал понякога месеци наред в писателските почивни станции. Най-много продължително се е задържал в Хисар, където е сътворил значителна част от произведенията си. По принцип се е сприятелявал със самотата, за да може да пише, но не е избягвал, даже понякога е чувствал необходимост от компаниите на Багряна, Дора Габе, Стоян Каролов и други близки колеги. Стараел се е, макар и нерядко лаконично, да отразява своите преживелици, които обикновено са елегично наситени, плод на непресекващите разочарования от присъствието на недъзите в социалистическа България. По това време често са пренебрегвани и заобикаляни тези негативни явления, като се слагаше обикновено ударението на немалкото безспорни големи постижения, които в никакъв случай не бива да се подценяват и омаловажават. Но същевременно на много места в този „Дневник“ ни среща с породилата се завист, израждаща се в недопустима омраза, недоверие към високите етажи на властта.

Тези записи ни дават възможност не само да вникнем в неговото отчаяние и безсилие да промени нещата с личен пример, а язвите непрестанно се задълбочават и тласкат към неизбежния залез избрания социален модел. А след него за жалост реставрацията на капитализма погребва безцеремонно толкова скъпи социално-икономически завоевания на тоталитарния режим.

Същевременно в немалко страници струи искрената му неизчерпаема обич към семейството – съпругата Вера, децата му Владимир и Лиляна,

към роден край и към хората, на които сърцето му цял живот е принадлежало безотказно.

Спомените по родното място никога не го напускат. Колко пъти в паметта му възкръсват свдигните му преживявания от детските и юношески години, игрите с децата, радостите в училището, читанките, христоматиите. В тях откриваме милия му образ на дядо Влайков, когото е обожавал. Често го е навестявал по големия му път и е изгарял от желание да напише нещо за този интересен писател от родния му град, но зает с разни творчески хрумвания, така и не намира време за това. А той наистина е бил влюбен в неговия скромен образ и родолюбиво творчество. Инак как да си обясним, че още в първите си плахи и неуверени прощъпулки в писането се подписва с неговия писателски псевдоним – Веселин.

Пътувайки из този невероятно откритен „Дневник“, усещам, че поетът разголява душата си и ни въвежда най-чистосърдечно в непознатия за нас мъчителен емоционален свят на потисканите с десетилетия открития, за да почувстваме неговата изпепеляваща чувствителност и неугасима преданост към идеали, семейство, близки, към човека.

В това издание навярно ставаме съпричастни на големите душевни терзания, предизвикани от измамите, предателствата в името на личното благополучие. Особено го съсипват жестоките репресии в Съветския съюз, които погубват и скъпия му брат Андрей. Болката по неговата гибел изплаква неугържимо в угнетяващото си повествование „Брат ми, братя ми...“ Той не може да се примири с мисълта, че рухват неговите кумири и възвишени представи за Страната на строящия се социализъм, която затрива своите най-верни строители. Съкрушен, не може да повярва, че страната, която „първа в тъмнината запали звезда“, ще посяга варварски на най-достойните синове.

В това произведение за пръв път се докосваме и до убийственото разочарование от Тодор Живков, позволил си години наред, кога прикрито – кога открито, да бълва ненавист и непростимо недоверие към него. И без да афишира открито огорчението си от незаслужените обиди, с които го удостоява Първия, сътворява своята присъда срещу самозабравилния се властелин с гневното си перо: „Живков – мъртъв приживе“. Пиша днес тези редове и си мисля с каква съвест и морал „Човекът от народа“ хуква към Пиргон през 1988 година, за да манифестира по най-лицемерен начин на 70 годишния му юбилей фалшива обич към „любимия“ Андро – близкия боен другар от Балкана. Поведение, достойно за съжаление.

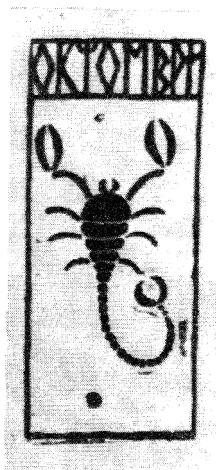
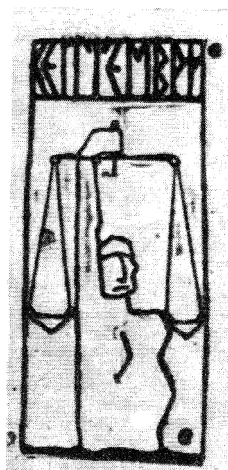
Тази постоянно демонстрирана непочтеност от партийната и гържавна върхушка гоумъртвява и сетните оцелели сили в наранената душевност на поета, които угасват безпомощни след 10 ноември 1989 година. Тогава полетя в пропастта каруцата на тоталитарния режим и застава легендарния поет да отприщи завиряваната в течение на десетилетия болка в прощалното си „Предсмъртно писмо“ от 10 февруари 1991 година. В това съкрушително и толкова горестно „Сбогом“ читателят наистина го побиват тръпки, покрусен от мъка, която нахлува безпощадно в гърдите, притиснат безмилостно от сполетялата ни огромна и неоценима загуба. Тежки мигове – присъда на бездушието, погребало безнаказано

светли мечти и високи неосъществени идеали. Тягостно се четат такива редове – вразумяващ епilog на един достойно извървян път. Тягостно!

В книгата са поместени и немалко спомени, от които струи неизмерима болка, признателност и съжаление. С тях Стоян Каролев, Стоян Матеев, о. з. ген. Любомир В. Анев, о. з. ген. Добри Джуров, Люлина Андреева и други близки колеги, другари и приятели дообогатяват човешкия и творчески свят на легендарния творец от Пирдоп.

Намирам, че твърде съществен принос за изясняване на вълнуващия неповторим образ на Веселин Андреев имат и приложените спомени в снимки. Дълбоко съм убеден, че това издание за пръв път ни показва истинския портрет на един от ярките представители на българите.

19 ноември 2022 година

Гео Милев.
Зодиакални знаци към
„Експресионистично
календарче“

Емил Чоран
**ЕДИН ОТ ПОСЛЕДНИТЕ
 ЕВРОПЕЙСКИ ХУМАНИСТИ**

ИЗ „ФРАКТУРИ“

Емил Мишел Чоран е роден през 1911 г. в Сибиу, Румъния, починал през 1995 г. в Париж. Той е един от блестящите представители на румънската диаспора в Париж (Йонеско, Бранкузи, Елиаде, Виня, Фондан, Цара, Енеску) и е сред най-интересните мислители на ХХ век, един от последните големи хуманисти на нашето време. Краят на отминалото столетие е времето на Емил Чоран и на неговата философия на скептицизма. Ние се нуждаем, докато не е станало късно, да разберем парадоксите на неговата горчива ожесточеност към света и към самия себе си...

* * *

Вече не пиша, защото усещам някаква слабост, отпадналост. Според мен най-важна е силата на чувството, на емоцията. А при мен тъкмо това изчезна. Наблюдавам у себе си някаква умора, отегчение, дори отвращение от изказа. Аз не вярвам на думите! А и литературният спектакъл днес в Париж е вече толкова променен... Всички пишат от сутрин до вечер... Аз пък отричах, отричах през целия си живот... Но вече нямам потребност от онова борбено отрицание! Чувствам се доста изхабен...

* * *

През целия си живот претендирах, че съм най-прозорливият от всички на този свят. Каква мегаломания! Но вярно е, че винаги съм имал чувството, че хората – разбира се, с изключение на мен! – живеят в света на илюзиите. И бях напълно убеден, че те не разбират нищо. Но не става дума за някакво презрение, а просто за една констатация: всички се заблуждават, всъщност хората по природа са наивни. А аз си присвоих правото или шанс, а може би малшанс (както решите), да не се заблуждавам. Да не участвам в нищо, да разигравам театър пред другите, без в действителност да вземам реално участие...

Свободата си остава моята единствена религия; независимостта и изборът да не зависи от никаква кариера. Твърде рано разбрах, че животът има истински смисъл само когато успееш да видиш онова, което искаш. За мен най-важното бе да запазя своята свобода. Да, сигурно животът ми щеше да бъде истински провал, ако работех в някаква канцелария заради

насъщния. В Париж срещнах всякакви неуспешници, хора с качества, някои от тях доста талантиливи, но премазани от канцеларския труг. Всъщност този град до войната беше идеалното място за пропагандни типове. В това отношение румънците бяха всеизвестни. Затова се постарах да избегна унижението да се подчиня на някаква професионална кариера. Успях да постигна това, но за съжаление с цената на други унижения. Предпочетох паразитния начин на живот, вместо да упражнявам някаква сериозна професия. За мен този принцип се превърна в догма. Осъзнах това веднага след като пристигнах във Франция. Предпочетох да живея в нищета, за да съхраня свободата си. Паразитният начин на живот, т.е. райският!, съставен от нереализирани докрай планове, ми се стори единственият подходящ за мен...

* * *

Загубата на съня беше истинско откровение за мен. Дадох си сметка, че той – сънят, е нещо наистина необикновено, че този живот е поносим единствено благодарение на него. Нали всяка сутрин започваме ново приключение или продължаваме вече започнатото, но след едно малко прекъсване. Докато безсънието ни лишава от моментната безсъзнателност, принуждава ни да понасяме прозорливостта през цялото генонощие, през неговите двадесет и четири часа, което е свръхсилите ни. Безсънието е и форма на героизъм. То превръща всеки човек нов ген в предварително изгубена бимба. А животът е поносим само благодарение на забравата – всяка вечер трябва да забравяме, за да поддържаме у себе си илюзията, че животът ни започва отново всяка сутрин. Безсънието ни кара да изпитаме какво е това „непрекъснато съзнание“. Тогава влизаш в конфликт с целия свят, със „спящото човечество“. И изгубваш усещането, че си като другите, защото те живеят в „несъзнание“. Развиваш една налудничава гордост. Казваш си: „Моята съдба е по-различна, необикновена, аз съм непрекъснато буден“. Тогава тази гордост, тази, бих казал, катастрофична, фатална гордост, ти вдъхва смелост. И ти се ласкаеш, че вече не си част от стадото, от обикновеното човечество. Едновременно се чувстваш и поласкан, и наказан. Моята гордост, тази, която ме съпътстваше през целия ми съзнателен живот, „гордостта на прозорливостта“, сигурно води началото си от онова време... Искам да подчертая: един интелигентен, изключителен, дори гениален човек не е непременно проникателен. А пък аз си бях присвоил правото на монопол над прозрението. Но вече не виждам нещата по този начин. Убеден съм, че прозорливост би могъл да прояви всеки нещастен човек...

* * *

Френският език ме успокои, както усмирителна риза може да успокои лудия. Той ми въздейства като наложена отвън дисциплина. Спаси ме, като ме предпазваше от всяка глупост и безумие. Дисциплината на този хармоничен и ясен език напълно укроти лудостта у мен. Признавам, че френският съвсем не подходеше на моята истинска същност, но ми помогна много в психологически план. За мен това беше вид терапия.

Изненадах се много, че успях да се науча да пиша правилно на френски, защото преди това не вярвах, че ще мога да се подчиня на едни толкова строги правила.

Някой каза, че френският е почтен език, че не можеш да лъжеш на френски. Французите, за съжаление, вече не вярват много в своя език. Склонни са дори да го подценяват! Но аз, чужденецът, се отнесох сериозно към него: всяка от своите книги писах поне два пъти. И французите сигурно са останали изненадани от този парадокс: някой си дошъл от Балканите тук, да се упражнява така упорито...

* * *

Бекет беше прочел нещо от мен. Срещнахме се за първи път на някаква вечеря в Париж. Скоро станахме приятели. В труден момент той дори ми даде пари назаем. Всъщност не бих могъл лесно да дам сега определение за този човек. Мисля, че всички грешат в представите си за Самюел Бекет. Мнозина искаха да блеснат по някакъв начин пред него, а той беше скромнен и обикновен, не обичаше никак парадоксите. С него трябваше да се разговаря прямо и искрено. Но най-много ми допаднаше това, че той винаги създаваше впечатлението, че е пристигнал едва ли не предния ден в Париж, а всъщност живееше от двадесет и пет години тук. Да, нямаше нищо френско или парижко у този мъж. Французите не му повлияха нито добре, нито зле. Винаги имаше вид като на паднал от Луната. Самият той твърдеше, че малко се е пофранцузил, но се лъжеше. Остана си чистокръвен англичанин и това много ми импонираше у него. Той никога не ходеше по приеми и коктейли, не умееше, а и не обичаше да води светски разговори. Обичаше да разговаря единствено на четири очи и тогава беше изключително обаятелен. Страшно обичах този човек...

* * *

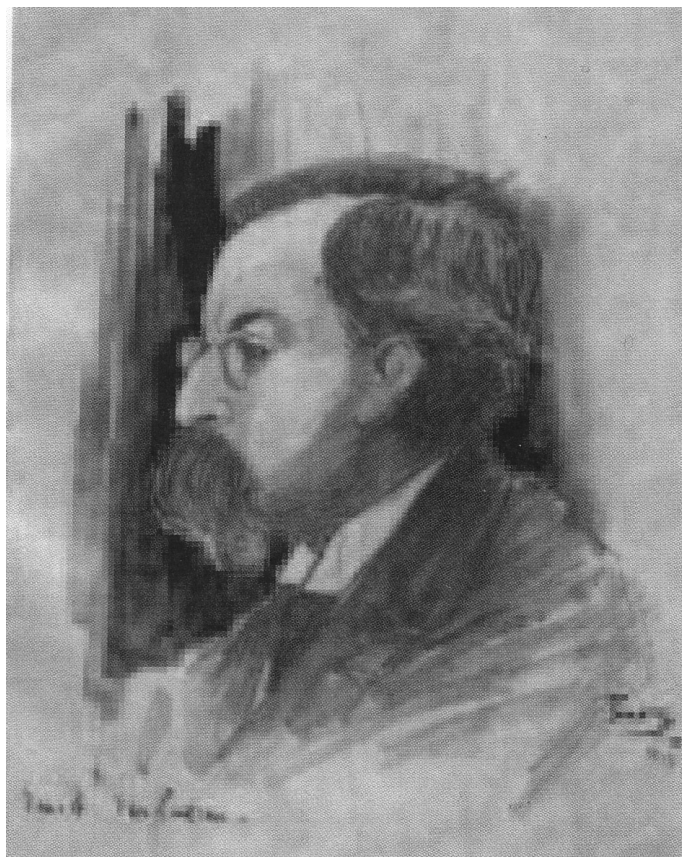
Бях чел някои от работите на Албер Камю и дори го уважавах, защото ми се струваше честен и почтен. Все пак, смятах го, ако не за посредствен, то поне за второразряден автор. В „Галимар“ той беше прочел един мой ръкопис – „Курс по разложение“. Каза ми: „Сега, драги, трябва да влезете в кръга на идеите!“ „Върви по дяволите!“, отвърнах му аз. Той да ме учи, представете си, със своята повърхностна култура! Прочел по нещичко оттук-оттам, пълен невежа във философията, но готов да ме поучава като ученик...“ Сега трябва...“ Тръгнах си много ядосан. Това беше толкова унижително за мен. „Да вляза в кръга на идеите“, като някакъв начинаещ провинциалист.

Ако мога да съм доволен от нещо, това е, че никога не съм се съобразявал с чуждото мнение. Такъв съвет давам на всеки, който се е обърнал към мен. Ако не вярваш в себе си, в своето призвание, в своята мисия, просто няма смисъл да започваш да пишеш. Човек не бива да има доверие в никого, а да вярва единствено на себе си. Съветите, въпросите са само за подробностите...

* * *

Напращивостта на смъртта е нещо съвсем различно от страха от смъртта. Смъртта ме вълнува единствено като края на историята на една лудост. Нормално е да се мисли за смъртта. Тя, разбира се, не е обикновен проблем като всички други проблеми, тя е може би най-главният. И този проблем не може да бъде оставен настрана. Той не е в същата плоскост като другите проблеми – той просто ги заличава. Не можеш да кажеш: „Сега аз ще мисля известно време за смъртта, а след това ще разсъждавам и върху други проблеми.“ За нея, смъртта, или се мисли непрекъснато, или изобщо не се мисли...

*Бележка, подбор и превод
Огнян Стамболиев*

Гео Милев. Емил Верхарн

Иванка Павлова

УНГАРСКИ ПОЕТИЧЕСКИ ГЛАСОВЕ

Иванка Павлова е съвременна поетеса и преводачка. Издала е 10 стихосбирки и една книга в проза, както и седем книжки със стихотворни творби за деца.

Превежда от унгарски и от руски език – предимно поезия. Нейно дело е унгарската поетическа антология „Цветни мастила“. Най-цялостна представа за нея като преводачка на руска поезия дава участието ѝ в антологията на руската поезия „Ята сред безкрая“. В неин превод са също четири книги за деца от унгарски автори.

Работила е като редакторка, като хонорувана преподавателка в Софийския университет „Свети Климент Охридски“ и като учителка по български език и литература.

Член е на Съюза на преводачите в България, на Съюза на българските творци и на Българския хайку съюз.

Носителка е на Рицарски кръст на Унгарския орден за заслуги, гражданска степен.

Шандор Петьофи

РАЗБУНИ СЕ МОРЕТО...

**Разбунни се морето,
човешкото море;
реве, от гняв обзето,
земята и небето
връхлита, без да спре,**

**О, музика бурлива!
О, танц необуздан!
Веселие опива
душата търпелива,
народа изтерзан.**

**С вълни като грамада
морето не една
душа запраща в ада,
строшена мачта пада,
раздират се платна.**

Стихийо разлюляна,
в чиито дълбини
ври яростна закана,
към облаците пяна
високо изригни.

Впиши на небесата
поуката: макар
да плава над вълната
галерата, водата
е неин господар!

Дежьо Костолани

СЕГА ЗА ЦВЕТНИ МАСТИЛА МЕЧТАЯ

Сега за цветни мастила мечтая.

Най-хубаво е жълтото. Безброй писма
с това мастило бих написал
на своето обичано момиче.
Драскулки и японски букви ще изпиша,
една кръжаща нежна птица.
Бих искал още много разноцветни мастила:
зелено, златно, бронзово и сребърно.
Ще са ми нужни още сто, хиляда,
ще са ми нужни още милион:
безмълвносивото и виненото, шеговитото лилаво,
свенливото, крещящото и влюбеното,
с цвят на тъгуващи шибои,
и керемиденочафявото, и синьото, но бледо,
подобно сянката на цветните стъкла
в пролуката на августовско плагне.
Потребно ми е и пламтящото червено,
със кървав цвят като отровно свечеряване.
Бих писал неуморно с тях тогава.
Със синьото – на своята сестра, на майка си –
със златното,
на майка си – една молитва златна,
огньовете златни, златни думи като утрото.
Не би ми дотезало непрестанно
да пиша в някоя старинна кула.
И толкова щастлив ще бъда, Боже мой.

Така животът ми би станал многобагрен.

*Шандор Вьорош***ЕСЕННА РАЗХОДКА**

Дъхав лист се рони,
 вятърът играе.
 В боровите клони
 звезден лъч сияе.
 Горе в планината
 облаци извират.
 Стига до земята
 пара непрозрачна.

В миг звездата сънна
 в бял воал изчезна:
 може би потъна
 в сумрачната бездна?
 Лунен сърп разрязва
 есенната влага.
 Облак сив полазва,
 цял връз сърпа ляга.

В храстите сме спрели.
 Пада нощ дълбока.
 Тръгваме несмело
 без път, без посока.
 Мръзнем с мокри ризи.
 Еква гръм далечно.
 Светва и наблизно
 виждаме пътека.

*Золтан Йекели***ГОНЕНЕ НА КОШМАР**

Кръшна циганко, не ме задрявай,
 пламенни бедра не полюлявай!
 С погледа си жълт не ме поглъщай,
 младите, богатите прегръщай!
 Своята пола – жив плет от рози,
 не увивай гръзко покрай този,
 който е без зъби, че далече

буйната му младост литна вече.
Остави да спи бесът в кръвта ми:
ой, към изкушение ме мами
златната жарава на гръдта ти –
тя опива с диви аромати.
Парят устните ти сладострастни,
но целувките им са опасни:
като слизест призрак ужасяват
моя дух, че сякаш предвещават
страшна болест, хаос от интриги.
Не, достатъчно! Това ми стига.
С глезени, бедра – ластари скрити,
как оплиташ алчно, упорито.
Смърт ме чака, ден след ден слабея –
тласкаш ме със скута си към нея.
Знам, примамваш в зграчни горски дебри:
там прегръщаш, грабиш и погребваш...

Агнеш Немеш-Над

ПТИЦА

Седи на рамото ми една птица,
която се е родила заедно с мене.
Вече е толкова голяма, толкова тежка,
че всяка моя крачка е мъчение.

Тежи ми страшно, сякаш съм саката.
Бих я отблъснала, но се е впила
в мен като корени на дъб,
забила в рамото ми нокти.

И чувам: до ушите ми тупти
сърцето на гнетящата ме птица.
Но ако някой ден отлитне,
бих рухнала без нея аз.

*Михай Лагани***ИЗТИЧАТ ЧАСОВЕТЕ**

Изтичат часовете
 от запознаването до салона в киното където
 за малко могат да се стоплят двама души
 после се хващат погръка на улицата
 следва неосветено стълбище
 подир това легло където
 започва всеки изречението с „аз“
 Така изтичат часовете
 А щом единият си тръгне
 изпраща го чак до трамвая другият
 завръща се след туй остатъка коняк изпива
 и неочаквано настъпва краят
 Тогава е непоносимо два-три дни
 безцелно шляене библиотека кинопрегледи
 И най-подир един следобед ново запознаване
 споделяне на мнения за любовта и за душата
 и толкова невероятно
 схемата на прежната любов
 като войнишките истории на всеки мъж
 и кино
 стълбище
 легло
 трамвайна спирка
 раздяла и остатък от коняк
 Така изтичат часовете
 А остарее ли човек
 това което не е преживял
 си спомня

*Льоринц Сабо***СКИТНИКЪТ ТРЪГВА**

Поех с бастун и с остарялото си куче.
 Вървах и пеех. Бях на слънцето приятел.
 Омайваше ме то с гъха на утринни ливади,
 показваше ми всяко камъче и охлюв –
 да виждам, да обичам, да се удивлявам,

ме учеше... Посрещаше ме нещо ново
подир завоите и в свежата зеленина
изникваха крайпътни снежнобели камъни.
А по-нататък, сред разлистените планини,
животът многолик блестеше още по-прекрасен.
На слънцето приятел бях: до своя заник
ме съпровождаше. С целувка се сбогува,
когато чудесата си нощта натрупа.
Шуртеше тихичко водата, в езерата
шараните заспаха. Легнах си и аз.
И чувствах как поемам с всяка клетка
упойващия аромат на пръст и на трева.
Заплашващи очи проблясваха в гъстака,
но аз не се страхувах: знаех, че ме пази,
наострило уши си и с поглед, вперен в мрака,
застанало на стража старото ми куче.

Шандор Чори

ГАРИТЕ НА ДЕТСТВОТО

Не, нищо друго не желяех аз
освен в сърцето на вихрушката да бъда,
за да ме вдигне тя
от кулата църковна по-високо.
И горестите ни коне бих заменил
за вятър като този:
оттам, където стигат само птиците,
аз щях да виждам слънчогледовите ниви –
огромна купчина жарава,
изсипала се сякаш от недрата на вулкан.
Там, в ниското, блестяха извор и река,
а горе, в облаците, обитаваха орли
и аз мечтаех покрай вдигнатите ми ръце
те да кръжат, когато слънцето залязва.

Превод: Иванка Павлова

Йовица Ачин

Сърбия

КАК СЕ ПИШЕ РАЗКАЗ

Йовица Ачин е роден през 1946 г. в Зренянин. Бил е редактор на периодичните издания „Студент“, „Книжевна реч“ и „Дело“, както и сътрудник на сп. „Политика“ и „НИН“. В момента е главен редактор на издателство „Раг“. Своето пристрастие към френската и най-вече немската литература и философия показва чрез преводите си на Ницше, Фройд, Хьолдерлин, Бенджамин и Бубер. Под негова редакция са публикувани „Избрани съчинения на Маркиз дьо Саг“, а сам става автор на есеистичната книга „Апокалипсисът Саг“ (1995). Плод на интереса му към темата за лагерите са два броя на сп. „Дело“ и „Поле“, антологията на Солженицин „Архипелаг Гулаг“, както и книгата му „Гадаене по пепел“ (1993). За критическите и литературните му занимания свидетелстват книгите „Политиката на паяка“ (1978), „Чакъл и мъх“ (1985), „Поетика на лудостта“ (1986), „Поетика на лъжата“ (1991), „Дългите сенки на късите сенки“ (1991), „Да се унищожи след смъртта ми“ (1993), както и последните му творби „Пеперуген съновник“ (1993) и „Извънземни явления“ (1999), откъдето са избрани предложените разкази. Йовица Ачин е най-автентичният мистификатор в съвременната сръбска проза. В неговото постмодернистично виждане автор и читател често си разменят местата, за да споделят една действителност на границата между живота и кошмара, моделирана от разглежданите религиозни, философски, литературни и паралитературни проблеми.

Няколко дни преди да свърши студеноото време, реших да напиша разказ – ведър и весел, който като с магия да ме измъкне от катастрофалното ми състояние. Толкова силно и продължително валеше, че вълните на придошлия Дунав носеха по гребените си като кичури нападлия сняг, който не успяваше да се стопи дори при допира с водата. Беше зима, която щях да запомня като най-дългата в живота ми. Изцеждаше ме. Всяка минута беше тридесет и три пъти по-дълга, отколкото се отмерваше на часовника, така че всяка вечер имах чувството, че съм на деведедесет и девет години и преди да падна в леглото, примирявайки се с края си, приляквах на дясното си коляно, което скърцаше, и с повдигнати нагоре длани се молех на святата природа да се смили над нас. Не бих казал, че молитвите ми бяха чути, а зимата продължи до първите дни на май и до последния си ден не искаше да си ходи.

През тези зимни дни ме сполетяха и проблемите с Гьоргина. Беше родена да бъде любовта на живота ми. Но аз не умеех да правя любов. Никой не ме беше учил на това, макар че вече бях възрастен младеж. Преди десетина години започнах да уча испански и италиански и исках да стана преводач, но и тази любов не ми тръгна отръпки. От нея освен със сломено сърце, останах и белязан завинаги за четене. Преводаческите ми услуги в този едноезичен свят не бяха никому нужни и трябваше да се насоча към семейния бизнес. Като се сетя за онзи испански роман, който винаги ми подкосява коленете, от Дон Кихот се превърнах в Санчо Панса. Ако трябваше да хапна нещо сладко, все по-често предпочитвах сланината и лука. Сега и Джина ме напусна. Това гиво цвете изгуби търпението си към непоправимата ми неопитност. И тя е природа, която излъчва „да, да, да“, но не чува молитвите. Лягах до нея и без да помръдна дори всичко беше готово. Срамувах се; търсех утеха в книгите, четях разкази и романи докато не заспя, най-много харесвах най-тежките и това четене ме успокояваше, а и моментите, в които се впусках в гумите на Сервантес, Марсел Пруст или Джеймс Джойс, а тежките гърди на Джина топлека раменете ми, ми бяха най-сладки. Не съм за нея – каза веднъж и си събра веднага багажа. Спомням си, че тялото ми се напрегна, щеше да се пръсне от лавината вътре в него и заплаках, проклинайки неспособността си да науча любовта. Нямах значение обаче, че научих Джина на всичко в касанския занаят, наследен от баща ми – как се колят свине и агнета, гори и зайци, как се огират, транжират, какво е плешка, бут или копито, как се правят нагеници, нямаше значение и това, че бях готов веднага да ѝ забещая малката месарница в Звездара. Отиде си. За малко ме погледна с дълбоките си, неспокойни избори. В тях можеше да се забележи отблясъка на неизказания ми ужас. Остави ме разфасован, два пъти смлян, почти без желание да живея, във време, когато зимата продължаваше безкрайно.

Тогава, в отчаянието, ми хрумна да напиша разказ, който ще четат всички, които са влюбени в четенето, а на мен ще ми помогне да забравя опропастената си любов и ще ми донесе пролет. Затова Май ще бъде най-доброто време. Всеки би трябвало да обича Май в разказите, макар че за мен, без Джина, той можеше да бъде единствено мрачен месец. Но, както не знаех как се прави любов, така и понятие си няхах как се пише разказ. Можех да преведа разказ, но как да преведа ненаписан разказ? Започнах все пак да измислям някакъв сюжет, да събирам необходимото месо, независимо от това, че всичко можеше да се окаже напразно и някакъв разказ да не зацвърчи на скарата, но мисълта за това ми даваше сила.

Какво щеше да се чете? Ами да, нещо с Пруст и Джойс. Читателите не могат да им одолеят, поне не тези, които знаят какво е пушена сланина, изпържена на тънки филийки с пипер и полята с бира. От тях мога да се науча как да пиша за тях. Освен това, всички ги познават, а мога да добавя и Пабло Пикасо като испанска погривка, за онези, на които им е до изкуство, и композитора Игор Стравински, ей така, заради пролетта. Важното е да се съсредоточа и да бъда дисциплиниран,

докато фантазирам. Това вече е наполовина свършена работа, мислех си. Миналата есен, малко след като се сближихме, заведох Джина в Париж, чрез агенция. Насред правоъгълния площад видяхме и оная стълб от бронзови гюлета, събрани след битката при Аустерлиц, със статуята на Наполеон на върха. „Затвори си устата“ – подхвърли ми Джина, смеейки се, докато гледах нагоре. „Ето това се казва ерекция!“ – добави и също отправи поглед към върха. На този площад забелязах хотел Риц. Кой не би го забелязал? Ето, в Риц са се срещнали на вечеря Пруст, Джойс, Пикасо, Стравински и нека да е някой силен гюбеч, в който да съм и аз. Кога би могло да бъде това? Да кажем, през май 1922г., макар че тогава не съм бил още роден. Нищо, малко магия и реинкарнация няма да навредят. Бил съм там, а после, половин век по-късно отново съм се родил. И това е реализъм. Зарових се в пътеводител, купен през есента, и установих, че площадът, на който се намират Риц и Стълбът на победата се казва **Ванг**. Забелязах обаче, че Риц няма да стане, защото там пишеше, че спират живата музика в хотела най-късно половин час след полунощ. Каква ще бъде тази вечеря без музика! Прелиствам и намирам истинското място: **Magжестук**, Авеню Клебер и това ще се случи вечерта на 18-ти май. С Джина там пихме кафе със сметана и именно там ѝ разказах за първото си клане в детството, и за първите пръжки, които направих в казана, и за майчините кифлички с масло. Там и броят на огледалата беше по-малък, отколкото в Риц.

Сюжетът набъбваше постепенно. Реших, че Пикасо ще присъства, защото е изработил сценографията за балета на Стравински „Жар-птица“, който тъкмо е бил представен от парижкия ансамбъл на Руския балет, чийто импресарио е Дягилев, така че и този, Сергей, ще присъства на вечерята, заедно с всички балетисти и музиканти, и Ерик Сати ще е с тях, цигуларят Лусиен Кане, пианистът Марсел Мейджър и други. Грамада! И всичко това на сметката на някой английски милионер Сигни, който си въобразява, че е писател, също като мен сега. Ако бях Сигни, може би Джина щеше да има по-добро мнение за мен като за любовник. За какво ѝ е неуспял преводач или жилав месар, който не мърда, когато трябва и като такъв няма какво да ѝ предложи, освен месо и кости, и сърце, което чука твърде бързо? Добре, Сигни е домакинът, с жена му Виолета, и двамата се покланят първо на Пруст, като на безсмъртен, заради „По следите на изгубеното време“, чиито първи части „Содом“ и „Гомор“ вече са излезли и предизвикват неописуемо възхищение дори и в Лондон. Най-хубавото кафе пих с Джина, която винаги нарича кафето кофи. От аромата на добро ктфи още напират сълзи в очите ми, тъй като се сецам за прекрасната Джина, с която седим в **Magжестук**. Косата ѝ е черна, къса и прилича на късо еспресо и е със същия аромат. Очи на кошута, които са съгласни с всичко още преди да попитате. Пруст и Джойс седят един до друг. Джойс е пристигнал в **Magжестук** след полунощ и е солидно погнийнал. Това би могло да бъде и нощна закуска, но храната вече е вдигната от масата. Той си спуска главата върху ръцете. Пред него има чаша с шампанско. Мисли за черните буйни вълни на Шанън, когато първият му се нахвърля с въпрос. Той се появява в

ресторанта наконтен, с кожено палто, около три и половина сутринта. Лицето на домакина засиява. Това е точно 19-ти май. Запознаване. Болнавият Пруст се обръща първо към Стравински:

„Сигурен съм, че за Бетовен мислите само най-доброто“ – казва неактивно.

„Мисля си само най-черното, гнуся се от него.“ – отговаря руският композитор, който е на тръни в очакване на утрешната кривка за „Жар-птица“.

„Но, cher и квартетите маотре, със сигурност харесвате късните сонати на Бетовен...“

„Това е най-лошото.“

След това френският писател се обръща към съседа си, който в мислите си за речните вълни и възможността през онази ирландска зима, с която започва последният му разказ, подобни вълни да са навети със сняг, който е покрил цяла Ирландия, вече е заспал дълбоко и похърква. Вълни и сняг върху тях, къде има такова нещо, освен на Шанън и Дунав, под белградската Карабурма? Тъй като той се разсънва, изплувайки от реката си, другият го пита: „Обичате ли трюфели?“

„И още как.“

Питам се, това не е ли едно майсторско начало на разказ? Или веднага да му отговори с „Не“ и край на историята?

„А познавате ли принцеса Хукс?“ „Не, monsieur.“ „Графиня Изрек?“ „Не, monsieur.“ „А може би госпожа Зем?“ „Не, monsieur.“ На Джойс му минава през ума, че е най-добре да си говорят за камериерки.

„Чели ли сте Джойсовия „Одисей“?“ – домакинята Виолета се обръща към Пруст. Не, не е. А гали Джойс е чел „По следите на изгубеното време“? Не, не е. Сам, без горката Джина, започнах да се смея. Кой би се сетил, че разговорът между двамата единствени ще се сведе до не, не и не? Може би смеят е точният момент да започнете да пишете някой разказ? Започвате със смях и завършвате със сълзи. Или обратното? Всичко ми е в главата – образи, думи, действие, място, но чувствам, че не ми върви. Извърта ми се, гърпа се, като любовта. Докато се досещам, подслушвайки какво си говорят двамата ми любимци, тъй като това е история, все не се сещам, че е най-добре да разказваш, както и да живееш, без никаква подготовка, понеже това, което ще отмине, няма шанс да се повтори отново. А и пак се влюбих без подготовка и виж сега. Исках да живея и да обичам; Бог знае обаче как ще завърша.

Все нещо ми пречи. Непрекъснато ми се връща невъзможната картина със снега върху Дунавските вълни. И все сняг, та сняг. Да е поне суграшица. И слънцето би ми пречило, ако изгрее. Порокът на превогачите, макар и неуспели, е че винаги ги нервира едно и също нещо; те непрекъснато искат две или три и това да е с един замах. Помирисвам си гланите, още се усеща кръвта от месарницата. Ще я продам. Като похарча парите, ще се заколя; свършеното убийство – убиец няма, жертвата е мъртва. Докато мисля как да напиша да побягна от себе си, ме обхваща болка, заради която тъпо и ритмично започвам да си удрям главата в стената. Искам да припадна, за да не ме боли повече.

Откъсвам от стената парченце тапет и го гъвча. Отмина пристъпът. Но ако се отпусна, веднага ще се върне.

Освен не, не и не имаше още нещо по време на срещата на първия и последния. Да, съперничество. Между тях, не между мен и Джина – признавах ѝ, че е по-добра. Аз съм добър единствено с ножа и имам някакъв инстинкт да разделя месото в магазина на такова, което се бори срещу мен и месо, което е склонно към мен. Джойс си запалва цигара, чийто дим може да бъде смъртоносен за астматичния Пруст и който през цялото време докато говори, лакомо яде сладкиши. Ситуацията става невъзможна. Изкашлях се, и аз си запалих. Така ще решим по-лесно проблема. Само че кой проблем, защото за нито един нямам решение – нито за писането на кратки разкази, нито за своята самота.

Усещах, че почти всички на тази вечеря се правеха на големи писатели и хора на изкуството. Защо ще се правят, питах се наивно, ако вече не са такива? Значително по-късно, когато пак се рогя и поживея малко, ще знам, че някои от тях наистина са били това, на което са се престрували. Но в своя сюжет, който изискваше непрекъснато движение, още не знаех и не се покайвам изобщо за своето незнание. Тяхната игра не ми пречеше изобщо, защото я играеха нелошо. Като че ли ролята им беше вродена. Били са там и в същото време изобщо не им пука за нея. Не са се притеснявали особено как им върви. Докато Джойс хъркаше, ясно разбрах, че това е хъркането на Джеймс Джойс. Нито кашлянето на Пруст и яденето на сладкиши не се различава от начина, по който кашля и яде сладкиши, независимо от ролята му в **Magжестук**. Повече ме тормозеше какво ще стане с мен, когато един път се рогя такъв, какъвто съм днес. Всички около мен в ненаписания разказ бяха като призраци, които пречат на тежкото ми усилие да разбера нещо за себе си в бъдеще време, и нещо за вас, които сега следите невиждания ми опит да напиша разказ, който изобщо не ме засяга. И този разказ да бъде на някакъв слабо познат език, сръбски например, който е изгубен наскоро Балкана и като че ли е безсилен да изкаже всичките шмекерии на живота на Балкана. Наистина, тези шмекерии умеят да са по-силни от който и да е език, който изисква смисъл, а непрекъснато се сблъсква с абсурди. Точно както аз бях по-слаб от любовта, измисленият сюжет надмозгва разказа, който ми се искаше да напиша като лекарство за своето състояние. Като че ли и сюжетът не ме обичаше.

Пруст се отказа от Джойс и се загледа в Пикасо – по южняшки набит, нисък и недодялан. Харесваше му този тип. Приличаше на Алфред Агостинели, неговия шофьор, в когото беше влюбен. Любов, по-голяма от моята, поне физически по-успешна. Възхваляваше я, а за моята кой ще узнае? Исках да погледне и мен и докато сядах на мястото си, неволно докоснах Джойс с лакът. Той ми помахаше с ръка пред носа. Очилата му пагнаха на стола. „Махни мрака от очите“ – промърмори, без да си вдигне главата. Пруст също не ме погледна. Ако ме е погледнал, нямаше и следа от това. Може би по-късно ще ме превърне в някоя маркиза, но ще умре бързо, както възнамерявам и аз. Тази нощ в **Magжестук** като че ли всичко беше в очите. Докато Пруст наблюдава Пикасо, Пикасо изяжда с поглед някаква

рускиня, която се върти и извива, а аз улавям нейния поглед, съвсем не невинен. Очите са нещо, гледали или не.

Какво да ѝ измисля? Пруст си тръгва с такси, а заедно с него и Сидни, и Виолета. В колата се набутва и Джойс и веднага пали цигара. В същото време Сидни се навежда, сграбчва цигарата от устата на ирландеца и я хвърля през прозореца. Аз тичам напяркo до апартамента на Пруст, на улица Амлен. Тъкмо навреме, за да го чуя как умолява Сидни, гърпайки го встрани, да откачи от врата им ирландския Огусей, така че иска от него да продължат със същото такси нанякъде. С две думи, тази вечеря, с тази среща беше провал. Очаквате история, понеже идеята е неземна, а получавате не, не и не. Отрязано от бута и измерено нищо. Поне аз не съм способен да сготвя истина от това, което моят или нечий груг ад е направил. И Джина не съм способен да я върна. Изчезна. Не се е върнала в родния си Аранджеловац, нямаше я и в Белград.

Зимата, все пак, свърши. В края на май, 18-ти или 19-ти, започна пролетта и продължи ден-два, а после настъпи непоносима лятна жега. Знаех, че един от моите клиенти пише. Реговно си купуваше говежди език и пуешки гърди. Помощникът в магазина ми каза, че този е специалист за еротични и любовни неща, които винаги са с нормален и щастлив край. „Много си смазан, бе шефе“ – каза младокът – „разговаряй с него, голяма скица е, ще те излекува.“ В края на юни се осмелих да се обърна с молба към този „специалист“. Въпреки всичко, не се отказвах да напиша своята „Закуска в **Magжеструк**“. Когато му споделих идеята и повечето детайли, той ме гледеше отначало учудено, а после с насмешка. „Гледай си месото и сладките кости, остави Джойс и Пруст“ – ми каза – „Не мисли, че съм глупак. Това, което ми разказваш, наистина се е случило и съществуват поне шест версии за тази среща, но никои не знае кой точно е бил там, освен главните действащи лица.“ Това изобщо не ми прозвуча смешно.

У дома, в леглото, на страната, на която винаги спеше Джина, мисля по случая. Възможно ли е наистина да съм бил на тази вечеря? Дали моите измислици не бяха някаква свръхестествена памет? В крайна сметка, какво може да ни попречи по пътя на фантазията да стигнем до истинско случване? Прав е бил навярно човекът, като е искал да каже, че нищо не струва разказ, който разказва за това, което се е случило. По-добре да си гледам бащиния занаят, понеже колкото и да е мазен, е по-чист от действителността, чист почти като любовта. И всъщност, по-добре да си ясновидец (макар че не знаех, че съм) по отношение на миналото, отколкото напразно да гадаеш за бъдещето. И ми олекна, че не трябва да пиша разказ. Вече и не ми се четеше нищо сериозно, нищо художествено. Взех евтиния вестник, който вдигнах от тротоара пред къщата. Прегледах заглавията. На едно от тях ми се сви стомаха и всичко, което течеше в мен, спря да тече. „Убила любовника си, хвърлила го в Дунав“. Снимка на Джина. Австрийската полиция е арестувала сръбскиня, Джорджина Летвич, която заклала своя любовник докато спи, в апартамент в предградията на Виена. После сръчно го е разсякла на седем парчета и в найлонови чували ги хвърлила в Дунав. Работела е в

месарница на Ангелплац. Признала е престъплението. Заявила е, че го е убила, защото систематично накърнявал женското ѝ достойнство, като ѝ говорел, че е мъртва като риба, гъска и подобно.

Вестникът падна от вцепенените ми ръце. Покрай гърча, който не ме отпускахе, станах леденостуден. Зимата внезапно се събуждаше в мен. Никога не си беше отивала.

Превод Левена Филчева

**Гео Милев.
София, 1924 г.**

Гео Милев

ПЛАМЪК

ЕДИНСТВЕНОТО БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ
ЗА ЛИТЕРАТУРА,
НАДЖИВЯЛО ДЕСЕТИЛЕТИЯТА!
ТАЗИ ГОДИНА „ПЛАМЪК“ НАВЛИЗА
В СВОЯТА 100-ГОДИШНИНА

ВАЖНО СЪОБЩЕНИЕ

Съобщаваме на нашите читатели, че абонаментът за списание „Пламък“ за 2023 година ще бъде без помощта на Български пощи. Може да се абонирате във фирма „Доби“ тел. 02/9632047 Или на банковата сметка на списание „Пламък“:
ДСК
BIC: STSABGSF
IBAN: BG24STSA93000029686023

Издателска къща „Списание Пламък“

Главен редактор **Георги Константинов**

Редакционна колегия **Паруш Парушев, проф. Йордан Калайков,**

Румен Шомов, Ирина Велева, Христо Сл. Караславов,

Георги Н. Николов, Николай Дойнов, Боян Бойчев

Редактор на броя **Румен Шомов**

Коректор **Ганка Петкова**

Предпечатна подготовка **Мариана Христова**

Редакционен адрес: София 1113, ул. „Незабравка“, блок 315

Формат 16/70/100. Печатни коли 10

Интернет страница на „Пламък“:

www.spisanieplamak.com

E-mail: haini@bgcell.net

Авторски материали не се връщат и не се хоноруват.